

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
KELAM BİLİM DALI

MU'TEZİLE'DE HZ. MUHAMMED'İN NÜBÜVVETİNİN
İSPATI: KÂDÎ ABDÜLCEBBÂR ÖRNEĞİ

SÜMEYRA AYDIN ÖZKAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
PROF. DR. VEYSİ ÜNVERDİ

KONYA-2025

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	Sümeyra AYDIN ÖZKAN		
	Numarası	22810601165		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / Kelam		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Veysi ÜNVERDİ		
Tezin Adı	Mu'tezile'de Hz. Muhammed'in Nübüvvetinin İspatı: Kâfî Abdülcebbar Örneği			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Sümeyra AYDIN ÖZKAN

(İmza)

.....

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Sümeyra AYDIN ÖZKAN		
	Numarası	22810601165		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / Kelam		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Veysi ÜNVERDİ		
Tezin Adı	Mu'tezile'de Hz. Muhammed'in Nübüvvetinin İspatı: Kâdî Abdülcebbar Örneği			

Araştırmanın konusu Kâdî Abdülcebbar özelinde Hz. Muhammed'in Nübüvvetinin Delilleridir. Bu tez, Mu'tezile mezhebinin önde gelen âlimlerinden olan İslâm düşünce tarihinde iz bırakmış Kâdî Abdülcebbar'ın nübüvvet anlayışını ve Hz. Peygamber'in peygamberliğinin doğruluğunu temellendiren delillerini sistematik bir şekilde ortaya koymayı amaçlamıştır. Çalışma giriş, iki ana bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır. Giriş kısmında araştırmanın mahiyetine dair bilgiler sunulmuştur. Kâdî Abdülcebbar'ın yaşadığı dönem, hayatı ve eserleri ana hatlarıyla ifade edilmiştir. Ardından birinci bölümde konunun anlaşılabilirliği noktasında önem arz ettiğinden nübüvvet ve mucize ile ilintili kavramlar izah edilip hikmet ve adalet çerçevesinde Allah'ın peygamber göndermesi, nübüvvetin gerekliliği üzerinde durulmuştur İkinci bölümde nübüvvetin ispatına dair delilleri Kâdî Abdülcebbar'ın akıl ve vahiy dengesini koruyarak nasıl temellendirdiğine dair izahlara yer verilmiş olup bu bağlamda aklı, haberi ve hissî mucizeleri yorumlama biçimi ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kâdî Abdülcebbar, Tesbütü Delâilî'n-Nübüvve, mucize, nübüvvet, Hz. Peygamber

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

ABSTRACT

Author's	Name Surname	Sümeýra AYDIN ÖZKAN		
	Student Number	22810601165		
	Department	Department of Basic İslamic Siciens / Department of İslamic Theology		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Prof. Dr. Veysi ÜNVERDİ		
Title of the Thesis/Dissertation	The Proof Of Prophet Muhammad's Prophethood İn Mu'tazila: The Case Of Qadi Abd Al-Jabbar			

The subject of the research is the proofs of Prophethood of Prophet Muhammad in the special case of Qāḍī 'Abd al-Jabbār. This thesis aims to systematically present the understanding of prophethood of Qadi Abdul Jabbar, one of the leading scholars of the Mu'tazila school of thought who left his mark on the history of Islamic thought, and the evidence that grounds the truth of the Prophethood of the Prophet. The study consists of an introduction, two main chapters and a conclusion. In the introduction, information about the nature of the study is presented. The period in which Qāḍī 'Abd al-Jabbār lived, his life and works are outlined. Then, in the first chapter, the concepts related to prophethood and miracle are explained and the necessity of prophethood is emphasised within the framework of wisdom and justice. In the second section, explanations are given about how Qadi Abdul Jabbār based the evidence for the proof of prophecy by preserving the balance of reason and revelation, and in this context, the way of interpreting rational, news and emotional miracles is revealed.

Keywords: Qadi Abdul Jabbār, Tasbītu Delâilī'n-Nubūwwa, miracle, prophecy, Hz. Prophet

ÖN SÖZ

Dinin temel ve yegâne kaynağı olan peygamberlik müessesesi diğer dini esasların da temellendirilmesi açısından kritik bir öneme sahiptir. Peygamberlik Allah ile insan arasındaki iletişimi sağlayan, dinin mihranı olan en önemli esastır. Kadim ulema bu hakikatin farkında olup, peygamberlik müessesesinin korunması adına azami gayret sarf etmişlerdir. Kâdî Abdülcebâr bu noktada Mu'tezile içerisinde özgün yorumlarıyla kendisinden önceki ilmî birikimin sonraki nesillere aktarılmasında önemli bir isimdir. Bu yönüyle İslâm düşünce sistemi içerisinde de saygın bir konuma sahiptir. O, İslâm inanç öğretilerini çağının mühlidlerine, sapkın akımlarına karşı, akılcı ve özgün yorumlarla savunmuştur. Mu'tezile'den ayrı olarak ahad haberleri de muteber kabul etmiş ve eserlerinde bunlara yer vermiştir.

Bu çalışma, İslâm düşünce tarihinin önemli şahsiyetlerinden biri olan Kâdî Abdülcebâr'ın *Tesbîtü Delâilin 'n-Nübüvve* adlı eserinden hareketle Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispat konusundaki delillerini ele alarak, nübüvvet müessesesinin temel taşlarını ve akıl ile vahiy arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamaktadır.

Tezimizin giriş bölümünde "Kâdî Abdülcebâr" başlığı altında, Mu'tezile'nin en önemli isimlerinden biri olarak onun hayatı ve ilmî şahsiyeti üzerinde durulmuş ve ilim dünyasına katkıları incelenmiştir. Birinci bölümde Nübüvvetin Temel Konuları başlığıyla, nebî resul, nübüvvet, mûcize kavramlarını inceleyerek nübüvvetin anlamsal çerçevesini ortaya koymak amaçlanmıştır. Nübüvvetle ilişkin itirazlar bağlamında ilk dönemde öne çıkan Berahime'nin görüşlerine yer ver verilmiş olup, tarihsel süreç içerisinde isimleri farklılaşsa da inkârcı akımların var olmaya devam ettiği ortaya konmuştur. Tezimizin ikinci bölümünde Kâdî Abdülcebâr'ın nübüvveti ispat bağlamında akli ve haberî mûcizelere dair görüşleri detaylı şekilde ele alınmıştır. Mu'tezile'den farklı olarak onun Hz. Peygamber'in hayatında görülen hissî mûcizelerle ilgili değerlendirmeleri açıklanmıştır. Hissî mûcizelerle ilgili olarak klasik ve modern yaklaşımların da görüşlerine yer verilerek mesele ile ilgili farklı yaklaşımlar ortaya konmuştur. Kâdî Abdülcebâr'ın, özellikle gaybî haberler ve hissî mûcizeler üzerinden geliştirdiği deliller, onun nübüvvetin doğruluğunu kanıtlama çabasındaki özgün katkısını gözler önüne sermektedir. Ayrıca Abdülcebâr Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispatta mûcizelerinin yanı sıra ahlakî özellikleri ve yaşam tarzını da bir delil olarak kabul etmiştir.

Bu çalışma ile sadece Kâdî Abdülcebâr'ın Hz. Peygamber'in nübüvvetini, onun mûcizeleriyle temellendirmekle kalmayıp asrımızın da inançla ilgili meselelerinin çözümünde onun fikirlerinin günümüz dünyasına da yol göstermesi hedeflenmiştir. Çalışmanın tamamlanma sürecinde her daim fikirleriyle rehberlik eden, değerlendirme ve eleştirilerinden istifade ettiğim danışman hocam Prof. Dr. Veysi Ünverdi'ye teşekkür ederim. Bunun yanı sıra araştırma süresince katkılarını esirgemeyen Prof. Dr. Sefa Bardakçı, Doç. Dr. Mehmet Emin Günel ve Abdülbasit Küçük hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca süreç boyunca üzerimden desteklerini esirgemeyen aileme ve arkadaşlarıma da şükranlarımı sunarım. Tezimin, İslâm düşüncesine dair araştırmalara katkı sağlamasını ümit ederim.

Sümevra AYDIN ÖZKAN

Konya-2025

İÇİNDEKİLER

Bilimsel Etik Sayfası	i
Özet	ii
Abstract	iii
Ön Söz	iv
İçindekiler	v
Kısaltmalar	viii
Giriş	1
Araştırma Konusu ve Problemi.....	2
Araştırmanın Amacı ve Önemi	2
Araştırma Yöntemi	3
Kâdî Abdülcebâr Hayatı ve İlmî Şahsiyeti	3

BİRİNCİ BÖLÜM

NÜBÜVVETİN TEMEL KONULARI

1.1. Kavramsal Çerçeve	14
1.1.1. Nebi, Nübüvvet	14
1.1.2. Biset.....	15
1.1.3. Resul, Risalet.....	16
1.2. Nübüvvetin İmkân ve Gerekliği	20
1.3. Nübüvvetin İspatı Olarak Mûcize	24
1.3.1. Mûcizenin Nübüvvete Delaleti.....	26
1.3.2. Tarihi Süreçte Mûcize Kavramının Oluşumu	28
1.3.3. Mûcize ile Eş Anlamlı Kelimeler	29
1.3.3.1. Ayet	29
1.3.3.2. Beyyine.....	30
1.3.3.3. Burhan	31
1.3.3.4. Sultan.....	32
1.3.3.5. Hak	33
1.3.3.6. Furkan.....	34
1.3.4. Mûcizenin Şartları	35
1.4. Nübüvveti İnkâr Problemi	38

1.5. Nübüvvetin İspatı.....	45
1.6. Hatmü'n-Nübüvve	48

İKİNCİ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER'İN NÜBÜVVETİNİN İSPATI

2.1. Hz. Peygamber'in Ahlâkı ile İstidlal	55
2.2. Mûcize ile İstidlal	57
2.2.1. Manevî Mûcize: Kur'an	58
2.2.2. Haberî Mûcizeler	63
2.2.2.1. Yahudiler Hakkında Bildirilen Haberler	64
2.2.2.2. Benî Nadîr Sürgünü Sırasındaki Vuku Bulan Hadiseler	67
2.2.2.3. Mescid-i Harâm ve Mescid-i Aksâ'nın Kurtuluşunu Haber Vermesi.....	68
2.2.2.4. Müşrik ve Münafıkların Durumu ile İlgili Haberler	69
2.2.2.5. Mudar Kabilesi ile İlgili Haber Gerçekleşmesi.....	72
2.2.2.6. Hıristiyanlık Hakkında Bilgiler Vermesi	72
2.2.2.7. Kâfirlerin Hezimetini Haber Vermesi	74
2.2.2.8. Ebû Leheb'in Kâfir Olarak Öleceğinin Önceden Haber Verilmesi	76
2.2.2.9. Kısra'nın Öldürüleceğini Bildirmesi	77
2.2.2.10. Rumların Farslıları Mağlup Edeceğinin Haber Verilmesi	78
2.2.2.11. Müslümanların Yeryüzüne Hâkim Olacaklarını Haber Vermesi.....	81
2.2.2.12. Allah'ın Kâfirlerin Kalplerine Korku Salacağını Önceden Haber Vermesi.....	83
2.2.2.13. Müşriklerin Ezaları ve İlahî Nusretle İlgili Haberler	84
2.2.2.14. Hicret Esnasında Meydana Gelen Mûcizeler	85
2.2.2.15. Müslümanların Kâbe'nin Anahtarına Sahip Olacaklarını Önceden Haber Vermesi.....	86
2.2.2.16. Ridde Olayları Hakkında Bilgi Vermesi	87
2.2.2.17. Müminlerin Kur'an'la Şerefleeneceğinin Bildirilmesi	88
2.2.2.18. Tıbb-ı Nebevî ile İlgili Rivâyetler	89
2.2.2.19. Müslümanların Galip Geleceğinin Haber Verilmesi.....	90
2.2.3. Hissî Mûcizeler.....	91
2.2.3.1. Ay'ın Yarılması.....	96

2.2.3.2. İsrâ Hadisesi	100
2.2.3.3. Yıldızların Kayması	106
2.2.3.4. Hz. Peygamber'e İsnat Edilen Diğer Hissî Mûcizeler	108
2.2.3.4.1. Bedir Mûcizeleri	110
2.2.3.4.2. Meleklerin Yardımı.....	112
2.2.3.4.3. Uhud Gazvesi ve Melekler.....	114
2.2.3.4.4. Hendek Gazvesi Esnasındaki Mûcizeler	117
Sonuç.....	119
Kaynakça	121

KISALTMALAR

bkz.	: Bakınız
çev.	: Çeviren
DİA.	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
DİB.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
ed.	: Editör
h.	: Hicrî
m.	: Milâdî
nşr.	: Neşreden
ra.	: Radıyallahu anh
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkîk
trc.	: Tercüme
ts.	: Tarihsiz
v.	: Vefatı
y.y.	: Yayın yeri yok
yy.	: Yüzyıl

GİRİŞ

Vahye dayalı dinler yüce tanrı inancının yanında cin, şeytan, melek, ahiret gibi kavramları da içeren temel öğretilere sahip olmasıyla diğer dinlerden ayrılır. Semavî dinlerin en önemli özelliklerinden biri de peygamberlik müessesesinin kabulüdür. İnanç alanına dair meselelerin ancak peygamberler aracılığı ile bilinir olması nübüvvet kavramını önemli kılmaktadır. Bu nedenle semavî dinlerde nübüvvet bahsi vazgeçilmez bir iman konusudur.

İslâm inancına göre insan, irade ve akıl sahibi bir varlık olarak Allah'a kul olma sorumluluğunu yerine getirmek ve ahirette de bunun hesabını vermek için yaratılmıştır. İnsanların bu imtihan hususunda yalnız bırakılmaması, kendilerine dünya ve ahiret mutluluğunu kazanmada rehberlik etmeleri için farklı zamanlarda peygamberler gönderilmiştir. Peygamberlerin varlığını kabul etmek ve aralarında ayırım yapmaksızın tamamına iman etmek, İslâm inanç esaslarının temelini teşkil eden ana bir ilkedir. Bu esastan dolayı nübüvvet üzerine, Kelâm ilmi başta olmak üzere geniş bir literatür ortaya çıkmıştır. Fetihlerle beraber İslâm dininin yayılış sürecinde müslümanlar farkı kültürlerle, inanışlarla ve nübüvvet itiraz eden, nübüvvetin varlığını kabul etmeyen çeşitli akımlarla karşı karşıya kalmışlardır.

Geçmişte olduğu gibi günümüzde de birçok kimse, insan aklının her alanda kâfi olduğu, bu nedenle de herhangi bir rehber ihtiyacı duyulmayacağını öne sürerek bu inanca karşı çıkararak peygamberleri inkâr etmişlerdir. Bu bağlamda, kelâm âlimleri bir yandan nübüvvet inancını inkârcılara karşı savunmak ve temellendirmek, diğer yandan da bu inanca yönelik itiraz ve eleştirileri yanıtlamak amacıyla pek çok eser kaleme almışlardır. Bu alanda yapılan en önemli müstakil çalışmalardan biri de Kâdî Abdülcebâr'ın *Tesbîtü Delâil'in-Nübüvve* adlı eseridir. Kâdî Abdülcebbar yaşadığı dönemden itibaren ilim dünyasında geniş yankı uyandıran Mu'tezilî bir âlimdir. Çalışmamızda Kâdî Abdülcebâr'ın eserlerinden yola çıkarak Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispat ederken kullandığı delilleri sistemli bir şekilde ortaya koymayı amaçlıyoruz. Kâdî Abdülcebâr'ın nübüvvet anlayışı bağlamında Hz. Peygamberin nübüvvetini ispat için ortaya koyduğu deliller araştırmamızın temel konusunu oluşturmaktadır.

Araştırma Konusu ve Problemi

Nübüvvet meselesi Allah inancından sonra İslâm dininin en önemli inanç esaslarından biridir. Peygamberler Allah ile insan arasında iletişimi sağlayan, ilahî tebliği insanlara ulaştıran seçkin şahsiyetlerdir. Ancak tarihi süreçte peygamberlik müessesesine dair birçok itirazlar ortaya çıkmıştır. Nübüvveteye yönelik itirazlar ya tamamen nübüvvetin reddi şeklinde ya da bazı peygamberler veya sadece Hz. Muhammed'in peygamberliğine yönelik itirazlar şeklinde olmuştur. Kelâm alimleri azami gayret harcayıp bu konuya büyük önem vermişler ve ortaya çıkan itirazları itirazları uygun şekilde cevaplamışlardır. Mu'tezilî âlim Kâdî Abdülcebbar da bu kelâmcılardan biridir. *Şerhu'l-usûli'l-hamse, el-Muğni, el-Muhtasar, Tesbîti Delâil'in-Nübüvve* gibi eserlerinde bu konuya değinerek muarızlarının itirazlarını cevaplamaya çalışmıştır. Bu araştırma ile Mu'tezilî bir bakış açısıyla Hz. Peygamber'in nübüvvetinin delilleri incelenerek Hz. Peygamberin nübüvvetine yönelik itirazlar ve bu itirazlara verilen cevaplar sistemli bir şekilde ortaya konulacaktır.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Nübüvvet, diğer ilahi dinlerin olduğu gibi İslâm dininin de temel inanç esaslarından biridir. Nübüvvet, Allah'ın insanlık tarihi boyunca çeşitli milletlere ve topluluklara rehberlik etmek amacıyla peygamberler göndermesini ifade eder. Peygamberler Allah'ın halifesi olarak nitelendirilen insanın konumu ve nasıl olması gerektiğini gösteren seçkin şahsiyetlerdir. Tüm peygamberler, tevhid ilkesi ve ahiret inancı çerçevesinde şekillenen ilahi hakikati insanlığa sunmuşlardır. Böylece insanın doğasında var olan inanma ihtiyacı karşılanmış; Allah ile insan arasındaki bağ, insanın doğayla ilişkisi ve toplum içindeki konumu daha ileri düzeyde tanımlanmıştır.

İslâm mezhepleri nübüvveti bazı detaylar dışında benzer şekilde anlamışlardır. Mu'tezile ekolünün nübüvvet kurumunu ele alış metodu, Hz. Peygamber ve peygamberlik misyonunu ne şekilde yorumladığının tespiti önem arz etmektedir. Mu'tezile diğer İslâm mezhepleri ve ekolleri gibi nübüvveti temel inanç esaslarından saymış, gerekliliğinin gerekçeli bir şekilde ortaya konmasına

özen göstermiştir. Bu çalışmamızın amacı Mu'tezilî âlim Kâdî Abdülcebbâr'ın Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispatlarken dayandığı deliller ve bu delilleri sistemli bir şekilde ortaya koymaktır.

Araştırma Yöntemi

İslâm dini farklı dönemlerde birçok ilhad hareketleriyle karşı karşıya kalmıştır. Bu hareketler bazen kendini doğrudan yaratıcıyı inkâr şeklinde ortaya çıkmış, bazen de şekil değiştirerek vahiy, din, nübüvvet gibi kavramları reddetmek suretiyle dikkat çekmiştir. Bilhassa tarihin her döneminde bir yaratıcının mevcudiyetine inanmakla birlikte, nübüvveti inkâr eden birtakım kişi ve gruplar var olmuştur. Oysaki İslâm ve diğer semavî dinlerin orijinal öğretilerine bakıldığında, dinin iman esasları bakımından bir bütünlük arz ettiği, inanç esaslarından bir kısmına inanıp diğerlerini reddetme gibi bir anlayışın, dinin temel ilkeleriyle çeliştiği görülmektedir. Buna rağmen bu şekilde bir inkârın varlığı da göz ardı edilemeyecek bir realitedir. Çalışmamız, gerek geçmişteki gerekse günümüzdeki nübüvvet inkârcılarının itirazlarına cevap niteliğinde olup bu alanda önemli bir isim olan Kâdî Abdülcebbâr'ın eserlerini titizlikle inceleyip nübüvvetin delillerini sistematik bir sınıflandırma şeklinde ortaya koyacaktır.

Kâdî Abdülcebbâr Hayatı ve İlmî Şahsiyeti

Kâdî Abdülcebbâr olarak bilinen ve tam adı Abdülcebbâr Ahmed b. Halil b. Abdullah el- Hemedanî olan Mu'tezile mezhebinin son dönem temsilcilerinden Kâdî Abdülcebbâr, İran'ın batısında yer alan Hemedan bölgesinin Esedabat mevkiinde dünyaya gelmiştir.¹ Kendisinin doğum tarihine ilişkin olarak kaynaklarda net bir bilgi bulunmamakla birlikte vefat tarihinin (h.415/m.1025) yılı olabileceği, 90 yaşının üzerindeyken vefat ettiği ve mevcut bilgiler ışığında (h.320/325/ m.932-937) yılları arasında doğmuş olabileceği tahmin edilmektedir.²

¹ İlyas Çelebi, *İslâm İnanç Sisteminde Akılcılık ve Kâdî Abdülcebbâr*, (İstanbul: Rağbet, 2002), 205; Şemseddin Muhammed ez-Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübela*, thk. Şuayb el-Arnaut (Beirut: Müessesetü'r-Risale, 1985), 17/244-245.

² Ahmed b. Yahya İbnü'l-Murtaza, *Kitabu tabakati'l-Mu'tezile*, tahkik: Susanna Diwald-Wilzer (Beirut: Daru Mektebil Hayat, ts.), 118.

Kâdî Abdülcebbâr'ın çocukluk ve gençlik yılları ile ailesi hakkında kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamaktadır. O'nun hayatı ve eserleri konusunda kıymetli araştırma ve neşriyatı bulunan Dr. Abdülkerim Osman, Abdülcebbâr'ın maddi anlamda müreffeh olmayan bir ortamda büyüdüğünü ifade etmektedir.³ Bununla birlikte Büveyhi hükümdarlarından Müeyyüddevlenin danışmanlığını yapan Sahib b. Abbad'ın (v.385/995) kendisini 367'de Kâdî'l-kudâtlık görevine getirmesiyle maddi açıdan yaşadığı sıkıntılı günler geride kalmış ve onun ölümüne kadar Rey'de bu görevde kalmıştır.⁴ Daha sonra Fahrüddeve tarafından görevinden azledilmiştir. Ayrıca kaynaklarda Kâdî'l-kudât İmâdüddîn ünvanıyla da kendisinden bahsedilmektedir.⁵

Abbasi devletinin zayıflaması ve hâkimiyetini kaybetmesi Kâdî Abdülcebbâr'ın doğduğu döneme denk gelir. Bu dönemdeki İslâm coğrafyasının siyasi dağılımını incelediğimizde, Mağrib'te Emevî, Maveraün-nehir'de Gazneli, Kuzey Afrika'da Fatimî (909/1171) devletlerinin hüküm sürdüğünü görmekteyiz. 950 yılında Abbasi devletinin çöküşüyle birlikte doğuda Türk ve İran asıllı birçok hanedanlıklar ortaya çıkmıştır. Bu dönemdeki en önemli devlet Büveyhilerdir. 945'te Abbasi halifesi el Müstekfi (v.338/949) tarafından devletin kurucusu olan Ahmet b. Büveyh'e emirü'l-ümera unvanı verildikten sonra Büveyhîler Bağdat'a hâkim olmuştur. Büveyhler Adüdüvvle (v.372/.983) hükümlerinde en parlak dönemlerini yaşamış, ancak 1055'te Tuğrul Bey'in Bağdat'a girmesiyle ortadan kalkmışlardır.⁶

Kâdî Abdülcebbâr siyasi noktada Büveyhiler döneminde yargının en üst makamında görev yapmış bir şahsiyet olarak, asıl şöhretini bu göreve atandıktan sonra kazanmıştır.⁷ Dönemin Büveyhi hükümdarı Müeyyedüddeve'nin danışmanı ve Mu'tezile âlimlerine desteğiyle bilinen Sâhib b. Abbâd'ın daveti üzerine Kâdî Abdülcebbâr, İsfahan'a gitmiş ve burada onun himayesinde gerçekleştirilen ilmî

³ Ebü'l-Hasen Ahmed el-Hemedânî Kâdî Abdülcebbâr, *Şerhü'l-usuli'l-hamse* (Kahire: Mektebetü'l-Vehbe, 1988), 15.

⁴ Kamil Güneş, *İslâm Düşüncesinin Şekillenişinde Akıl ve Nass Bâkullânî ve Kâdî Abdülcebbâr'da Kelâmullah Meselesi Örneği*, (İstanbul: İnsan, 2003), 55.

⁵ Hâkim b. Kerrâme el-Cüşemî, *Şerhu Uyûnü'l-Mesâil*, (*Fazlü'l-İ'tizâl ve Tabakâtu'l-Mu'tezile içinde*) thk. Fuad Seyyid (Tunus: Daru't Tunusiyye, 1974), 365.

⁶ Çelebi, *İslâm İnanç Sisteminde Akılcılık ve Kâdî Abdülcebbâr*, 205-206.

⁷ Abdunnasır Süt, *Mu'tezile ve Ahlâk Kâdî Abdülcebbâr Örneği*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2016), 43.

sohbet meclislerine katılmıştır. Sonrasında Rey şehrinde kâdıl-kudâtlık makamına tayin olmuştur. Bugünkü adalet bakanlığı görevine tekabül eden bu makamı Rey kadılığı olarak meşhurdur. Bütün kaynaklarda Kâdî Abdülcebbâr'dan Rey kadısı olarak bahsedilmektedir.⁸ Kazvin, Zencan, Kum, Demâvad bölgeleri ve Cürcan ve Taberistan bölgelerinde kadılık görevinde bulunmuştur. Ancak Sâhib b. Abbâd'ın ölümü ile Fahrüddeve'nin (v.387/.987) emriyle malları müsadere edilip kâdıl-kudâtlık görevinden azledilmiştir. Hayatının geri kalan kısmını Rey'de ilmî faaliyetler ile geçirmiş olup, h.415 yılında (Ocak 1025) Rey'de vefat edip yine Rey şehrinde defnedilmiştir.⁹

Kâdî Abdülcebbâr'ın yaşadığı dönem siyasi yönden karışık olmasına rağmen bu durum dönemin ilmî ve kültürel hayatına yansımamıştır. Bu anlamda Kâdî Abdülcebbâr'ın yaşadığı dönemi dinamik bir dönem olarak tanımlayabiliriz. Büveyhîler döneminde devlet, tek bir elden yönetilen merkeziyetçi karakter taşımamaktaydı. Ancak mahallî hükümdarlıkların tamamı, başkentlerini birer kültür merkezi haline getirip her alanda ilim adamı yetişmesi hususunda yarış halinde idiler. Dolayısıyla devleti zayıf düşüren siyasi bölünmüşlük ilmî anlamda olumlu gelişmelere sebep olmuş, emirler saraylarına âlim ve edipleri toplayarak buldukları şehrin ilmi, kültürel ve sosyal açıdan gelişmesine azami gayret sarf etmişlerdir. Bağdat'ta kütüphanelerin gelişmesi açısından Büveyhîler dönemi önemli bir dönem olup Bağdat ve Basra gibi önemli merkezlerin yanında Rey, İsfahan, Şiraz gibi yeni kültür merkezleri de ortaya çıkmıştır.¹⁰ Tüm bu gelişmelerden hareketle Kâdî Abdülcebbâr'ın yaşadığı IV. yüzyılın sonu ile V. yüzyılın başlarında siyasi anlamda, parçalanmışlık ve müslümanların birbirleriyle olan savaşlarına rağmen bilimsel ve entelektüel hayatın oldukça canlı ve hareketli olduğunu görmekteyiz.¹¹

Mütekellim olma özelliği ile öne çıkan Mu'tezile'nin son temsilcilerinden XI. tabaka ricalinden ve en çok eser verenlerden olan Kâdî Abdülcebbâr, daha önce Eş'arî

⁸ Ebu Bekr Hatîb el- Bağdâdî, *Târih-u Bağdâd*, (Beyrut: Daru'l-Kitabi'l-Arabi, ts.), 113.

⁹ Metin Yurdağür, "Kâdî Abdülcebbâr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, TDV Yayınları, 2001), 24/103.

¹⁰ Metin Yurdağür, "Son Dönem Mu'tezilesinin En Meşhur Kelâmcısı Kâdî Abdülcebbâr Hayatı ve Eserleri" *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 (1986), 121-123.

¹¹ William Montgomery Watt, *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri*, çev: Ethem Ruhi Fıçlalı (Ankara: Umran Yayınları, 1981), 385.

mezhebine mensup iken Basra'da Mu'tezile mezhebinin görüşünü benimsemiştir.¹² Mu'tezile mezhebinin görüşlerini tespit anlamında eserleri temel başvuru kaynağı durumundadır. Abdülcebbâr yetiştirdiği öğrenciler ve yazdığı eserlerle gelecek nesillere Mu'tezilî düşüncenin intikali noktasında önemli bir isim olmuştur.

Kâdî Abdülcebbâr eğitim hayatını Esedâbât, Kazvin, Hemedan ve İsfahan'da devam ettirmiş, bu süreçte birçok âlim ve muhaddisten hadis, fıkıh ve kelâm ilimlerini tahsil etmiştir. Daha sonra döneminin ilim ve kültür merkezlerinin başında gelen Basra'da bulunmuştur. Kâdî Abdülcebbâr hayatının erken döneminde fıkıhta Şâfiî, kelâm ilminde Eş'ârî mezhebine mensuptu. Ancak eğitim hayatının başlarında gittiği Basra'da geçirdiği fikrî değişimin akabinde Mu'tezile'nin görüşlerini benimseyip savunmuştur.¹³ Emevî ve Abbasi dönemlerinde ilmî ve fikrî faaliyetlerin merkezi olan Basra, onun ilmî seyahatlerinin ilk durağı olup, burada kendisi pek çok âlimden istifade etme imkânını bulmuştur.¹⁴ Kelâm anlayışı açısından özellikle Ebû Hâşim el-Cübbâî'ye (v.321/933) yakınlığıyla bilinen Kâdî Abdülcebbâr; Ebû'l-Huzeyl el-Allaf, (v.226/840), Ebû Yakûb es-Sahhâm, (v.257/871), Ebû Ali el-Cübbâî (v.304/915), Ebû Hâşim el-Cübbâî (v.321/933), Ebû İshak el-Ayyaş ve Ebû Abdullah el-Basrî (v.369/979) ile ortaya çıkan gelenek anlayışı içerisinde yetişmiştir.¹⁵ Basra'da Ebu İshak b Ayyaş'tan kelâm dersi alıktan sonra Bağdat'a geçip Ebu Abdullah el Basrî'nin ilim halkasına katılmıştır. Kendisinden Hanefî fikhını öğrenmek istediğinde hocası Şâfiî ashabından olması tavsiyesinde bulunmuştur.¹⁶ Onun ilmî birikimi kelâm ve fıkıh ağırlıklı olup başlangıçta fıkıhta Şâfiî, usulde Eş'ârî olduğu kaynaklarda nakledilmektedir.¹⁷

Kâdî Abdülcebbâr kendi dönemi içerisinde Mu'tezile'nin üstadı konumunda olup, geniş ufuklu ve çok kültürlü bir ilmî kişiliğe sahiptir.¹⁸ Ancak Sahib b. Abbad'ın

¹² Güneş, *İslâm Düşüncesinin Şekillenişinde Akıl ve Nass*, 72.

¹³ Süt, *Mu'tezile ve Ahlâk Kâdî Abdülcebbâr Örneği*, 40.

¹⁴ Yurdagür, "Son Dönem Mu'tezilesinin En Meşhur Kelâmcısı Kâdî Abdülcebbâr Hayatı ve Eserleri", 125.

¹⁵ İbrahim Aslan, *Kâdî Abdülcebbâr'da Kelâm Yöntemi* (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007), 9.

¹⁶ İbnü'l-Murtaza, *Kitabu tabakati'l-Mu'tezile*, 112-113.

¹⁷ Bağdâdî, *Tarih-u Bağdâd*, 11/113.

¹⁸ Kâdî Abdülcebbâr, *el-Muhtasar fî usûli'd-dîn*, çev. Hulusi Arslan (İstanbul: Endülüs, 2017), 9.

vefatından sonra Fahrüddevele mal varlığına el koyarak kendisini görevden almıştır. Abdülcebbâr, hayatının geri kalan kısmını ilmi çalışmalarla geçirmiş ve sadece kelâm alanında değil fıkıh, tefsir, tarih gibi pek çok alanda eserler telif edip Mu'tezile ekolünün düşünsel mirasını sistematik bir hale getirmiştir.¹⁹

Kâdî Abdülcebbâr'ın Mu'tezile'nin görüşlerini sistematik bir şekilde günümüze aktaran en önemli eseri *el-Muğni* olarak bilinen eserdir. Mu'tezile mezhebinin beş esası (usûl-i hamse) etrafında şekillenen tüm konuları ele alan ve her cildi müstakil bir konuya ayrılan eserin orijinalinin toplam yirmi ciltten oluştuğu düşünülmektedir. Ciltlerden altı tanesi henüz bulunamamıştır. Bunlar sırasıyla I, II, III, X, XVIII, XVIII. ciltler olup bugün ise elimizde toplam 16 cilt mevcuttur. Bunlar sırasıyla rü'yetullah, el-firak gayru'l İslâmiyye, tâ'dil ve tecvir ile irade 6.cilt) halku'l Kur'an, mahlûk, tevlîd, teklîf, nazar ve meârif, lütuf, aslah/istiskak-ı zem /tevbe, (20.cilt) nübüvvet ve mu'cizât, İcâzü'l Kur'an, şer'iyat ve imamet konularına ayrılmıştır. Mu'tezile'nin ortaya çıkışından V/XI. yüzyıla kadar kelâm dünyasında ele alınan tüm konuları ihtiva eden *el-Muğni*, ilk dönem itizal fikrini günümüze taşıyan en önemli eser olup başka kaynaklara ihtiyaç bırakmaksızın bu döneme ait en zengin ve yeterli bilgileri ihtiva ettiği için bu ismi almıştır.²⁰ Böylece Mu'tezile doktrinini sistemli bir biçimde ele alan en kapsamlı eser İslâm düşünce mirasımıza kazandırılmıştır. Zira daha önceleri Mu'tezile ekolü hakkındaki bilgilerimizin kaynağını ikincil kaynak konumunda olan Sünnî ve Şiî kaynaklar oluşturmaktaydı.²¹

Kâdî Abdülcebbâr'ın yazdığı eserler Mu'tezile'nin görüşlerinin tespiti ve bu görüşlerin günümüze kadar gelmesinde önemli bir rolü üstlenmiştir. *el-Muğni* adlı bu önemli eserinin yanısıra, diğer basılı eserleri şunlardır: Kendisine nispeti tartışmalı da olsa Mu'tezile'nin beş temel esasını sistematik bir şekilde ele alıp değerlendirdiği *Şerhu'l-usûli'l-hamse* adlı eseri 1965 yılında Mısır'da Abdülkerim Osman tarafından tahkik edilerek yayımlanmıştır. Ayrıca öğrencisi İbn Metteveyh tarafından derlenen *el-Muhît bi't-teklif*, 1965 tarihinde Ömer Seyyid Azmi tarafından Mısır'da yayımlanmıştır. Kur'an-ı başından sonuna kadar tefsir ettiği ve Kur'an-ı dil, irab,

¹⁹ Süt, *Mu'tezile ve Ahlâk Kâdî Abdülcebbâr Örneği*, 43-44.

²⁰ Kâdî Abdülcebbâr, *el-Muğni*, çev. Osman Demir, (İstanbul: Klasik, 2015), 6.

²¹ Süt, *Mu'tezile ve Ahlâk Kâdî Abdülcebbâr Örneği*, 45.

meani ve mezhebî açıdan eleştirenlerin görüşlerini tenkit ettiği *Tenzihü'l-Kur'an anî'l-metâin* adlı eseri Mısır ve Beyrut'ta basılmıştır. Nübüvvetin ispatı için yazmış olduğu *Tesbîtü Delâilî'n-Nübüvve* isimli eseri Abdülkerim Osman tarafından tahkik edilip 1966 yılında Beyrut'ta basılmıştır.²² Araştırmamızın temelini teşkil eden bu eser Hz. Peygamber'in peygamberliğini ispat noktasında çağının muarızlarına önemli bir cevap niteliğindedir. Nitekim isimleri değişse bile her dönemde var olmuş ve varlığı devam eden inkârcı akımlara karşı geleneğin savunusunu bilmek bizler için önemli referans kaynağı olmaktadır. Kâdî Abdülcebbâr bu eserini nübüvveti inkâr eden Mekkeli müşriklere, Hz. Muhammed'in nübüvvetini kabul etmeyen Yahudi ve Hıristiyanlara ve topyekûn nübüvvet inancını reddeden Berahime ve Dehriyyenin görüşlerine karşı İslâm'ın ortaya koyduğu nübüvvet anlayışını savunmak üzere kaleme almıştır.²³ Eserin içeriğine baktığımızda biyografik olarak Hz. Peygamber'in hayatını anlatmaktan ziyade onun peygamberliğinin ispatı üzerinde durulduğunu görmekteyiz. Nitekim kendisi de eserini tanıtırken Hz. Peygamber'e salat ve selamla başlayıp eserinin onun peygamberliğinin delilleri ile onun mucizeleri ve ayetlerini ortaya koyan ve bunları inkâr edenlere cevap niteliğinde bir çalışma olduğunu beyan etmiştir.²⁴

Eser, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı tarafından Abdülkerim Osman neşri esas alınarak tercüme edilmiş ve 2017 yılında ilim dünyamıza kazandırılmıştır. Oldukça geniş kapsamlı hadis ve siyer malzemesi ihtiva etmesi nedeniyle sîret ve hadis çalışmaları arasında gösterilen Kâdî Abdülcebbâr'ın bu kıymetli eserini delâil türü eserlerden saymak daha doğru bir yaklaşım olacaktır.²⁵

Kitap elli sekiz bölümden (bab) meydana gelmiştir. Eserde sistematik bir bölümlenme olmadığını ancak üç ana tema üzerinde durulduğunu söyleyebiliriz.²⁶ Birinci temada Kâdî Abdülcebbâr, Hz. Muhammed'in peygamberlik süreciyle ilgili olarak olağanüstü olayları ve bu olaylardaki ilahî müdahale anlayışını ele almaktadır. Bu tür

²² Süt, *Mu'tezile ve Ahlâk Kâdî Abdülcebbâr Örneği*, 46.

²³ Çelebi, *İslâm İnanç Sisteminde Akılcılık ve Kâdî Abdülcebbâr*, 212.

²⁴ Kâdî Abdülcebbâr, *Tesbîtü Delâilî'n-Nübüvve*, tahkik ve takdim: Abdülkerim Osman (Beyrut: Darü'l-Arabiyye, ts.), 5.

²⁵ Yusuf Şevki Yavuz, "Delâilün-Nübüvve", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/115.

²⁶ Bekir Topaloğlu, "Tesbîtü Delâilün-Nübüvve", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/535.

olaylar, İslâm teolojisinde Hz. Muhammed'in peygamberlik misyonunu ve doğruluğunu destekleyen kanıtlar olarak kabul edilir. Hz. Muhammed'in peygamberlik misyonu sürecindeki olağanüstü olaylar, İslâm literatüründe onun ilahî bir koruma altında olduğu inancıyla açıklanır. Peygamberin zorlu koşullara rağmen başarısı ve ona inananların sayısının artması, ilahî bir yardım ve koruma altında olduğunun bir işaretidir ve onun misyonunun meşruiyetine bir delildir. İkinci temada ise Kâdî Abdülcebâr, ilahî yardım olmaksızın bilinmesi ve gerçekleştirilmesi imkânsız olan gaybî bilgiler ve mucizeleri, Hz. Peygamber'in peygamberliğinin en güçlü delili olarak zikrederek bu gösterdiği mucizeler ve gaybî haberleri, Müslümanların Kureyş'e üstün geleceği, Bizanslıların İranlıları yeneceği, Ebu Leheb'in iman etmeyeceği gibi örnekler üzerinden açıklamıştır. Kitabında ele aldığı bir diğer konuyu ise Hz. Peygamber'in nübüvvetine dair itiraz ve eleştirilere yönelik verilen cevaplar oluşturmuştur. Bu tartışmalar, özellikle İslâm dünyasında çeşitli inanç ve düşünce gruplarıyla yapılan eleştirel karşılaştırmaları kapsamaktadır. Bu temada, mühlid (dinsiz), Râfızîlerin, İmâmiyye Şîasının, Karmatîlerin, Hıristiyanların, Bâtînî, Mecûsî, Maniheist ve filozofların Hz. Muhammed'in peygamberliğine yönelik eleştirileri ele alınmış ve bunlara verilen cevaplar tartışılmıştır.

Diğer taraftan *Tesbîtü Delâilü'n-Nübüvve'de* Hıristiyanlıkla ilgili tartışmalara da geniş bir yer ayrılmış, onların İslâm dini ve Peygamberimiz hakkındaki eleştirilerine cevap verilmiştir. Eserin son kısmında ise Abdülcebâr, tıbb-ı nebevî ile ilgili rivayetler üzerinden akli çıkarımda bulunarak Peygamberimizin bu denli bilgi birikimine sahip olmasını peygamberliğini ispat eden delillerden olduğu şeklinde değerlendirmede bulunmuştur.²⁷

Kâdî Abdülcebâr'ın bir diğer eser çalışması Mu'tezile'nin fazileti ve tabakaları üzerine kaleme aldığı *Fadlu'l-itizal ve tabakatu'l-Mutezile* Fuad Seyyid tarafından tahkik edilerek 1974 yılında Tunus'ta neşredilmiştir. Eserinde Mu'tezilî ulemanın tanıtımı ve Mu'tezile'nin genel fikirlerine dair bilgiler yer almaktadır. Ayrıca kendi mezhebinin yöntemini esas alarak yazdığı bir tefsir çalışması olan *Müşâbihu'l-Kur'an* adlı eseri 1969 yılında Dr. Adnan Zarzûr tarafından tahkik edilerek Kahire'de

²⁷ Kâdî Abdülcebâr, *Tesbîtü Delâilü'n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2017), 33-34.

basılmıştır. Kendisine nispeti tartışmalı olan diğer bir eseri ise Muhammed Ammara tarafından Mısır'da basılan *el-Muhtasar fi usûli'd-Din* adlı eseridir.²⁸ *Müteşabihu'l Kur'an* çalışması Kur'an-ı anlarken müteşabihi anlama metodunu bize gösteren ve muhkem ayetlerden hareketle müteşabihi anlamaya yardımcı olduğu değerlendirilen önemli bir tefsir kitabıdır. Kâdî Abdülcebâr'a göre muhkem ile müteşabihi ayıran en önemli unsur akıldeliller olup, gerek muhkem ayetler gerekse de müteşabih ayetler akıldelil ve ilkeler üzerine inşa edilir. Söz konusu bu eserin en önemli özelliği Sünnî dünyada yazılan Ferrâ (v.207/822)'nin *Meânîl-Kur'an*, İbn Kuteybe (v.276/881)'nin *Te'vîlü müşkili'l-Kur'an*, Taberî (v.310/922)'nin *Câmiu'l-beyân fi te'vîli'l-Kur'an* gibi kaynaklardan sonra Mu'tezilî izahları, yaşadığı dönem itibariyle Kâdî Abdülcebâr'ın bu eserinden daha ileri düzeyde ortaya koyan bir eserin bulunmayışıdır.²⁹

Tenzihü'l-Kur'an ani'l-metâin: Müteşâbihü'l Kur'an'ın özeti niteliğinde tefsirle ilgili olan bu eserinde Kâdî Abdülcebâr, Kur'an'a nazım, irap, dil ve anlam gibi çeşitli yönlerden gelen itirazlara cevap verirken Kur'an'ı yanlış anlama ve yorumlama noktasındaki hatalara karşı doğru bilgileri ortaya koyarak akla takılan bir takım soruları da cevaplandırmaktadır.³⁰ Onun bir diğer önemli eseri *Muhtasaru Usuli'd-dîn* adlı çalışmasıdır. Bu eserinde Abdülcebâr tevhid, adalet, nübüvvet ve şeriâtın esaslarını konu edinmiştir.³¹

Kâdî Abdülcebâr'ın bahsettiğimiz bu eserlerinin dışında yer alan ve Cüşemî'nin (v.494/1101) dikkat çektiği kelâm ilmiyle ilgili olan çalışmaları ise şunlardır. *Ed-Devâi ve's-savârif; el-Hilâf ve'l-vifak el-Hâtır, el-Men'u ve't-temânu, Mâ yecüzü fihî't-teyazüüd ve mâ la yecüzü, el-Fiil ve'l-fâil, Kitabü'l-hikme ve'l hakîm, Şerhu'l-Camiîn, Cevabâtü Mesaili Ebî Reşid*. Abdülcebâr'ın bunların dışında da pek çok çalışması bulunmaktadır ancak biz onu kelâmcı yönüyle incelediğimiz için özellikle bu alandaki eserlerinden bahsetmenin daha faydalı olacağını düşünmekteyiz.³²

²⁸ Süt, *Mu'tezile ve Ahlâk Kâdî Abdülcebâr Örneği*, 46; eserleri hakkında bkz. Ahmed Şevki İbrahim Amreci, *el-Mutezile fi Bağdât*, (Kahire: Mektebetü'l-Mebûli, 2000), 14-15.

²⁹ Güneş, *İslâm Düşüncesinin Şekillenişinde Akıl ve Nass*, 68.

³⁰ Güneş, *İslâm Düşüncesinin Şekillenişinde Akıl ve Nass*, 68-69.

³¹ Çelebi, *İslâm İnanç Sisteminde Akılcılık ve Kâdî Abdülcebâr*, 212.

³² Cüşemî, *Şerhu Uyûni'l-mesâil*, 367-369.

Kâdî Abdülcebbâr'ın eserleri genel olarak öğrencilerinin ders esnasında aldıkları notların kayda geçirilmesi ile oluşmuştur. Özellikle *Şerhu'l usûli'l-hamse*'de bunu açıkça görmemiz mümkündür. Eserlerinin neredeyse tamamı Mu'tezilî düşüncenin derlemesidir. Kendisi hakkında en geniş çalışma *Kâdî'l-kudât Abdülcebbâr b. Ahmed el-Hemezânî* adlı çalışmayla Abdülkerim Osman tarafından yapılmıştır. Abdülkerim Osman çalışmasında Kâdî Abdülcebbâr'ın tefsir, tabakât tarihi, fıkıh usûlü, fırka, dinler tarihi, kelâm gibi ilimlerle ilgili görüşlerini derleyip çalışmasında bunları toplu olarak vermektedir. Ayrıca basılı kitaplarının birçoğunun mukaddime kısmında kendisi hakkında bilgiler yer almaktadır.³³

Kâdî Abdülcebbâr'ın Mu'tezile açısından önemli bir yönü de mezhebe ait görüşleri kayda geçirmek yoluyla Mu'tezile mezhebine ilişkin görüşlerin günümüze kadar ulaşmasını sağlamasıdır. Kendinden önceki Mu'tezilî âlimlerin birikimlerinden istifade edip bazı görüşlerini reddedip bazılarını kabul etmek suretiyle Mu'tezile'ye yöneltilen eleştirileri dikkate almış ve farklı bir yaklaşım sergilemek suretiyle mezhebe yeni bir sistematik hüviyet kazandırmıştır. Onun kaleme aldığı eserler sayesinde Mu'tezile'nin temel fikirleri hakkında bilgi sahibi olmaktayız.³⁴

Kâdî Abdülcebbâr, birçok ilimle meşgul olması hasebiyle çok yönlü ve geniş ufuklu biri olarak Mu'tezilî düşüncenin devamlılığında ve Mu'tezile'nin itikâdî konulardaki görüşlerinin olgunlaşmasında onun büyük rolü olmuştur. Başlangıçta fıkıh ilmiyle ilgilenirken, dünyalık olarak gördüğü bu ilimden yönünü uhrevî ilimler arasında saydığı kelâm ilmine çevirmiştir. Bazı araştırmacılara göre onun geniş kültürü, mutedil yaklaşımı, ılımlı tutumu Mu'tezile'yi Sünnîliğe yaklaştırmıştır.³⁵

Kâdî Abdülcebbâr, kelâm ilmini övmekte, kelâm ilminin gerekliliğini ve vazgeçilmezliğini vurgulamaktadır. O'na göre ilim öğrenmek isteyen önce kelâm ilmini öğrenmelidir. Diğer ilimlerden önce kelâmda ileri derecede olmak ona göre daha evladır. Zira her ilim, malûmu ile değerlidir. Kelâm ilminin malûmu ise Allah Teâlâ ve O'nunla ilgili meselelerdir. Ayrıca kelâmın konusu zaman, dil ve değişik

³³ Güneş, *İslâm Düşüncesinin Şekillenişinde Akıl ve Nass*, 71-72.

³⁴ Çelebi, *İslâm İnanç Sisteminde Akılcılık ve Kâdî Abdülcebbâr*, 216.

³⁵ Çelebi, *İslâm İnanç Sisteminde Akılcılık ve Kâdî Abdülcebbâr*, 221.

unsurlara göre farklılık göstermez. Bu yüzden kelâm ilmi tüm ilimler için aslî bir ilim konumundadır ve kendi başına bağımsızdır. Diğer ilimler ise böyle değildir. Nitekim Allah Teâlâ, tüm peygamberleri öncelikle sadece kendisine kulluk etmeye davet etmek üzere göndermiştir.³⁶

Kâdî Abdülcebbâr sahip olduğu ilmi birikimini talebelerine aktarmak için büyük emek sarf etmiştir. Nitekim Ebû Saîd es-Semmân, talebelerinin çokluğu nedeniyle gittiği her şehirde onun talebelerine rastladığını ifade etmektedir.³⁷ İbn Murtaza (v.840/1437) *Tabâkat*'ında Abdülcebbâr'ın kırka yakın öğrencisinin ismini zikretmiştir.³⁸ Öğrencilerinin çoğu Mu'tezilenin on ikinci tabakasındandır. Aynı zamanda Basra ekolünün son temsilcilerinden biri olan Ebû Reşid en-Nîsâbûrî, Kâdî Abdülcebbâr'ın önde gelen öğrencilerindedir. Ayrıca o, döneminin önemli ilim adamlarından birisi olmuştur. Fıkıh usûlü alanında yazdığı *el-Mu'temed* isimli eseriyle tanınan Ebû'l-Hüseyn el-Basrî, hocalarının eserlerini şerh eden ve görüşlerinin bize ulaşmasını sağlayan İbn Metteveyh, Şîî düşünür Şerif Murtaza, *Şerhu'l-usûli'l-hamse* isimli eseri şerh eden Kıvamuddin Mankdim ve Ebû Yusuf el-Kazvinî gibi düşünürler onun düşüncelerinden etkilenen ve onun fikirlerinin günümüze ulaşmasına vesile olan önemli şahsiyetlerdendir.³⁹ Dolayısıyla her belde ve çeşitli makamdan pek çok öğrencisi olduğu kaynaklarda zikredilmektedir.⁴⁰

Tefsir, fıkıh, hadis, kelâm ve dinler tarihinde muhtelif eserler ortaya koyan Kâdî Abdülcebbâr, bu ilimler arasında önceliği kelâm ilmine vermiş ve asıl olarak bu ilimde öne çıkmıştır. Düşünce yapısı olarak daha çok hocası Ebû Hâşim el-Cübbâî'nin fikirlerine yakın durmuştur. Bundan dolayı yeni görüşlerinden ziyade meseleleri ele alırken farklı birçok bakış açısına sahip olmasıyla dikkat çekmiştir. Çalışmalarında meselelere yer verirken önce karşıt görüşleri ortaya koyarak Mecusilik, Brahmanizm, Yahudilik ve Hıristiyanlığa atıflarda bulunur. Eserlerinde İslâm mezhepleri arasında Cehmiyye, Sıfatiyye, Haşviyye, Mücbire ve Mürcie, gibi adlarla bilinen muhalif kesimlerin dayandıkları delilleri belirterek bunları geçersiz kılmak adına Mu'tezile'nin

³⁶ Güneş, *İslâm Düşüncesinin Şekillenişinde Akıl ve Nass*, 79.

³⁷ Çelebi, *İslâm İnanç Sisteminde Akılcılık ve Kâdî Abdülcebbâr*, 207.

³⁸ İbnü'l Murtaza, *Tabakatü'l Mutezile*, 120-126; Cüşemî, *Şerhu Uyûni'l-mesâ'il*, 382-393.

³⁹ Yurdagür, "Kâdî Abdülcebbâr", 24/103.

⁴⁰ Cüşemî, *Şerhu Uyûni'l-mesâ'il*, 384-385.

görüşlerine temel teşkil edecek aklî ve naklî delilleri sıralamaktadır. Abdülcebbâr, hocalarından Ebu Abdullah el- Basri'nin vefatının akabinde onun yerine geçerek Mu'tezilî çizgiyi devam ettiren son temsilci olmuştur. Onun ardından gelen Mu'tezile âlimleri arasında Zeydî ve İmamî kimlik daha çok öne çıkmaktadır.⁴¹

Buraya kadar Kâdî Abdülcebbâr'ı tanımak adına onun hakkında zikrettiğimiz malumatların akabinde nübüvvetle ilgili temel bilgilere de burada temas etmeyi faydalı buluyoruz.

---

⁴¹ Çelebi, "Kâdî Abdülcebbâr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/105.

BİRİNCİ BÖLÜM

NÜBÜVVETİN TEMEL KONULARI

1.1. Kavramsal Çerçeve

1.1.1. Nebi, Nübüvvet

Peygamberlik (nübüvvet), peygamberlik (nebî, resul), vahiy ve ilham gibi önemli kavramlar, Allah ile insanlar arasındaki ilişki ve iletişimi ifade eden kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Nübüvvetle ilgili belli başlı konulara geçmeden önce bu kavramların ana hatlarıyla izahı bu konuya dair bilgileri kavrayabilmek adına yerinde olacaktır.

Nebî kelimesi “nebee” fiilinden türetilmiş bir isimdir ve bu fiil, “haber vermek” anlamını ihtiva etmektedir. Aynı fiilden masdar olarak türetilen “nebe” kelimesi ise haber manasındadır. Kur’an’da: “*Onlar birbirinden neyi soruşturuyorlar hakkında ayrılığa düştükleri o büyük haberi mi?*” ayetinde görüldüğü gibi aynı kelime haber manasında kullanılmıştır.⁴² “Nebi” kelimesi ise aynı kelimenin ismi fail kalıbında “haber veren” manasındadır ve bu kelime fail vezninde gelmiş olup, haber vermede aşırılık, fazlalık anlamını içermektedir.⁴³ Nebî kelimesinin kökeni ile ilgili olarak dil bilimciler tarafından iki farklı görüş ortaya konmaktadır. Birinci görüşü serdedenler nebî kelimesinin kökeninin hemzeli şekliyle “haber” anlamına gelen “en-nebe” yahut “en-nübû” den geldiğini savunmuşlardır. “En-nebe” kelimesi bu anlamda Allah’tan haber getirmeyi ifade eden kavramdır. Bu işi ifa eden kimse için ise ism-i fail manasında sıfatı müşebbehe olan “fe’il” sigasındaki “nebî” kelimesi kullanılır. Buna göre nebî, özel bir yöntemle Allah’tan kullarına “haber getiren”⁴⁴ (muhibir) kimsedir.⁴⁵

Kelimenin kökeni ile ilgili olarak ileri sürülen diğer bir görüş ise “nebi” kelimesinin aslının yücelik, yükseklik, büyüklük anlamlarına gelen, hemzesiz şekliyle

---

⁴² Nebe 78/1-2.

⁴³ Ebü'l-Fazl Muhammed İbn Manzur, *Lisanü'l Arab* (Beyrut: Daru's- Sadr, ts.), 15/302-303.

⁴⁴ Kelimenin bu anlamdaki kullanımı için bkz. Âl-i İmran 3/15.

⁴⁵ Ebu Bekr Muhammed b. Hasen İbn Fûrek, *Mücerredü makâlâtîş-şeyh Ebi'l Hasen el-Eş'arî*, nşr. Daniel Gımarret (Beyrut: Daru'l- Meşrik, 1987), 174.

“en-nebve” veya “en-nebâve” kökünden türetildiğidir. Nebîler, Allah’ın yaratıkları arasından seçtiği en şerefli ve en üstün insanlardır. Kur’an-ı Kerim’de İdris (as) için “*Onu yüce bir makama yücelttik*” ayetiyle bu mana vurgulanmaktadır.⁴⁶ Nebî kelimesinin çoğulu “enbiya” veya “nebiyyun” şeklinde gelir.⁴⁷ Nebî kelimesinin bu kökten türediğini benimseyenler, nebî’nin Allah nezdinde yaratıkların en şerefli olması yönüyle değerlendirmektedirler. Nübüvvetin temelini oluşturan vahiy de kaynağı Allah olmasından dolayı bir üstünlüğe sahiptir. Bu nedenle söz konusu kelimenin, peygamber dışındaki kimselerin üstünlüğünü ifade etmek için kullanılmasının doğru olmadığı beyan edilmiştir.⁴⁸

Ehl-i Sünnet kelâmcılarının çoğu, nebî kelimesini Allah’ın “seni gönderdim” dediği insan olarak tanımlasalar da bu tanım dar kapsamlı olup yeterince açıklayıcı değildir.⁴⁹ Kelâm âlimlerinden Cürçânî ise nebî’yi; Allah’ın melek aracılığı yahut ilhamla veya salih rüya şeklinde ilahi bilgileri aktardığı kimse olarak tanımlamaktadır.⁵⁰

Nübüvvet kelimesi ise "haber vermek" anlamına gelen neb veya "konum ve değeri yüksek olmak" manasındaki nebve kökünden türemiş bir masdar isimdir. Allah ile kulları arasında, dünya ve ahiret hayatına dair ihtiyaçların karşılanması amacıyla yerine getirilen elçilik görevi olarak tanımlanır.⁵¹

1.1.2. Biset

Bi’set kelimesi sözlükte diriltmek, uyarmak, yöneltmek ve göndermek anlamları ihtiva eder.⁵² Terim olarak ise bi’set; Allah Teâlâ’nın kulları arasından seçtiklerini risâlet ile görevlendirmesidir. Kur’ân-ı Kerim’de daha ziyade resullerin bi’setinden de bahsedilse de bazı ayetlerde nebîlerin bi’seti de geçmektedir.⁵³ Buradan

⁴⁶ Meryem, 19/56.

⁴⁷ Ebu’l Kasım Hüseyin Râgıb el-İsfahânî, *Müfredâtü elfâzi’l-Kur’an*, nşr. Safvân Adnân Dâvûdî (Dimeşk: Daru’l-Kalem, 2002), 788-790.

⁴⁸ Muhammed Murtaza Hüseyin ez-Zebîdî, *Tacü’l arus*, (Beyrut: Daru’l-Fikir, ts.), 10/354-355.

⁴⁹ Ebü’l-Fadl Adudüddin Abdülgaffar el-İci, *el-Mevakf fi ilmi’l-keâm*, (Kahire, ts.).

⁵⁰ Ebü’l-Hasan Seyyid Şerif Ali b. Muhammed el-Cürçânî, *Kitabü’t-ta’rifat*, ts., 239.

⁵¹ Topaloğlu, Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, 249.

⁵² Ragıb el-İsfahani, *Müfredâtü elfâzi’l-Kur’an*, 132.

⁵³ Bakara 2/213.

hareketle bi'set kavramının resul terimiyle birlikte nebîyi de kapsadığını söyleyebiliriz. Ancak bi'set ve nübüvvet kelimeleri sık sık birbirinin yerine kullanılsa da İslâm düşüncesinde bi'set daha çok resullerin bi'seti şeklinde anlaşılmıştır.⁵⁴

1.1.3. Resul, Risalet

Resûl ve risâlet kelimelerine gelince, bu kelimeler, “رسل” kök fiilinden türemişlerdir. Bu fiil sözlükte göndermek, yöneltmek, yollamak, sevk etmek gibi anlamlara gelir.⁵⁵ Kur'an-ı Kerim'de tekil halinde “resul”⁵⁶ veya çoğulu olan “rusûl”⁵⁷ beşerden gönderilen peygamberleri ifade etmek için kullanıldığı gibi, bunlarla Cebrail ve diğer meleklerin de kastedildiği olmuştur.⁵⁸ Peygamberleri ifade etmek için “gönderilen” anlamındaki “mürsel,”⁵⁹ çoğulu “mürselûn”⁶⁰ kelimesi de kullanılır.⁶¹ Terim anlamı olarak resul kelimesini Eş'arî, “Allah'ın peygamberlik görevi ile kullarına gönderdiği ve kendisine tebliğ edeceği ibadetler, va'd, va'id, sevap ve ikabla ilgili hükümleri bildirdiği kişi” olarak tanımlamaktadır.⁶² Mâtürîdî ise resulü, “insanların sorup sormamasına, karşı çıkıp çıkmamasına bakılmaksızın risâleti tebliğ için gönderilen ve her durumda bununla yükümlü tutulan kişi” olarak tanımlamıştır.⁶³

Kur'an-ı Kerim'de peygamberler için kullanılan nebî ve resul terimleri arasında fark bulunup bulunmadığı ile ilgili çeşitli görüşler ortaya çıkmıştır. Her iki görüşü haklı çıkartacak kullanımlara Kur'an-ı Kerim'de rastlamaktayız.⁶⁴ Kelâmcılara göre nübüvvet ve risâletin hakikatini, Allah'tan vahiyler almak ve bu sayede gayb âleminden haber vermek teşkil eder.⁶⁵ Buradan hareketle nübüvvet ve risâlet “Allah'tan haber verip O'nun elçiliğini yapmak, Allah'a giden yolu göstermek veya Allah'ın insanlara tebliğ etmesi için

⁵⁴ Salih Sabri Yavuz, *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet* (İstanbul: Pınar, 2012), 16.

⁵⁵ Cürçânî, *Kitabü't-ta'rifat*, 110.

⁵⁶ Tevbe 9/25.

⁵⁷ Şuarâ 26/16.

⁵⁸ Bkz. Hud 11/69, 77,81; Ankebut 29/31, 33; Hakka 69/40; Mürselât 77/1; Tekvir 81/199.

⁵⁹ Ra'd 13/43

⁶⁰ Bakara 2/252; En'âm 6/34; Neml 27/10

⁶¹ Ragıb el-İsfahani, *Müfredâtü'lfazi'l-Kur'an*, 352.-353.

⁶² İbn Fûrek, *Mücerredü makâlâtîş-şeyh Ebi'l Hasen el-Eş'arî*, 174.

⁶³ Ebu Mansur Muhammed el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, çev. Fadıl Aygan, (İstanbul: Ensar, 2017), 6/92; ayrıca bkz. 9/195.

⁶⁴ Araf 7/157-158; Meryem 19/51-54; Ahzab 33/40; Hac 52/22.

⁶⁵ Ebu'l-Kasım Carullah ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, (Beyrut: Daru'l Kütübi'l- Arabiyye, 1947), 4/506.

elçi olarak seçtiği kuluna buyruklarını öğretmesi ve onları insanlara iletmesini emretmesidir”. denilebilir.⁶⁶

Resul ve nebî sözcüklerinin her ikisini de birden karşılamak üzere genellikle farsça kökenli bir kelime olan peygamber sözcüğü kullanılır. Esasen peygamber sözcüğünün karşılığı olan resul kelimesi “gönderilmiş” anlamında olup “elçi” demektir. Yine peygamber sözcüğü ile ifade olunan nebî sözcüğü ise haber veren, yüksek rütbe sahibi gibi anlamlar içerir. Resul sözcüğünün çoğulu rusul, nebî kelimesinin çoğulu ise enbiyadır. İslâmî gelenek içinde daha çok Allah tarafından yeni bir vahiy ve şeriatla insanlara gönderilen peygamberlere resul denirken; buna karşılık yeni bir kitap gönderilmediği halde önceki resullerin kitap ve şeriatını insanlara bildirmekle görevli peygamberlere ise nebî denilmiştir.⁶⁷ Genel kabul gören bu tanıma göre her resul aynı zamanda bir nebîyken her nebî resul olamamaktadır. Resul-nebî ayrımı bağlamında söz konusu edilen yukarıdaki tanımlardan da anlaşılacağı üzere risâlet nübüvvetin en üstün derecesini oluşturmaktadır.⁶⁸ Böyle olunca da risâlet vahyi alan bir resul nübüvvet vahyi alan bir nebî’den daha üstün bir konuma yükselmektedir.⁶⁹

Mâtürîdî (v.333/944) ve Fahreddin er-Râzî (v.606/1210) gibi Sünnî kelâmcıların⁷⁰ yanı sıra Ebu Ali el-Cübbâî (v.303/9269) gibi bazı Mu’tezilî âlimler nübüvvetin Allah’ın insanları doğru yola iletme için seçtiği bir kişi aracılığıyla gönderilen vahiyle gerçekleştiğini savunurlar. Bu görüşe göre nübüvvet kesbî değil, vehbîdir. Mâtürîdî’nin düşüncelerinde nübüvvet, insan aklının sınırlılığını aşan ilahî bir bilgi kaynağı olarak kabul edilir. Mâtürîdî, peygamberlerin Allah’ın emriyle seçildiğini ve bu görevin herhangi bir insanın çabasıyla elde edilemeyeceğini belirtir. Fahreddin er-Râzî de benzer şekilde nübüvveti ilahî bir lütuf olarak görür ve bu görevin yalnızca Allah’ın takdiriyle mümkün olduğunu savunur. Her iki Sünnî kelâmcı da nübüvvetin vehbiliğini savunur. Kısacası İslâm teolojisinde peygamberlik, Allah’ın

⁶⁶ İmamü’l-Haremeyn Ebü’l-Meâlî el-Cüveynî, *el-Akîdetü’n-nizamiyye*, (yy., 1948), 48.

⁶⁷ Ebu Mansur Abdülkahir b. Tahir el-Bağdâdî, *Usûlü’l-din* (İstanbul: Da’rul-fünun İlahiyat Fakültesi, 1928), 153-157.

⁶⁸ Bkz. Bağdâdî, *Usûlü’l-din*, 154; Muhammed Ali es-Sabûnî, *en-Nübüvve ve’l-Enbiya* (Beyrut, 2005), 17.

⁶⁹ Cürcânî, *Kitabü’t-ta’rifat*, 239.

⁷⁰ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’lKur’an*, çev. S. Kemal Sandıkçı, 7/499.

bir insana ilahî vahiyler göndermek suretiyle bir görev vermesiyle gerçekleşir. Her iki düşünce ekolünde de peygamberlik, ilahi bir seçiciliğe dayanır, ancak aralarındaki ayrımlar, Allah'ın adaleti, irade ve akıl gibi kavramlarda görülebilir.⁷¹ Çünkü Allah'ın bir insanı elçi olarak seçmesi ona büyük bir lütufta bulunması anlamına gelir. Nitekim "...lütufta Allah'ın elindedir onu dilediğine verir."⁷² buyurması da vahyin hem insanlara hem de peygamberlik görevi verdiği kişiye lütufta bulunduğunu kanıtlar.⁷³

Mu'tezilî kelâmcıların çoğunluğuna göre nebî ve resul kelimeleri arasında her ikisinin de Allah'ın elçisi olması bakımından aralarında hiçbir fark yoktur. Her ikisi de dinde özel bir yücelik ve yüksek bir konumu ifade eder ve bu da Allah'ın elçiliğini yapmalarından ötürüdür. Çünkü nebî ve resul Allah elçiliği görevini yerine getirmeyi kabul edip üstlenmiş, bu uğurda ortaya çıkan musibetlere sabretmiş, her yönüyle insanlara örnek olmuş ve iman edenler de ona tabi olmuştur.⁷⁴ Konuyla ilgili her iki kelimenin aynı peygamber için kullanımlarına bakıldığında her ikisi için de "irsal" fiilinin kullanılması dikkate alındığında aralarında fark olmadığını öne sürenler olmuştur. Bu konuda yapılan diğer bir değerlendirme, peygamberin Allah'tan vahiy almasının nübüvvet boyutunu, bu vahyi insanlara tebliğinin de risalet yönünü ifade edeceğidir.⁷⁵ Ancak daha önce de belirttiğimiz üzere yaygın kanaat; yeni bir kitap ve şeriatla gönderilenin resul, yeni şeriat gönderilmeyip kendinden önceki peygamberin kitabını tebliğle görevlendirilenin de nebî olduğudur. Bu durumda her resul aynı zamanda nebî iken her nebî resul değildir.⁷⁶ Her iki kelimenin farklı kök ve sözlük anlamlarına sahip olduğunu biliyoruz. Genelde müfessirler bunu kabul etmekle beraber bu iki terimi nübüvvet müessesesinin bütünlüğü içerisinde değerlendirmişlerdir. Zaten İslâm'da peygamberlik kurumu nübüvvet-rişalet ayrımına gidilmeden umumiyetle nübüvvet kavramıyla ifade edilmektedir.⁷⁷ Her iki kelimeyi

⁷¹ Fahreddin Muhammed b. Hüseyin er-Râzî, *Tefsîr-i kebir: Mefatifu'l-gayb*, çev. Suat Yıldırım-Lütfullah Cebeci vd. (Ankara: Akçağ, 1988), 13/517.

⁷² Âl-i İmrân 3/73.

⁷³ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, çev. Yunus Vehbi Yavuz, 8/390.

⁷⁴ Kâdî Abdülcebbar, *Şerhu'l-usûli'l-hamse*, thk. Abdülkerim Osman (Kahire: Mektebetü'l-Vehbe, 1988), 567.

⁷⁵ Mustafa Sinanoğlu, *Peygamberlere İman*, tsh. M. Ali Soy (Ankara: DİB Yay., 2018), 28.

⁷⁶ Ebu Muhammed Bedreddin Ahmed el-Aynî, *Umdetü'l-Kari fi Şerhi Sahihi'l-Buhari* (Beyrut: Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, ty.), 15/221.

⁷⁷ Sinanoğlu, *Peygamberlere İman*, 27.

aynı değerlendirenlerin bir gerekçesi de ayrı değerlendirildiğinde risaletin devam ettiği şeklindeki sapkın iddialara dayanak oluşturacağı düşüncesidir.⁷⁸

Kâdî Abdülcebâr'a göre ıstılahî manada resul ile nebî arasında bir fark yoktur. Resul kelimesi geçişli (muteaddi) lafızlardandır. Müteaddilik burada muhakkak bir gönderen ve kendisine gönderilen anlamını ihtiva etmesi gerektiğini gösterir. Kâdî Abdülcebârâ göre resul kelimesi mutlak olarak kullanıldığında, Allah tarafından gönderilmiş manasına gelir. Nebî kelimesine gelince Kâdî Abdülcebâr, kelimenin hemzeli ve şeddeli olmak üzere iki kökten geldiğini, hemzeli olarak geldiği zaman "inba" kalıbından olup haber verme anlamında olduğunu, Peygamber onunla nitelendiğinde kastedilen mananın Allah tarafından gönderilen elçi olduğu şeklinde izahat getirmektedir. Nebî kelimesinin şeddeli olduğu düşünüldüğünde ise "nebavet" kelimesinden türemiş olur ve bu durumda "yücelik ve yükseklik "manalarını ifade eder. Bu durumda resul Allah tarafından yüceltilmiş, yükseltilmiş kimsedir. Müellife göre her iki kelime manada birleşmektedir ve bu konuda Allah Teâlâ'nın meyve kavramı içinde hurma ve narı ayrı olarak zikretmesinin, hurma ve narın meyve olmadığına delalet etmeyeceğini belirterek, nebî ve resul kelimelerindeki durumun da bundan farklı olmadığını ifade eder.⁷⁹

Sonuç olarak bu konuda Kur'an-ı Kerimde geçen ayetlere baktığımızda nebî ve resulün aynı anlama geldiğini destekleyen ifadeler bulunduğu gibi bazı ayetlerde peygamberlerin bir kısmından nebî, bir kısmından resul olarak bahsedilmesi; ayrıca bazılarının ise hem nebî hem resul olarak anılması, bu iki kavram arasında bazı farkların olduğunu da ortaya koymaktadır. Kur'an'daki kullanımları her iki ihtimalin de mümkün olduğunu gösterir. Bu konuda İslâm alimleri farklı fikirler serdetse de mesele dînin tali meselelerindedir. Bu iki kelimenin birleştiği nokta peygamberliktir.⁸⁰

⁷⁸ Ahmed Kalkan, *Müslümanın Akaidi : İnanç Esaslarımız* (İstanbul: Rağbet, 2007), 670.

⁷⁹ Kâdî Abdülcebâr, *Şerhu'l-usûli'l-hamse*, 567.

⁸⁰ Mehmet Evkuran, *Sistemik Kelam*, (Ankara: Bilay Yayınları, 2019), 208-209; Kâdî Abdülcebâr, *Şerhu'l-usûli'l-hamse*, 567; bu konuda her iki kavram arasında birtakım farklar bulunduğu delalet eden ayetler için bkz. Meryem 19/51; Hac 22/52; Araf 7/157; her iki kavramın "Allah'ın mesajını bildirmek için gönderilen kişi" anlamında eş anlamlı olduklarına delalet eden ayetler için bkz. Bakara 2/213, 253, 285; Âl-i İmrân 3/79; Furkan 25/31; Ahzâb 33/40; Ahkâf 46/35; Hadîd 57/27.

1.2. Nübüvvetin İmkân ve Gerekliliği

İlk dönemlerden itibaren kelâm âlimleri nübüvveti inkâr eden cereyanlara karşı yoğun bir emek sarf ederek itiraz noktalarına karşı eserlerinde cevaplar vermişlerdir. Ana hatlarıyla bu konuda red gerekçeleri ve karşı cevapları ilerleyen başlıklarda sunacağımızdan bu bölümde Allah Teâlâ ve insan açısından peygamber göndermenin mümkün olduğu hususunda Ehl-i Sünnet ve Mu'tezile'nin görüşlerini zikretmekte fayda mülâhaza ediyoruz.

Mu'tezilî ve Sünnî kelâmcılar, peygamberlik meselesini hem evreni yaratan Allah Teâlâ'nın perspektifinden hem de sınırlı bilgi kapasitesine sahip insan açısından ele alarak temellendirmeye çalışmışlardır. Onlara göre Allah Teâlâ açısından peygamberlik bir gerekliliktir. Kelâmcıların peygamberliğe ilişkin yaklaşımı, Kur'an ve hadislerde belirtilen Allah'ın sıfatlarının tecellisi olarak, O'nun insanlara merhamet edip yol gösterici olması, varoluşun ve hayatın kaynağı, amacı ve nihai akıbeti hakkında bilgilendirmesinin gerekliliğiyle ilişkilidir. Mu'tezilî kelâmcılar, bunu "Kullarına lütufta bulunmak Allah'a vaciptir" ilkesine dönüştürmüşler ve peygamber göndermeyi, bu ilahî lütfun bir gereği olarak değerlendirmişlerdir.⁸¹ Sünnî kelâmcılar Mu'tezile'nin bu yaklaşımının Allah'a bir zorunluluk izafe etme gibi anlaşıldığını ve bu nedenle kendisini, dilediğini yapan bir zat olarak⁸²niteleyen yaratıcının peygamber gönderip lütufta bulunmasını ilahî hikmetle izah etmenin daha isabetli bir yaklaşım olduğu fikrini benimsemişlerdir. Bu açıklamalara göre şöyle diyebiliriz: İnsanlar açısından nübüvvetin zorunlu olduğu hususunda icma vardır. Ancak Allah açısından nübüvvetin zorunlu olduğu düşüncesi yanlıştır. Çünkü Allah zorunlu davranışlardan uzaktır.⁸³ Meseleyi biraz daha detaylandırarak izah etmek yerinde olacaktır.

İnsanların peygamberlere ihtiyacı açısından ve Allah'ın iradesi açısından nübüvvetin hükmü ile ilgili olarak kelâm ekollerinin farklı görüşler serdettiğini görmekteyiz. Kelâm alimlerinin çoğu insanların tabiatı bakımından nübüvveti zorunlu olarak gereksinim duyduklarını ifade etmişlerdir. Farklı görüşlerin ortaya çıktığı alan

⁸¹ Kâdî Abdülcebbâr, *Şerhu'l-usûli'l-hamse*, 573-575.

⁸² Burûc 85/16.

⁸³ Ebu Hamid Muhammed el-Gazzâlî, *el-İktisad fi'l-i'tikad* (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2004), 104.

Allah'ın iradesi açısından peygamber göndermesinin hükmünün ne olduğudur. Mu'tezile Allah'ın peygamber göndermesinin vacip olduğunu savunurken Ehl-i Sünnete göre peygamber göndermek mümkün bir fiildir.⁸⁴ Yani Allah için imkânsızlık söz konusu değildir; peygamber göndermek imkân dahilinde olup mümkündür.⁸⁵ Mu'tezile, Allah'ın peygamber göndermesini vücub cihetiyle açıklarken adalet esası çerçevesinde salah-aslah ilkesi doğrultusunda meseleyi ele almıştır. Mu'tezile'ye göre, peygamber göndermek adalet ilkesi gereği Allah'a vaciptir. Bu düşünceye göre, insanlar için en iyi olanı yapmamak Allah'ın adalet sıfatıyla bağdaşmaz. Peygamber göndermenin abes bir durum taşıması, onun güzel bir fiil olduğunu ve bu nedenle insanlar için fayda ve yarar içerdiğini gösterir. Bu durum, peygamber göndermenin Allah'a vacip olduğunu ortaya koyar. Ayrıca, insanlara en faydalı ve en iyi olanı yaratmak Allah için bir zorunluluktur. Allah'ın bunu yapmaması, yaptığı işlerde hikmet ve maslahattan yoksun olduğu anlamına gelir ki bu, Allah için kabul edilemez bir durumdur. Dolayısıyla peygamber göndermek, insanlara sağladığı fayda ve yarar göz önünde bulundurulduğunda Allah için vacip bir fiil olarak değerlendirilir. Eş'arî alimlere göre ise bu konuda vacip olma durumu Allah için düşünülemez. Allah'ın peygamber göndermesi imkansız bir durum ve zorunluluk olmayıp mümkündür. Eş'arîlere göre fiillerin niteliğini belirleyen akıl değildir; çünkü fiillerin tabiatında iyiliği veya kötülüğü gösteren herhangi bir özellik bulunmamaktadır. Dolayısıyla dinin tespiti ile bir şey iyi ve hasen yahut kötü ve kabihtir. İnsanın sorumluluğu nübüvvetin gerçekleşmesiyle başlar. Allah açısından peygamber göndermemek bir noksanlık değildir. Allah'ın insanlara elçiler göndermesi mümkün olup bir lütuf ve ihsandır; zorunluluk arz etmez. Mâtürîdîlerin çoğu Allah'ın lütfu ve hikmeti gereği peygamber göndermesini zorunlu kabul etmiş, bu açıdan Mu'tezileye yaklaşmışlardır. Ancak, bu zorunluluğu Mu'tezile'nin anladığı şekilde Allah'ın kendi zatına vacip kılması olarak değil, lütuf ve hikmetine, ayrıca insanların peygamberlere olan ihtiyacına dayandırarak açıklamışlardır. Allah'ın hikmeti, lütfu ve adaleti açıktır; her akıl sahibi insan, O'nun

⁸⁴ Barlak, "Nübüvvetin Gerekliliği ve İmkânı", *Sistemik Kelam*, ed.İbrahim Aslan vd. (İstanbul: Fikir Yayınları, 2024), 433, 434.

⁸⁵ Şerafettin Gölcük - Süleyman Toprak, *Kelam Tarih – Ekoller - Problemler*, 5. Baskı (Konya: Tekin Kitabevi Yayınları, 2001), 323.

fiillerinde bir hikmet ve gaye bulunduğunu idrak eder. Bu bağlamda, peygamberler adalet, ihsan, lütuf ve hikmet gereği olarak insanlara gönderilmiştir.⁸⁶

Nübüvvetin imkânı ile ilgili görüşlerin izahından sonra kaynaklarda nübüvvetin gerekliliği ile ilgili olarak insanların peygamberlere olan ihtiyacını açıklayan pek çok delil sıralanmıştır.⁸⁷ Dini bağlamlar ve dünyevi bağlamlar açısından meseleyi ortaya koymak mümkündür. Peygamberler Allah tarafından insanlığa gönderilen ilk öğretmenlerdir. Allah Teâlâ'nın hayata dair koyduğu temel yasalar olan din rehbersiz olamaz. İnsanlar peygambersiz vahyi anlayamaz. Sadece dinin tebliğ, talim ve açıklanması noktasında değil dünya hayatına dair pek çok bilgi hususunda peygamberler yol gösterici olmuşlardır. Hayatın kendisi çok kısa ve hayatın bütününe ilişkin bir fikir sahibi olmamız çok zordur. Kısa ömürde hayatın bütününe dair ömrümüz sınırlı veri sunar. Peygamberlerin verdiği bilgiler bu anlamda yolumuzu aydınlatan ve kısaltan bilgilerdir. Dolayısıyla, insanlığın her alanda sahip olduğu bilgi ve tecrübenin kaynağı esasen peygamberlere dayanmaktadır.⁸⁸

Akıl insanoğluna Allah tarafından bahşedilmiş en büyük nimettir. Peygamberlerin varlığı hakikati bulma noktasında insanoğlunun geçireceği süreyi kısaltan, ödeyeceği bedelleri azaltan bir lütuftur. Adalet, doğruluk gibi değerlerin güzel, zulüm ve yalanın çirkin olduğunu akıl idrak eder. Ancak aklın sağlıklı bir şekilde işlevini yerine getirmesini engelleyen duygular ve nefsanî arzularımız bulunmaktadır. Aklımız, zaman zaman duygularımız insan olmamızdan kaynaklı zaafılar içerir. Bu durumda makul olan bir üst otoritenin yol göstericiliği kabul etmektir. Doğru olan bir şeyin hayatımıza dahil edilmesinde akıl noksan kalıp vahiy kadar başarılı değildir. Nefsin yapısında kişiyi fayda umduğu yerde zarara götüren bilgisizlik te söz konusudur. Bu bilgisizlik insanın tüm davranışlarının sonuçlarını bilen peygambere muhtaç kılar.⁸⁹

⁸⁶ Mehmet Evkuran, *Sistemik Kelam* (Ankara: Bilimsel Araştırma Yayınları, 2019), 212, 213; Mâtürîdî, *Kitabü't-Tevhid*, çev. Bekir Topaloğlu (Ankara: İSAM Yayınları, 2009), 221-232.

⁸⁷ Geniş bilgi için bkz. Nureddin es-Sabunî, *el-Kifaye fi'l-hidaye*, thk. Abdullah b. Mahmud. (y.y., ty.), 175-208.

⁸⁸ Barlak, "Nübüvvetin Gerekliliği ve İmkânı", *Sistemik Kelam*, 434.

⁸⁹ Mâtürîdî, *Kitabü't-Tevhid*, trc. Bekir Topaloğlu (Ankara: İsam Yayınları, 2009), 224, 228- 231.

İnsan hayatının anlam arayışına cevap konusunda varoluşsal ihtiyaçlarımızı vahiy cevaplandırıp insanoğlunu çok büyük ızdıraplardan kurtarmaktadır.⁹⁰ Anlam arayışında vahyin ve onu tebliğ eden peygamberin çok önemli bir fonksiyonu vardır. İnsanoğlunun varoluşunu anlamlandırmada peygamberlerin varlığı kaçınılmaz bir ihtiyaçtır. Aksi halde insanoğlu bilinmezliğin girdabında daimi buhranlara mahkumdur.⁹¹

Diğer taraftan İslâm filozofları ise nübüvvetin gerekliliğini toplumsal düzenin korunması açısından izah etmişlerdir. İnsan sosyal bir varlıktır ve hayatın sürdürülebilmesi için insanlar birbirlerine ihtiyaç duyarlar. Bu ihtiyaçlar, yardımlaşma ve dayanışma ile karşılanabilir. Bunun yanı sıra, toplumsal hayatın düzenli bir şekilde devam edebilmesi için adalet kurallarına ihtiyaç vardır. Ancak insanların kendi başlarına neyin adalet, neyin zulüm olduğunu belirlemesi mümkün değildir; çünkü bir kişinin adalet olarak gördüğünü bir başkası zulüm olarak değerlendirebilir. Dolayısıyla, kuralların insanlar tarafından konulması her zaman doğru ve isabetli olmayabilir. Bu nedenle, sosyal ve insani ihtiyaçların karşılanması, dünya ve ahiret düzeninin sağlanabilmesi için ilahî kanunların ve peygamberlerin varlığı zorunludur.⁹²

Nübüvvetin gerekliliğini dinî bağlamlar açısından açıklarsak; dünyaya ait meselelerde akıl hüküm verebilir ancak dine ait konularda aklın alanı sınırlıdır. Bundan ötürü dinle ilgili konularda peygamberlere duyulan ihtiyaç açıktır. Nitekim Allah'ın varlığı vahyin bilgisi olmadan akılla idrak edilse bile ayrıntılara aklın vakıf olması söz konusu değildir. İnsanın yaratıcıyı tüm özellikleri, sıfatlarıyla doğru bir şekilde idrak etmesi ve kendisini yaratıcı karşısında doğru bir şekilde konumlandırabilmesi için ilahî makamdan gelecek bilgiye muhtaçtır.⁹³

İnsanın aklı ve duyuları, tıpkı kendisi gibi sınırlı ve sonludur. Yalnızca belirli ve sınırlı şeyleri kavrayabilir. İnsan bazen kendisi için bilinmesi zorunlu, faydalı veya

⁹⁰ Zâriyat 51/56; Mülk 67/2.

⁹¹ Barlak, "Nübüvvetin Gerekliliği ve İmkânı, *Sistemik Kelâm*, 436.

⁹² Mustafa Akçay, "Bir Kelâm Problemi Olarak Nübüvvetin İmkânı", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/3 (Haziran 2001), 242-242; Mâtûrîdî, *Kitabü't-Tevhid*, terc. Bekir Topaloğlu, 227-228; İbn Sina, *Kitabü's-şifa ilahiyat*, çev. Ömer Türker - Ekrem Demirli (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2014), 2/632-642.

⁹³ Barlak, "Nübüvvetin Gerekliliği ve İmkânı", *Sistemik Kelâm*, 439.

gerekli olan her şeyi anlama ve kavrama yeteneğine sahip değildir. İdrak gücü sınırlandırılmıştır. Nasıl ki gözün görme, kulağın işitme alanı sınırlıysa, aklın da anlama ve bilme kapasitesi sınırlıdır. Bu noktada, aklın yetersiz kaldığı durumlarda vahiy ve peygamberin rehberliğine ihtiyaç doğar. İnsan davranışlarının düzenlenmesi, hangi eylemlerin cennete, hangilerinin cehenneme götüreceğinin bilinmesi, kulluğun gerekliliklerini idrak ve ibadetlerin keyfiyeti gibi ilâhiyat, ibadet ve ahiretle ilgili gayba dair konularda doğru ve eksiksiz bilgiye ulaşabilmek için nübüvvet kurumuna duyulan ihtiyaç kaçınılmazdır. Bundan ötürü Allah'tan haber getirecek bir aracının mevcudiyetine hükmetmek kaçınılmaz olur.⁹⁴

Diğer taraftan ahiret günü insanların Allah'a karşı bir bahanelerinin olmaması, “Sen bir elçi gönderseydin ona tabi olurduk”.⁹⁵ diye delil ileri sürmemeleri için peygamberler gönderilmiştir.⁹⁶ Bu gerçeklik Kur'an-ı Kerim'de şu şekilde ifade edilmiştir. “Müjdeleyici ve uyarıcı peygamberleri gönderdik ki, peygamberlerden sonra insanların Allah'a karşı bahaneleri kalmaması diye, Allah azizdir, hakimdir.”⁹⁷

1.3. Nübüvvetin İspatı Olarak Mûcize

Allah Teâlâ'nın yaratmış olduğu insanlara emirlerini iletme ve onlara doğru yolu gösterme amacıyla peygamber göndermesinin aklî açıdan mümkün olduğunu⁹⁸ izahtan sonra peygamberlik iddiasında bulunan kimsenin peygamber olduğunun hücceti nedir, insanlar bu durumun ayrımını nasıl yapacaklar? sorularına yanıt bulmamız gerekmektedir. Peygamber olduğunu ve yaratıcıdan vahiy getirdiğini iddia eden bir kimsenin, diğer insanlarda bulunmayan ve bulunma ihtimali olmayan farklı unsurlarla desteklenmesi gerekmektedir. Bu noktada peygamberlerin getirdiği mesajın insan gücünü aşan yönünün bulunması onun Allah tarafından gönderilen bir mesaj olduğunun işaretidir.⁹⁹ Bu noktadan hareketle İslâm kelâmında, peygamberlik iddiasında bulunan bir şahsın gerçek peygamber olup olmadığını anlamak için

⁹⁴ Mâtürîdî, *Kitabü't-Tevhid*, trc. Bekir Topaloğlu, 224-227.

⁹⁵ Kasas 28/47.

⁹⁶ İsa Yüceer, *Kelam Ekoller ve Problemler*, (Van: y.y., 1995), 234.

⁹⁷ Nisâ 4/165.

⁹⁸ Âl-i İmran 3/164.

⁹⁹ Ahmet Akbulut, *Nübüvvet Meselesi Üzerine*, (Ankara, Birleşik Yayınları, 1992), 15.

kullanılan en temel araç mûcize kavramıdır. Peygamberin, peygamber olduğunu ispatlamak zorunda olduğu bu süreç, peygamberlik iddiasını doğrulayan delillerin ortaya konması ile mümkündür.¹⁰⁰

Mûcize kavramı “a-c-z” kökünden türemiş, “bir şeye güç yetirememek” anlamına gelen bir isimdir. “Acz” kudretin zıddıdır. Bir şeye engel olmak, güç yetirememek, aciz bırakmak, takatsizlik gibi anlamlara gelen mûcize kavramı Kur’an’da ism-i fail kalıbıyla yer almamaktadır; fakat “acz” kökünün türevlerinin geçtiği ayetler de vardır.¹⁰¹

Mûcize kavramı terim olarak; Allah Teâlâ’nın peygamberlik iddiasında bulunan elçilerini doğrulamak ve desteklemek için yarattığı ve diğer insanların benzerini getirmeye güç yetiremeyeceği olağanüstü olaylardır.¹⁰² Kelâm âlimlerinin mûcizenin tanımında ittifak ettikleri yönler bulunmakla birlikte bazı farklılıklar da söz konusudur. Örneğin; Kâdî Abdülcebbar mûcizeyi, “nübüvvet iddiasında bulunan kimsenin doğruluğuna delâlet eden fiil” olarak tanımlarken,¹⁰³ Bağdâdî, “nübüvvet iddiasında bulunan kimsenin iddiasının doğruluğunu ispat etmek amacıyla muarızlarına meydan okuyarak ve onları aciz bırakarak gösterdiği olağanüstü olaylar” şeklinde açıklar.¹⁰⁴ Mâtürîdî ise mûcizeyi “peygamberlerin eliyle gerçekleşen, aynı alanda uzmanlaşmış kişilerin bile yapamayacağı ve öğrenim yoluyla benzerinin ortaya konulmasının mümkün olmadığı bir olay” olarak tanımlamaktadır.¹⁰⁵ Neseî ise mûcizenin, meydan okuma (tehadî) ile birlikte dünya hayatında gerçekleşen olağanüstü bir olay olma özelliğine vurgu yapmaktadır. Olayın olağanüstü bir vakıa olması resul’ün doğruluğunun bir göstergesidir.¹⁰⁶

Mûcize ile ilgili yapılan tanımlardan da anlaşıldığı üzere mûcizenin asıl faili Allah Teâlâ’dır; ancak peygamber aracılığıyla gerçekleştiği için peygamber mûcizesi

¹⁰⁰ Nûreddin es-Sâbûnî, *Mâtürîdiyye Akaidi*, trc. Bekir Topaloğlu (Ankara: İSAM Yayınları, 4. Baskı, 2009), 105.

¹⁰¹ İbn Manzûr, *Lisânü’l Arab*, V/369-370; En’am 6/134; Hac 22/51; Cin 72/12

¹⁰² Cüveynî, *el-Akide’ü’n-Nizamiyye*, 48.

¹⁰³ Kâdî Abdülcebbar, *Şerhu’l-usûli’l-hamse*, 568.

¹⁰⁴ Bağdâdî, *Usûlü’l-dîn*, 170.

¹⁰⁵ Mâtürîdî, *Kitâbü’t-Tevhîd*, thk. Fethullah Huleyf (Beirut, 1970), 189.

¹⁰⁶ Ebü’l-Abbâs Takıyyüddin İbn Teymiyye, *en-Nübüvât* (Riyad, 2000), 484; Neseî, *Tabsîratü’l-Edille*, 469-473-475.

olarak adlandırılır. Allah Teâlâ'nın mûcizeyi peygamber eliyle gerçekleştirmesinin amacı, peygamberleri desteklemek ve onların doğruluğunu teyit etmektir.¹⁰⁷ Ayrıca mûcizelerin tekrarı olamaz ve tekrarı olan şey mûcize olmaktan çıkar.¹⁰⁸

1.3.1. Mûcizenin Nübüvvet Delaleti

Peygamberlerin getirdiği mesajların insanlar tarafından kabul edilmesinde ve benimsenmesinde mûcizeler önemli bir rol oynamaktadır. Şüphesiz ki bazı insanlar ilgili peygamberin geçmiş yaşamına bakarak onun bu iddiasında dürüst olduğuna şüphe duymadan inanıp ona tabi olmuşlardır. Peygamberlerin gösterdiği, muhataplarını susturan ve aciz bırakan mûcizeler, nübüvvet iddialarına önemli ölçüde destek sağlamıştır. Mûcizeler, muhaliflerin teslim olmasından ziyade, peygamberin takipçilerinin davalarına daha sıkı sarılmalarını sağlamak ve onlara moral açıdan büyük bir destek vererek bağlılıklarını güçlendirmekte önemli bir işleve sahiptir. Mûcizenin bir diğer önemi, vahiy aldığı iddia edenler arasında gerçek peygamberin kim olduğunu ortaya koymasındır. Tarih boyunca, peygamberliğin getirdiği sosyal avantajları göz önünde bulundurarak bu iddiada bulunan birçok sahtekârın var olduğu bilinmektedir. Ancak, bu sahtekârları gerçek peygamberlerden ayıran temel özellik, peygamberlerin iddialarını mûcizelerle ispatlama çabasıdır.¹⁰⁹

Yüce Allah doğruluklarını ispatlama sadedinde bütün peygamberlerini bazı mûcizelerle teyit etmiştir.¹¹⁰ Nitekim peygamberlerin doğruluklarını ispat eden mûcizeler ortaya konulmadan inkârcıların sorumlu tutulması mümkün değildir. Ehl-i Sünnet kelâmcılarına göre mûcize Allah'a zorunlu olmayıp aklen mümkün ve fiilen vakidir. Yani mûcize göstermek Allah'a vacip olmamakla birlikte nebînin hak

¹⁰⁷ Muammer Esen, *Kur'an'da Peygamberlik* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2012), 61-62.

¹⁰⁸ Ebû'l-Feth Taceddin eş-Şehristânî, *Nihâyetü'l-ikdâm fi ilmi'l-keîlâh*, thk. Alfred Guillaume (London: y.y., 1934), 435.

¹⁰⁹ Mahmut Çınar, "Peygamberi Diğer İnsanlardan Ayıran Üç Özellik: Vahiy, Mûcize ve İsmet." *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Eğitimi Araştırma Dergisi* 21 (2011), 97.

¹¹⁰ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali el-Beyhâkî, *Delailü'n-nübüvve*, (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1408), 1/7-8; bkz. Mâide 5-32; Yûnus 10-74; İbrahim 10/9; Nahl 16/43-44; Rûm 30/47; Fâtır 35/24-25; Hadîd 57/25.

olduğunun bilinmesinde asıdır. Nebînin, ahlakî özellikleri gibi diğer vasıfları ise bunun üzerine bina edilmelidir.¹¹¹

Kâdî Abdülcebbâr'a göre ise peygamberin nübüvvetine işaret eden mûcize, Allah'ın bir fiili olup, peygamberin peygamberlik iddiasında bulunduğu sırada doğa kanunlarına aykırı bir şekilde gerçekleşen olağanüstü bir olaydır. Mûcizenin bu iddia esnasında ortaya çıkması, peygamberlik iddiasının Allah tarafından tasdik edildiğinin bilinmesi içindir. Bu nedenle peygamberin nübüvvet iddiasını takiben, doğruluğunu kanıtlayan bir mûcize göstermesi beklenir.¹¹² Mûcize, Allah tarafından gerçekleşmesi, nübüvvet iddiasının ardından ortaya çıkması, iddiaya uygunluk göstermesi ve harikulade olması gibi şartları taşıdığı sürece, peygamberlik iddiasında bulunan kişinin doğruluğuna delalet eder.¹¹³

Kâdî Abdülcebbâr nübüvvetinin ispatının mûcize ile gerçekleştiğini vurgulamakta ve peygamberlerin mûcize gösterdiği zaman nübüvvetinin sahipsiz olacağını ifade etmektedir.¹¹⁴ Abdülcebbâr'a göre Allah Teâlâ, her peygamberin mûcizesini, gönderildikleri çağın en yaygın ve etkili hususları arasından seçmiştir. Örneğin; Hz. Musa'nın zamanında sihir oldukça yaygın olması sebebiyle, onun mûcizesi asanın yılanı dönüşmesi şeklinde gerçekleşmiştir. Hz. İsa'nın zamanında ise tıp revaçta olduğundan, onun mûcizesi ama ve cüzzamlıları iyileştirme yeteneği olmuştur. Hz. Peygamber'in döneminde ise belagat ve fesahatin en üst seviyede olması ve insanların bu konuda birbirleriyle yarışmaları nedeniyle, mûcize olarak Hz. Peygamber'e Kur'ân verilmiş ve bu kitap fesahatin en üstün örneği olarak kabul edilmiştir.¹¹⁵

Fahreddin er-Râzî nübüvvetin ispatı bağlamında peygamberin insanların kalplerindeki şüpheleri gidermek için peygamberlik davası gibi böylesine büyük bir

¹¹¹ Bulut, *Nübüvvetin İspatında Mûcize*, 105-106; geniş bilgi için bkz. Kâdî Abdülcebbâr, *el-Muğnî*, 15/147-241; Sâduddîn et-Teftazânî, *el-Makasid*, çev. İrfan Eyibil, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019), 623-627; Cüveynî, *el-İrşâd*, (Kahire: Mektebetü'l Hanci, 1950), 331; *el-Luma* ts., y.y.; Bağdâdî, *Usûlü'd-dîn*, 173.

¹¹² Kâdî Abdülcebbâr, *Şerhu'l-usûli'l-hamse*, 568-571.

¹¹³ Kâdî Abdülcebbâr, *el-Muhtasar fî usûli'd-dîn*, çev. Hulusi Arslan, 123.

¹¹⁴ Adile Tahirova, "Kâdî Abdülcebbâr Ve Ebü'l-Muîn en-Nesefî'ye Göre Nübüvvetin Gerekliği", *Bakü Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 (2015), 11.

¹¹⁵ Kâdî Abdülcebbâr, *Şerhu'l-usûli'l-hamse*, 572.

davanın benzerini hiçbir beşerin ortaya koyamayacağı bir mûcize göstermesi gerektiğinin üzerinde durur. Mâtürîdî ise nübüvvetin ispatında mûcizeyi temel bir unsur olarak görür ancak bu bağlamda mûcize ile birlikte pek çok alâmetlerin de bulunduğunu belirtirken bu hususta Hz. Peygamber'in ahlakının yüceliğini de öne çıkarır. Ona göre peygamberin ahlakı, güvenilirliği ve mesajının tutarlılığı gibi unsurlar da Hz. Peygamber'in nübüvvetinin doğruluğuna işaret eder.¹¹⁶ Şehristânî de Hz. Peygamber'in peygamberliğinin başka mûcizeler gerçekleşmese dahi önceki peygamberlerin bildirmesiyle nübüvvetinin hakikatinin anlaşıldığını ifade eder.¹¹⁷

1.3.2. Tarihi Süreçte Mûcize Kavramının Oluşumu

“Mûcize” teriminin kavramsal olarak ne zaman kullanılmaya başlandığı kesin olarak bilinmemekle birlikte, kelâm literatüründe bu terimin hicri üçüncü yüzyılın ikinci yarısından itibaren kullanılmaya başlandığı ifade edilmiştir. Mûcize kavramını terim anlamıyla ilk defa kullanıp eserine başlık yapan Ebu'n-Nadr Muhammed bin Mes'ud el-Iyâşi (v.320/932)'dir.¹¹⁸ Sonra gelen dönemlerde Mâtürîdî ve Eş'arî (v324/935-936) mûcize terimini, çoğul sigası olan “mûcizat” şeklinde kullanmışlardır.¹¹⁹ Kelâm âlimlerince terimleştirildikten sonra mûcize kelimesi İslâm âlimleri tarafından da nübüvvetin ispatında bir delil olarak yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır.¹²⁰

Hicrî III. asrın sonlarına doğru telif edilmiş kaynaklarda da, mûcize kelimesi genellikle âyet kelimesiyle birlikte “âyetun mu'cizetun,” “el-âyâtu'l-mûcize” veya “el-âyü'l-mûcize” şeklinde kullanılmıştır.¹²¹ Ayrıca kaynaklarda mûcize terimine yer verilmeyip peygamberliğin delil ve alâmetlerini ifade etmek için âyât kelimesiyle birlikte burhan, hüccet gibi kelimeler de kullanılmıştır. Hadis âlimleri de eserlerinde mûcize

¹¹⁶ Kemal Işık, *Mâtürîdî'nin Kelâm Sisteminde İman, Allah ve Peygamberlik Anlayışı* (Ankara, 1980), 120; Mâtürîdî, *Kitabü't-Tevhid*, trc. Bekir Topaloğlu, 236-240.

¹¹⁷ Şehristânî, *Nihayetü'l-ikdam fi ilmi'l-keâm*, 422-423.

¹¹⁸ Müjgan Çakır, *Mûcizeler Kitabı*, (İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2015), 13.

¹¹⁹ Bkz. Mâtürîdî, *Kitabü't-Tevhid*, 186; Ebü'l-Hasan İbn Ebu Bişr İshak el-Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, nşr. Helmut Ritter (Wiesbaden: Frans Steiner Verlag, 1980), 50, 438,439.

¹²⁰ Yasin Ulutaş, “Mucize ile Delâilün'n-Nübüvve Kavramları ve Kaynakları,” *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30 (Aralık 2017), 578-579.

¹²¹ Ebu Cafer İbn Cerir Muhammed et-Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, thk. Abdullah b. Abdu'l Muhsin et-Türkî (Kahire: Dâru'l Hicr, 2001), 1/4; *Târîhu'r-Rusul ve'l-Mulûk*, thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim (Mısır: Daru'l Maarif, 1967), 3/528; ayrıca bkz. Ebû Bekr Muhammed İbnü'l-Enbârî, *ez-Zâhir fi Me'ânî Kelimâti'n-Nâs*, thk. Hâtim Sâlih ed-Dâmin, (Beyrut: Müessesetü'r-Risale), 1992, 1/2.

yerine ayet kelimesini kullanmışlardır. Buhârî, Hz. Muhammed'in peygamberlik delillerini açıklarken "Alamâtü'n-Nübüvve" başlığını tercih etmiştir. Hicrî 4. asırdan itibaren "icâz" ve "mu'ciz" terimlerinin yaygın bir şekilde kullanılmaya başlandığı da tartışmasızdır. Mu'tezile ekolüne mensup Muhammed b. Zeyd el-Vâsîtî'nin "*İ'câzü'l-Kur'ân*" adlı bir eser yazdığı bilinmekte, ayrıca el-İyâşî'nin de "*Kitâbü İhticâci'l-Mu'cize*" adıyla bir eser kaleme aldığı rivayet edilmektedir. Bu bilgilerden yola çıkarak mûcize kavramının literatüre girmesinin h. III. asrın sonu ile h. IV. asrın başları olduğunu söyleyebiliriz.¹²²

1.3.3. Mûcize ile Eş Anlamlı Kelimeler

Kur'an-ı Kerimde "acız" kökünden gelen farklı kelimeler bulunmakla birlikte mûcize kelimesi geçmeyip, mûcize yerine aynı anlama gelen ayet, beyyine, burhan, furkan, sultan gibi ifadeler kullanılmaktadır.¹²³ Kur'an'da mûcize terimine benzer anlamda kullanılan bu tabirlerin kısaca anlam çerçevelerini ortaya koymak konuyu idrak açısından önem arz etmektedir.

1.3.3.1. Ayet

Ayet kavramı sözlükte "bir amacın ve bir şeyin varlığını gösteren alâmet" anlamındadır. Buna bağlı olarak "delil, açık alâmet, işaret, ibret" gibi anlamlarda da kullanılmıştır.¹²⁴ Kur'an'da 382 yerde tekil ve çoğul olarak karşımıza çıkmaktadır.¹²⁵

Ayet kelimesi Kur'an-ı Kerim'de yukarıda zikrettiğimiz anlamlarıyla kullanılmakla birlikte konumuzla ilişkili olarak mûcize kavramının karşılığı olarak kullanımını görmekteyiz. Olağanüstü olaylar Kur'an'da ayet olarak isimlendirilmektedir. İnsanlar, peygamberlik iddiasında bulunan kişilerden, bilinen doğaüstü ve yalnızca ilahî kudretle gerçekleşebilecek işaretler veya kanıtlar talep etmişlerdir. Bu nedenle, peygamberlerin gösterdiği tüm mûcizeler "ayet" olarak

¹²² Bulut, Nübüvvetin İspatında Mûcize, 19; Halil İbrahim Bulut, "Mûcize", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., 2020), 30/348.

¹²³ Bulut, "Mûcize", 30/348.

¹²⁴ Ragıb el-İsfahânî, *el-Müfredat fî garibi'l-Kur'an* (İstanbul: Kahraman, 1986), 40-41.

¹²⁵ Yusuf. Şevki Yavuz - Abdurrahman Çetin, "Âyet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/242-244.

adlandırılmıştır. Çünkü mûcizeler, peygamberlerin kendi yeteneklerinden kaynaklanan olaylar değil, Allah'ın kudretinin birer tezahürüdür.¹²⁶

Kur'an'da Hz. İsa'nın çamurdan kuş yapması, görme özürülü kimsenin gözünü açması, alaca hastalığını iyileştirmesi, ölüyü diriltmesi, saklanılan şeylerin yerini haber vermesi birer ayettir, mûcizedir.¹²⁷ Hz İsa'ya gökten sofranın indirilmesi,¹²⁸ Semud kavmine deve verilmesi,¹²⁹ Hz. İsa'nın babasız dünyaya gelmesi,¹³⁰ Hz. Musa'nın elinin ay gibi parlaması¹³¹ gibi mûcizeler ayet kelimesiyle ifade edilir.¹³² Diğer taraftan Kur'an-ı Kerim'de birçok ayette inkârcıların hissî mûcize taleplerinin ayet kelimesiyle ifade edildiğini görürüz. “*Ona Rabbinden bir ayet indirilmeli değil miydi?*”¹³³ “*Sen de bizim gibi bir insansın, şayet doğrulardan isen bize bir ayet (mûcize) getir.*”¹³⁴

Hadislerde de ayet kelimesinin Kur'an'da olduğu gibi mûcize manasında kullanımlarını görüyoruz. Hz. Peygamber bir hadisinde şöyle buyurmuştur: “*Her peygambere içinde buldukları toplulukları etkileyip iman etmelerine vesile olacak mucizeler verilmiştir. Bana verilen mucize ayet ise Allah'ın göndermiş olduğu vahiyden ibarettir...*”¹³⁵ Özetle hadiste mûcize teriminin ayet kelimesiyle ifade edildiğini görmekteyiz.

1.3.3.2. Beyyine

Beyyine kelimesi “byn” veya “beyan” kökünden sıfat olup ayırmak, ayrılmak, uzaklaşmak, uzaklaştırmak, delil, hüccet, apaçık belge anlamlarını ihtiva etmektedir.¹³⁶ “Beyyine” kelimesi, Kur'an-ı Kerim'de biri müzekker (beyyin) olmak üzere yirmi kez geçmekte ve genellikle şu anlamlarda kullanılmaktadır: “Açık belge,

¹²⁶ Ahmed Kalkan, *Ansiklopedik Kur'an Kavramları ve Güncel Yansımaları* (İstanbul: Davud Emre Yayınevi, 2011), 1/827.

¹²⁷ Âl-i İmrân 3/49; Maide 5/114

¹²⁸ Mâide 5/114.

¹²⁹ İsrâ 17/59.

¹³⁰ Meryem 19/21.

¹³¹ Tâhâ 20/22.

¹³² Kalkan, *Ansiklopedik Kur'an Kavramları ve Güncel Yansımaları*, 1/826-828.

¹³³ Bkz. En'am 6/37; Ra'd 13/7; Ankebut 29/50.

¹³⁴ Şuarâ 26/154

¹³⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Sahîhu'l Buhârî (el-Câmi'us-sahih)*, çev. Mehmet Sofuoğlu, (İstanbul: Ötüken,1987),”Fedâilü'l-Kur'ân”,1; Ebu'l- Huseyn Müslim b. Haccac el-Kuşeyrî, *Sahîh-i Müslim*, çev. Ahmed Davudoğlu, (İstanbul: Sönmez Yayınları, 1978), “İman”, 70.

¹³⁶ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredat fî garibi'l-Kur'ân*, 88-89.

delil, aklî ve naklî kanıt, herkesçe bilinen tarihî olaylar, bu olaylara şahitlik edenlerin haberleri, vahiy, özellikle Kur'an-ı Kerim, mûcize, nübüvvet kurumu, son peygamber Hz. Muhammed ve Hz. Sâlih'in mûcizesi olan deve." Beyyine kelimesinin çoğulu olan "beyyinât" ise genellikle "ayetler" manasına gelerek yahut âyât kelimesini niteler şekilde elli iki yerde tekrarlanmaktadır. Yalın kullanıldığında mûcize manasındadır.¹³⁷

Kur'an kıssalarında mûcize anlamında beyyine kelimesi daha çok Hz. Musa ile ilgili bölümlerde geçmektedir.¹³⁸ *"Andolsun Mûsâ size apaçık mucizeler (beyyinât) getirmişti de, arkasından sizler nefislerinize zulmederek buzağıyı ilah edinmişsiniz."*¹³⁹ Aynı şekilde Hz. İsa'ya verilen mûcizeler de Kur'an'da "beyyinât" kelimesiyle ifade edilmiştir. *"... Hani sen İsrailoğullarına açık mucizeler (beyyinât) getirdiğin zaman ben seni onlardan kurtarmıştım da onlardan inkâr edenler, 'Bu ancak açık bir büyüdür' demişlerdi."*¹⁴⁰

1.3.3.3. Burhan

Burhan kelimesi "b-r-h" kökünden türetilmiş Arapça bir kelimedir. Bazı dilbilimciler beyazlamak anlamına gelen "berihe" fiilinin mastarı olduğunu belirtir. Delillerin en sağlam olanı da burhan kelimesi ile ifade edilir.¹⁴¹ Kur'an'î bir kavram olan "burhan", kesin aklî delil anlamına gelir ve akıl yoluyla insanı kabule zorlayıcı bir etkiye sahiptir. Başka bir ifadeyle burhan, "beyyine" kavramına yakın bir anlama sahip olmakla birlikte, daha çok vahyin aklî yönüne atıfta bulunur. Kur'an, kendisini hem "beyyine" hem de "burhan" olarak tanıtmaktadır.¹⁴² Burhan iki manada kullanılır: birincisi hüccet, delil manasında kullanımıdır. Örneğin; *"Yine de O'nu bırakıp başka ilahlar edindiler. Burhanınızı yani onunla birlikte ilahlar bulunduğu dair*

¹³⁷ İlgili ayetler için bkz. Bakara 2/87, 92, 253; Âl-i İmrân 3/183-184; Nisâ, 4/153; Mâide 5/32, 110; Tevbe 9/70; Yûnus 10/13, 74; İbrahim 14/9; Nahl 16/44; Tâhâ 20/72; 'Ankebût 29/39; Rûm 30/47; Fâtır 35/25; Mü'min 40/22, 28, 50, 83; Hadîd 57/25; Saff, 61/6; Teğâbun 64/6.

¹³⁸ Halil İbrahim Bulut, *Nübüvvetin İspatında Mucize* (Ankara: Araştırma, 2016), 62.

¹³⁹ Bakara 2/92; beyyine kelimesinin geçtiği ayetler için bkz. Âl-i İmrân 3/184; A'râf 7/105; Kasas 28/36; Ankebût 29/39; Mü'min 40/28.

¹⁴⁰ Mâide 5/110; Benzer kullanımların bulunduğu ayetler için bkz. Bakara 2/87, 253.

¹⁴¹ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredat fî garibi'l-Kur'an*, 58.

¹⁴² Fazlurrahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, çev. Alparslan Açıkgenç, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2000), 124; bkz. Nisa 4/17; Bakara 2/111, Enbiya 21/24; Mü'minûn 23/117; Neml 27/64; Kasas 28/75.

hüccetinizi getirin."¹⁴³ ayetinde hüccet, delil anlamlarında kullanımlarını görmekteyiz. İkinci olarak burhan kelimesi işaret, ayet, belge anlamlarında kullanılır. Bu hususta şu ayetler örnek olarak verilebilir: *"İşte bunlar Rabbinden sana iki burhandır yani rabbinden sana iki ayettir, işaret, alamet, belgedir."*¹⁴⁴ *"Eğer Rabbinin burhanını yani ayetini, işaretini görmeseydi..."*¹⁴⁵ Burhan kelimesi Kur'an'da sekiz ayette geçmektedir. Mûcize kavramının karşılığı olarak kullanımlarından biri yukarıda da bahsi geçen Kasas suresinde *"...Bu ikisi Firavun ve erkanına karşı Rabbinin iki delilidir."* mealindeki ayettir. Ayet-i kerimede Hz. Musa'nın nübüvvetini ispat nedeniyle burhan kelimesi "âsâ ve parıltılı el" mûcizelerine isim olmuştur.¹⁴⁶ Burhan kelimesi İslâm dünyasında ayrıca bir ispat türü ve kıyas olarak da kelâm, fıkıh, felsefe ve mantık ilimlerinde kullanılmıştır. Hadislerde de Kur'an-ı Kerim'deki kullanımlarına benzer şekilde burhan kelimesinin kullanıldığı görülmektedir. "Sadaka burhan (delil)dir" hadisinde "sadaka" kişinin iman ettiğinin delili olarak burhan şeklinde isimlendirilmiştir.¹⁴⁷

1.3.3.4. Sultan

Kur'an'da mûcize yerine kullanılan bir başka kelime sultandır. Kelime olarak yetki ve kuvvet anlamına gelen bu kelime Kur'an'da, "muarızı pes ettiren ve ispat edilebilmesi mümkün olan bir çeşit işaret ve delil" anlamında kullanılmaktadır.¹⁴⁸ Ayrıca, kalplere yönelik şüpheleri ve saldırıları izale etme özelliği nedeniyle delile "sultan" adı verilmiştir. Ayette *"Onlar ki kendilerine gelmiş bir delil olmadan Allahın ayetleri hakkında tartışırlar"*¹⁴⁹ buyrulur. Söz konusu ayette Hz. Musa dönemindeki Mısırlılar'a asırlar önce atalarının Yusuf (as) karşısında sergiledikleri olumsuz tutumdan bahsedilmektedir. Üstün, baskın çıkmak anlamlarında da Kur'an'da sultan kelimesinin kullanımlarını görmekteyiz. *"Allah peygamberlerine,*

¹⁴³ Enbiya 21/24 ; Neml 27/64.

¹⁴⁴ Kasas 28/32.

¹⁴⁵ Yusuf 12/24; Mukatil b. Süleyman, *el-Eşbah ve'n- Nezair fi'l kur'ani'l Kerim*, (İstanbul: İşaret, 2004), 420.

¹⁴⁶ Bulut, *Nübüvvetin İspatında Mûcize*, 63.

¹⁴⁷ Müslim, *Sahih-i Müslim*, çev. Mehmet Sofuoğlu (İstanbul: İrfan, 1967), "Kitâbü'l Tahâret", 1.

¹⁴⁸ Coşkun, *Günüümüz Akaid ve Kelâm Problemleri*, 127; Fazlurrahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, 124-126.

¹⁴⁹ Mü'min 40/35.

dilediği kimselere karşı üstünlük verir.”¹⁵⁰ ayetinde sultan kelimesi üstünlük anlamındadır. Sultan kelimesinin mûcize anlamında kullanımına birçok ayette rastlamak mümkündür. “Onlar bir kitabın gökten indirilmesini isterler. Şüphesiz ki, onlar bundan daha büyüğünü Musa’dan istemiş ve ‘Bize Allah’ı açıkça göster!’ demişlerdi. Haksızlıkları sebebiyle onları yıldırım çarptı. Sonra kendilerine apaçık deliller geldiği halde buzağıyı (ilah) edindiler. Biz, onları affettik ve Musa’ya apaçık bir sultan (delil) verdik.” ayetinde sultan, nübüvveti ispat eden delil anlamında kullanılmıştır.¹⁵¹

1.3.3.5. Hak

Sözlükte “hak” kelimesi sabit, gerçek, doğru, bir şeyi gerçekleştirmek ve ona yakinen muttali olmak” anlamlarına gelmekle birlikte genellikle batılın zıddı olarak gösterilir.¹⁵² Kelâm ve felsede “varlığı sabit ve daim olan, zihinsel olmayan, hakikate uygun bilgi, hüküm ve söz” manaların gelmektedir.¹⁵³

Râgıp el-İsfehânî hak kelimesinin farklı manalara geldiğini ifade eder. İsfehânî bu kullanımları şöyle sıralar:

1. Bir şeyi hikmetinin gereği olarak yaratan anlamında Allah Teâlâ için hak ismi kullanılır. “İşte O, sizin gerçek Rabbiniz olan Allah’tır...”¹⁵⁴

2. Bir hikmete yönelik olarak yaratılan şey anlamında Allah Teâlâ’nın tüm fiilleri haktır. “O güneşi ışık kaynağı ve ayı aydınlık yaptı Allah bunları hakkın dışında yaratmamıştır.”¹⁵⁵

3. Bir şeyi aslına uygun bir şekilde kabul etmektir. “Falancanın diriliş hakkındaki görüşü haktır” şeklinde ifade edilir.

¹⁵⁰ Râgıp el-İsfehânî, *el- Müfredât*, 420.

¹⁵¹ Nisâ 4/153.

¹⁵² Cürcânî, *Kitabü't-ta'rifat*, 89-90; Mustafa Çağrıncı, “Hak”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 5/137-139.

¹⁵³ Bekir Topaloğlu - İlyas Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2010), 106.

¹⁵⁴ Yûnus 10/32.

¹⁵⁵ Yûnus 10/5.

4. Gerektiği ölçüde gerektiği mekân ve zamanda söylenen söz, fiil ve eylem için de hak kelimesinin kullanımlarına rastlamaktayız. Örneğin; “*Böylece Rabbi'nin sözü gerçekleşmiş oldu.*”¹⁵⁶ ayetinde bu anlamda kullanımını görmekteyiz.¹⁵⁷

Öte yandan Hak kelimesi Kur'an'da üç yüze yakın ayette geçmektedir.¹⁵⁸ Kur'an-ı Kerim'de bazı ayetlerde peygamberlerin doğruluklarını gösteren mucizeler anlamında hak kelimesi kullanılmıştır. Örneğin; Yunus suresinde Hz. Musa ile inkârcılar arasında geçen diyalogda hak kelimesi mucize anlamında kullanılmıştır. “*Kitabımızdan onlara hak mucize gelince bu elbette apaçık bir sihirdir dediler. Musa size hak geldiğinde onun için hep böyle mi dersiniz. Bu bir sihir midir? Hâlbuki sihirbazlar iflah olmaz dedi.*”¹⁵⁹ Mü'min suresi 25. ayette de hak kelimesini mucize anlamında kullanımını görmekteyiz. Öncesi ayetlerde Hz. Musa'nın apaçık delil ve mucizelerle Firavun ve kavmine gönderilip akabinde sihirbazlıkla suçlandığından bahsedilir ve sonrasında “*İşte o Musa, tarafımızdan kendilerine hakkı getirince, onunla birlikte iman edenlerin oğullarını öldürün kadınlarını sağ bırakın dediler.*” ayetinde geçen hak kelimesiyle Hz. Musa'ya verilen mucizeler kastedilmiştir.¹⁶⁰ “*Gerçekten onlar, kendilerine hak geldiğinde onu yalanlamışlardır. Fakat onlara alay ettikleri şeyin haberleri ileride gelecektir!*”¹⁶¹ ayetinde geçen hak kelimesi de mucize anlamında kullanılmış olup müşrik ve inkârcıların kendilerine bir mucize, delil geldiğinde ondan yüz çevirmelerinden bahseder

1.3.3.6. Furkan

Furkan kelimesi sözlükte “iki şeyin arasını ayırmak” anlamına gelen “fark” kökünden mastar olup, “imanla küfrü, hakla bâtılı, helâl ile haramı ayırıp belirlemek” manasında kullanıldığı gibi zıt özelliklere sahip olan şeylerin birbirinden seçilip ayrılmasını sağlayan ölçüyü de ifade eder. Bu genel anlamından hareketle şüpheden kurtuluş ve doğru bilgilere, gerçeği kanıtlayan delil veya sezgiye de furkan

¹⁵⁶ Yûnus 10/33.

¹⁵⁷ Râgıb el-İsfehânî, *el-Müfredat fî garibi'l-Kur'an*, 179.

¹⁵⁸ Topaloğlu - Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, 106.

¹⁵⁹ Yunus 10/76-77.

¹⁶⁰ Mü'min 40/25, Bulut, *Nübüvvetin İspatında Mucize*, 69-71.

¹⁶¹ En'âm 6/5.

denilir.¹⁶² Nitekim Seyyid Şerîf el-Cürânî de furkan'ı "hak ile bâtılı birbirinden ayıran ayrıntılı bilgi" şeklinde tarif etmiştir.¹⁶³

Her ne kadar sözlüklerde mûcize anlamına dair bir açıklama yoksa da bazı müfessirler bir kısım ayetlerde furkan kelimesinin mûcize anlamına gelebileceği ile ilgili açıklamalarda bulunmuşlardır.¹⁶⁴ Razi Hz. Musa'ya verilen yedi beyza, asa ve diğer mûcizelerin hak ile batılı ayrımları nedeniyle furkan olarak isimlendirildiklerini ifade eder.¹⁶⁵

"Hani, doğru yolu tutasınız diye Mûsâ'ya Kitab'ı (Tevrat'ı) ve Furkan'ı vermiştik."¹⁶⁶ ayetinde Zemahşerî de furkan kelimesi ile "hak ile batılı ayıran" anlamında Tevrat'ın kastedildiğini ifade etmiştir. Diğer taraftan Zemahşerî furkan kelimesini "iman ile küfür arasını ayıran deliller, mûcize" olarak açıklamıştır.¹⁶⁷

1.3.4. Mûcizenin Şartları

İslâm kelâmcıları, mûcizeyi, peygamberin nübüvvetini ispat etmek amacıyla Allah tarafından tabiat kanunlarına aykırı olarak gelişen ve diğer insanlar tarafından bir benzerinin gerçekleştirilemeyeceği olağanüstü durum veya eylemler şeklinde tanımlamışlardır.¹⁶⁸ Nübüvvetin ispatına yönelik gerçekleşecek mûcizede bazı şartların olması gerektiği kelâm alimleri tarafından belirtilmiştir. Söz konusu şartlar kelimelerinde aşağıdaki şekilde ifade edilmiştir.¹⁶⁹

a. Mûcizeler, tabiat kanunlarına aykırı bir şekilde vuku bulur. Örneğin; Kur'an'da ateşin Hz. İbrahim'i yakmadığı anlatılmaktadır.¹⁷⁰ Aslında bu olay, ateşin yakıcı doğasına aykırıdır. Dolayısıyla Allah'ın izni ve müdahalesi olmadan ateşin geçici bir süre de olsa kendi yakıcı özelliğine aykırı davranması veya bu özelliğini kaybetmesi mümkün değildir. Bu nedenle bizler, doğa kanunlarına geçici olarak aykırı

¹⁶² İbrahim Çelik, "Furkan", *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/220-221; Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 568-569.

¹⁶³ Cürânî, *Kitâbü't-târifât*, 122.

¹⁶⁴ Bulut, *Nübüvvetin İspatında Mûcize*, 72; bkz. Bakara 2/53; Enbiyâ 21/48.

¹⁶⁵ Fahreddin er-Râzî, *Tefsîr-i kebir*, çev. Suat Yıldırım- Lütfullah Cebeci vd. , 2/545.

¹⁶⁶ Bakara 2/53.

¹⁶⁷ Zemahşerî, *Keşşâf*, I/140.

¹⁶⁸ Ömer en-Neseî, *İslâm İnançının Temelleri : Akaid*, haz., Seyyid Ahsen (İstanbul: Otağ, 1973), 161.

¹⁶⁹ Bulut, *Nübüvvetin İspatında Mûcize*, 20.

¹⁷⁰ Enbiya, 21/69

bir şekilde gerçekleşen mûcizelerin mahiyetini tam olarak bilemeyiz ve onların doğasını pozitif bilimlerin verileriyle açıklayamayız.¹⁷¹

b. Mûcizenin şartlarından biri de delil olarak sunulan hadisenin peygamberi yalanlamamasıdır. Olağan şartlarda aciz bırakma söz konusu olmadığı için mûcizeler insanlar arasında adet olan bir şeye aykırı (harikulade) olmalıdır. Aksi halde ilgili hadise, elinde ortaya çıktığı kişinin doğruluğuna kanıt olmaz. Güneşin her gün doğması veya çiçeklerin her baharda açması gibi alışılmış olaylar, doğruluğa delil olamaz. Nitekim birisi peygamberlik iddiasında bulunarak buna da delil olarak güneşi doğudan doğurup batıdan batırmasını gösterecek olsa, iddiasını ispat etmiş olmaz. Bu durumda nübüvvet iddia eden kimsenin mûcizesini, güneşi batıdan doğurma ve doğudan batırma şeklinde göstermesi gerekir.¹⁷² Diğer taraftan peygamberler dışındaki kimseler tarafından meydana gelen olağanüstü gibi görünen olaylara mûcize denilmez. Sıradan biri peygamber olduğu iddiasıyla “Yarın güneş doğacaktır, bu benim mûcizemdir” dese herhangi biri de bunu söyleyebilir. Fakat bir insan parmağının konuşacağını söylese ve bu aynen söylediği gibi gerçekleşmiş olsa olağanüstü bir durum olduğundan bu o kişi için onun mûcizesidir.¹⁷³ Cürcânî *Şerhu'l-Mevâkıf* adlı eserinde konuyla ilgili olarak şu örnekleri sıralar: Mesela bir peygamber “benim mûcizem bu kertenkelenin konuşmasıdır” dese ve kertenkele de dile gelip onun yalancı olduğunu söylese bu peygamberliğin doğruluğuna delil olmaz. Bu konuda yine ölüleri diriltmekle ilgili Cürcânî bir peygamberin mûcizesi olarak ölüleri dirilteceğini söylemesi ve ardından ölünün dirilmesi gerçekleşse ancak ölü kimse peygamberi yalanlamış olsa bu durum ihtimal dahilindedir. Burada mûcize ölünün dirilmesi olduğundan fiil mûcize olmaktan çıkmayacaktır. Çünkü mucize, ölünün dirilmesi idi.¹⁷⁴ Mucizenin özelliklerini maddeler halinde şu şekilde sıralayabiliriz:

c. Mûcizenin işaretlerinden biri de ilahî bir fiill olmasıdır. Peygamberlik iddiasıyla ortaya konulan delil diğer insanların benzerini yapabileceği bir şey değildir.

¹⁷¹ Bağdâdî, *Usûlü'd-dîn*, 171.

¹⁷² Kâdî Abdülcebâr, *Şerhu'l-usûli'l-hamse*, 571; Cürcanî, *Şerhu'l-Mevakif*, trc. Ömer Türker (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2015), 3/400.

¹⁷³ Seydeddîn Âmidî, *Ebkarü'l-efkâr fî usuli'd-din* (Kahire: Daru'l-Kütübü'l Ve'l-Vesaiki'l-Kavmiyye, 2004), 4/19-20.

¹⁷⁴ Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, trc. Ömer Türker, 3/402.

Bu sebeple nübüvvet davasında bulunan kimsenin ortaya koyduğu delilin sadece ilahî kudretle gerçekleşebilir.¹⁷⁵ Mûcizelerin peygamberlere nispeti ise mecazi olup asıl fail Allah'tır. Kur'an'da bu gerçeklik “Allah'ın izni olmaksızın peygamberlerin mûcize getirmeyeceği” şeklinde ifade edilmiştir.¹⁷⁶ İslâm filozofları ve bazı Mu‘tezilî âlimler, mûcizenin Allah'ın bir fiili değil, peygamberin zatından kaynaklanan bir durum olduğunu savunmuşlardır. Onlara göre, mûcize, peygamberin zatına has bir özellik olup, peygamberlerde maddenin özüne etki edebilecek bir güç bulunmaktadır. Bu güç sayesinde peygamberler, cisimler üzerinde bazı tasarruflarda bulunabilirler. Bu yaklaşımla filozoflar, mûcizeyi peygamberin şahsına dayandırarak, bunun ilahî bir fiil değil, peygamberin zatî özelliklerinden kaynaklandığını ileri sürmüşlerdir.¹⁷⁷

d. Mûcizede bulunması gereken diğer şart, peygamberin isteğine ve meydana okunan iddiaya uygun olmasıdır. Bu nedenle, dağı kaldıracığını söyleyen birinin denizi yarması mûcize sayılmaz.¹⁷⁸ Aynı şekilde bir peygamber “Benim mucizem ölüyü diriltmektir” dediği halde bunun yerine örneğin; dağı kaldırmak gibi başka bir mûcize göstermiş olsa, bu durum onun doğruluğuna kanıt oluşturmaz.¹⁷⁹

e. Mûcizeler, peygamberlik iddiasıyla bağlantılı olarak gerçekleşen olağanüstü olaylardır, dolayısıyla peygamberlik iddiasından önce meydana gelemezler. Meydan okumaların hemen ardından gerçekleşmelidir.¹⁸⁰ Eğer peygamberlik iddiasında bulunan biri, “Mûcizem daha önce benim elimle gerçekleşmiş olan bir olaydır” derse, bu onun doğruluğuna delil sayılmaz. Ondan, iddiasından sonra aynı olağanüstü olayı ya da başka bir mûcizeyi gerçekleştirmesi talep edilir. Eğer bu durumda başarısız kalırsa, iddiasının kesinlikle yalan olduğu ortaya çıkar. Peygamberden nübüvvet öncesi ile ilgili nakledilen olağan dışı hadiseler gelince bu hadiseler mûcize olarak kabul edilmeyip irhas, keramet olabileceği belirtilmiştir.¹⁸¹

¹⁷⁵ Kâdî Abdülcebbar, *el-Muğnî*, 15/200-201.

¹⁷⁶ Ra'd 13/38; Mü'min 40/78; Âl-i İmran 3/49; Mâide 5/110; A'râf 6/35, 57-59; Hûd 11/33, 80, 88; İbrahim 14/11; Ankebût 29/50; Ahkâf 46/23; Mülk 67/26; Meâric 70/6-7.

¹⁷⁷ https://archive.org/details/pdf-26_202105/page/n177 (Erişim 22 Aralık 2024)

¹⁷⁸ Bağdâdî, *Usûlü 'd-dîn*, 171.

¹⁷⁹ Cürcânî, *Şerhu 'l-Mevâkıf*, çev. Ömer Türker, 3/400.

¹⁸⁰ Bağdâdî, *Usûlü 'd-din*, 171.

¹⁸¹ Kâdî Abdülcebbar, *el- Muğnî*, 15/214-216; Cürcânî, *Şerhu 'l-Mevâkıf*, çev. Ömer Türker, 3/400.

f. Mûcizelerin tekrarı olamaz ve tekrarı olan şey mûcize olmaktan çıkar ve olağan hale gelir. Mûcizeler, peygamberlerin doğruluğunu kanıtlamak veya belirli bir mesajı iletmek amacıyla ortaya çıkar ve bu nedenle sürekli tekrarlanmaları, olağan bir durum haline gelmelerine ve mûcize niteliğini yitirmelerine yol açar. Mûcizenin tekrarının olmaması mûcizenin doğasının olağanüstü ve benzersiz olmasıyla ilgilidir.¹⁸²

g. Mûcizenin şartlarından birisi de aciz bırakma hakikatının gereği olarak benzerinin bir kimse ya da bir topluluk tarafından meydana getirilememesidir.¹⁸³

h. Neseî bu şartlardan ayrı olarak mûcizenin dâr-ı teklifte gerçekleşmesi gerektiğini söyler. Kıyametin kopması esnasında meydana gelecek olağanüstü hadiseler mûcize olarak değerlendirilemez. Çünkü bunların vukuu haber verilmiştir.¹⁸⁴

1.4. Nübüvveti İnkâr Problemi

Nübüvveti inkâr durumu daha ziyade insan aklının kendisine her zaman kâfi geleceği iddiasına dayanmaktadır. Dolayısıyla bu görüş sahipleri peygamberlik müessesesinin varlığını kabul etmezler. Her ne kadar bir tanrının varlığını kabul etseler de O'nun insanlara yol göstermesi için bir peygamber gönderdiğini kabul etmezler.¹⁸⁵ Ancak İslâm inancında bir rehber olmadan varlığın anlam ve amacı, ahirete dair meselelerin tam olarak idraki mümkün değildir. Bu bağlamda ilk dönemde nübüvveti ilişkin itirazlara değinerek inkârcıların ileri sürdüğü argümanların ortaya konulması yerinde olacaktır.

İnsanlar risâlet konusunda muhtelif görüşler ileri sürmüşlerdir. Nübüvveti bir bütün olarak reddedip nübüvvetin imkânsız olduğunu savunanların görüşlerini; Allah'ın varlığını kabul etmeyip inkâr edenler; Yaratıcı bir kudretin mevcudiyetini kabul etmekle beraber emir ve nehyinin mümkün olmayacağını benimseyenler, bir

¹⁸² Şehristânî, *Nihâyetü'l-ikdam fi ilmi'l-keîm*, 435.

¹⁸³ Cürçânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, çev. Ömer Türker, 3/ 400.

¹⁸⁴ Ebu'l-Muin en-Neseî, *Tebsiratü'l-edille*, thk. Claude Salame (Dimeşk, y.y., 1990), 1/469.

¹⁸⁵ Geniş bilgi için bkz. Ahmet Lütfi Kazancı, *Peygamberimize Neden İnanmadılar*, (İstanbul: Ensar, 2003), 175-221, 257-297; İlyas Canikli, *Hz. Muhammed Özelinde Peygamber Aleyhtarlığı*, (Ankara: Fecr Yayınları, 2016), 45-64,269-307.

yaratıcının varlığını, emir ve yasaklarının bulunabileceğini benimsemekle birlikte insan aklının bunların idrakinde kâfi olduğunu öne sürenler; risâlet iddiasında bulunan kişinin delil olarak gösterdiği olağanüstü olayların kâhinler, sihirbazlar veya gözboyacılar tarafından da gerçekleştirilebileceğini ve bu nedenle bu tür olaylar arasında ayırım yapmanın mümkün olmadığını savunarak nübüvvetin kabul edilemeyeceğini öne sürenler; ayrıca peygamberlik iddiasında bulunan kimsenin gerçekleştirdiği olağanüstü olayların, sadece muhatap kitleye yönelik bir meydan okuma olduğunu, farklı bir zaman veya mekânda, o alanda daha bilgili, yetenekli ve becerikli bir kişinin bu meydan okumaya karşı koyma olasılığının her zaman mevcut olduğunu öne sürenler ve bu nedenle, mûcizelerin evrensel bir meydan okuma niteliği taşımadığını ve bu denli önemli bir iddiaya delil olamayacağını savunanlar olarak sınıflandırabiliriz.¹⁸⁶

Nübüvveti inkâr bağlamında görüşleri bu şekilde tasnif etmekle birlikte Berahime'nin, İslâm düşüncesinde nübüvveti hem kurumsal hem de kuramsal olarak reddeden ilk yaklaşım olduğunu söyleyebiliriz.¹⁸⁷ Berahime; günümüzde Brahmanizm olarak bilinen Berhem yahut Berahim adlı kişiye nispetle Berahime olarak klasik kaynaklarda zikrolunan, nübüvveti inkârla özdeşleşmiş bir akımdır.¹⁸⁸ Mâtürîdî eserlerinde adını açık olarak zikretmese de nübüvveti inkâr bağlamında Berahime'ye atfedilen itirazları cevaplamaktadır.¹⁸⁹ Mâtürîdî'den itibaren yazılan kelâm eserlerini incelediğimizde, nübüvvetin inkârı bağlamında Berâhime'ye nispet edilen görüşlerin üç temel noktada toplandığını söyleyebiliriz: Birincisi, aklın insanlığı aydınlatmak için yeterli olduğu; ikincisi, peygamberliğin kanıtı olarak gösterilen mûcizelerin oluşumunun ve fiilen gerçekleştiğinin kesin olmadığı; üçüncüsü ise peygamberlerin getirdiği ibadetlerin anlamsız olup herhangi bir yarar sağlamadığı görüşüdür. İlahî bir kaynaktan beslenen, yaratıcı ve yaratılan arasında bir ilişki kurarak insanı yücelten, ona olgunluk ile erdem kazandırmayı hedefleyen semavî dinlere yönelik bu tür eleştiri

¹⁸⁶ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, çev. Bekir Topaloğlu, 221.

¹⁸⁷ Emre Köksal, *Sünnî ve Mu'tezilî Yaklaşımlar Bağlamında İlk Dönem Nübüvvet Tartışmaları* (Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023), 104.

¹⁸⁸ Muzaffer Barlak, *Bir Kelâm Problemi Olarak Nübüvvet: Bâkullânî ve Kâdî Abdülcebâr Örneği* (Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013), 61.

¹⁸⁹ Bkz. Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, çev. Bekir Topaloğlu, 221-232.

ve itirazlar, özellikle kelâm ve tasavvuf başta olmak üzere birçok İslâmî kaynakta ele alınıp açıklığa kavuşturulmuştur.¹⁹⁰

Nübüvvet karşıtı akımlar Berahime ile sınırlı olmayıp Sümeniyye, Sabiiyye Sufestaiyye ve Dehriye mezheplerini de bu bağlamda zikredebiliriz. Fakat bu mevzuda daha çok Berahime ilk akla gelen akımdır. Ağırlıklı olarak 8.yüzyıldan itibaren kelâmcılar Berahime'ye karşı reddiyeler yazmaya başlamışlardır.¹⁹¹ Özellikle Kâdî Abdülcebbâr'ın ve Bâkılânî'nin eserlerinde bu akımın nübüvveti dair itirazları ve bu itirazlara yönelik eleştirileri yer almıştır.¹⁹²

Bâkılânî *Temhid'inde* Berahime'nin iki ayrı gruba ayrıldığını, bunların bir kısmının tamamıyla nübüvveti inkâr ettiğini, diğer kısmının ise sadece Hz. Âdem'in nübüvvetini kabul ettiğini, bu grubun içerisinde de yine sadece Hz. İbrahim'in risaletini kabul edenler olduğunu ileri sürer.¹⁹³ Nübüvveti karşı önemli bir tehdit oluşturan bu akımın itiraz noktalarını sıraladığımızda Berahime/Brahmanların, tevhide kabul etmekle birlikte nübüvveti reddettiklerini görmekteyiz. Berahime'ye göre, hikmet sahibi bir yaratıcı, doğrulamayacağını bildiği kimselere peygamber göndermez. Aksi halde bu durum yaratıcıyı, boş ve hikmetsiz iş yapan biri konumuna düşürür. Allah Teâlâ faydasız, anlamsız ve boş işlerden münezzeh olduğuna göre, nübüvvetin kabul edilmesi imkânsızdır.¹⁹⁴ Bâkılânî'ye göre Berahime'nin bu itirazı geçersiz bir itiraz olup, bu hususta şayet itaat etmeyeceğini bildiği kimseye Allah Teâlâ'nın peygamber göndermesinin hikmetsiz olduğunu kabul edersek Allah'a iman etmeyeceği bilinen kimselerin de yaratılarak dünyaya gönderilmesinin de anlamsız, boş bir iş olduğunu kabul etmemiz gerekir. Hâlbuki Allah Teâlâ inkâr edeceğini bildiği kimseleri de yaratmış, dünyaya göndermiştir. Bu tutum Allah'ın hikmetsiz bir iş

¹⁹⁰ Günay Tümer, "Brahmanizm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/333.

¹⁹¹ Topaloğlu - Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, 46.

¹⁹² Muzaffer Barlak, *Kelâm'da Nübüvvet Tartışmaları* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015), 214; geniş bilgi için bkz. Kâdî Abdülcebbâr, el Muğnî, 15/109-147; Bâkılânî, *et-Temhid*, 126-156

¹⁹³ Ebu Bekr Muhammed el-Bâkılânî, *et-Temhid*, (Lübnan: Müessesetü'l Kütübü's- Sekafiyye, 1987), 127.

¹⁹⁴ Ebu Muhammed Ali b. Ahmed İbn Hazm, *el-Fasl fi'l-milel ve'l-ehva' ve'n-nihal*, çev. Halil İbrahim Bulut (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2017), 1/336-419; Ayrıca bkz. Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, çev. Mustafa Öz (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2015), 788.

yaptığı manasına gelir. Dolayısıyla içerik açısından Berahime'nin itirazının geçersiz olduğu ortaya çıkmaktadır. Allah hikmetsiz iş yapmaktan münezzehe olduğuna göre nasıl inkâr edeceğini bildiği kimsenin yaratılması hikmetli ise inkâr edeceğini bildiği kimselere de peygamber göndermesi hikmetsiz değildir.¹⁹⁵

Berahime'nin bu hususta ileri sürdüğü bir diğer itiraz noktası ise iyi ve kötünün ayıt edilmesi noktasında aklın yeterli olduğundan hareketle nebîye ihtiyaç duyulmasının söz konusu olamayacağıdır. Beydâvî, Berahime'nin bu konudaki itirazlarını, peygamber göndermenin sayısız fayda içerdiği gerçeğinden hareketle açıklar. Peygamberlerin, aklın kavrayamayacağı ölümlerin diriltilmesi, cennet ve cehennem halleri gibi konularda insanlara rehberlik ettiğini ve iyi ile kötü arasında tereddüt yaşanan durumlarda meselelere açıklık getirerek insanları aydınlattığını ifade eder. Ayrıca peygamberler ibadetlerle ilgili sorumlulukları izah ederek yaşamın devamı için elzem olan adaletle ilgili kuralları açıklar. Yine peygamberler öğrenme adına insan ömrünün yetmeyeceği tecrübelerle elde edebileceğimiz gezegenlerin ahvali, ilaçların fayda ve zararlarını, geçimi sağlayan faydalı ve gerekli meslekleri öğretir. Diğer taraftan akıllar seviye olarak aynı derecede olmayıp farklı farklıdır ve içlerinden kâmil olanları nadirdir. Bu noktada akılların kendilerine rehberlik edecek bir muallime ihtiyaçları zaruridir.¹⁹⁶

Allah Teâlâ'nın emirlerinin yerine getirilmesi ve yasaklarından kaçınılması amacıyla da peygamberlerin gönderilmesi bir gerekliliktir. Ancak Berahime bu görüşü kabul etmez. Onlara göre Allah Teâlâ, emredilen şeyden bir fayda sağlamadığı gibi yasaklanan bir meseleden de zarar görmez. Bu nedenle, kendisine yarar sağlamayan bir şeyi istemek, hikmetten yoksun olması nedeniyle anlamsızdır. Mâtürîdî ise peygamberlerin gönderilmesinde, emirleri yerine getirecek olanlar için fayda sağlama hikmeti olduğunu ifade ederek, Berahimenin, "Eğer peygamber göndermek iyi ve kötü şeylerin açıklanması içinse, akıl bu konuda yeterlidir." şeklindeki iddialarına karşılık, aklın şer'î meseleleri ve varlıkların tabiatını tam olarak kavrama imkânına sahip

¹⁹⁵ Bakıllânî, *et-Temhîd*, 143.

¹⁹⁶ Kâdî Beyzâvî, *Tavâli'u'l envar*, çev. İlyas Çelebi- Mahmut Çınar (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2014), 223.

olmadığını ifade eder. Berahime'nin bu konudaki iddialarının doğru olmadığını dile getirir.¹⁹⁷

Berahime, peygamberlerin getirdiği bilgiler ile aklın kabul ettiği ilkeler arasında uyumsuzluk olduğunu iddia eder ve akla aykırı bilgiler ile gelen kimseye imanın manasız olduğunu savunur.¹⁹⁸ Kâdî Abdülcebâr Berahime'nin bu noktada itirazlarına şöyle cevap verir: Bir fiilin faydalı veya zararlı olduğu yerine göre akılla da ve vahiyle de bilinebilir. Örneğin; yolda yırtıcı bir hayvanın varlığı haber verildiğinde onun zararından sakınmanın gereğine dair aklımızda yerleşik bir hüküm vardır ve o haber verilen yoldan gitmememiz gerektiğine karar veririz. Bu durumda karşılaştığımızda akılda bulunan bir şey için elçiden geldi diye aklın ona ihtiyacı yoktur denemeyeceği gibi şayet elçi akla aykırı bir şey getirirse bu bilgi reddedilir söylemleri doğru olmaz. Kâdî Abdülcebâr bu noktada peygamberlerin getirdikleri bilgilerin de buna benzediğini ve onların aklımızda var olan bilgiyi tasdik ve detaylandırmak için gelmiş olduklarını belirtir.¹⁹⁹ Berahime, mûcizelerin kâhinler ve sihirbazlar tarafından da gerçekleştirilebileceğini ve bu tür olayları birbirinden ayırt etmenin güç olması sebebiyle, nübüvvet iddiasında bulunan birine tabi olmanın akliselim kişiler için uygun olmadığını savunmaktadır.²⁰⁰ Kâdî Abdülcebâr mûcize ile büyü/hilenin benzer fiiller olabileceğini kabul eder. Ona göre bazı şartları ihtiva eden harikulade fiiller mûcize olarak adlandırılabilir.²⁰¹ Bu şartları ilgili başlıkta zikrettiğimizden tekrardan kaçındık. Kâdî Abdülcebâr mûcize ile hile/büyü ayrımı ile ilgili olarak bu mevzuda mûcizenin, Allah tarafından O'nun fiili olarak meydana gelmesine rağmen, büyü ve el çabukluğunda bu şekilde bir durumun söz konusu olmadığını ifade eder. Ayrıca O, mûcizenin âdete aykırı ve harikulade bir şekilde gerçekleştiğini, büyü ve el çabukluğunda ise böyle bir durumun söz konusu olmayacağını belirterek bu noktadaki itirazları yanıtlar. Diğer taraftan ona göre büyü/hilenin öğrenilmesi ve öğretilmesi söz konusu iken mûcizede ise bu durum söz konusu değildir. Büyü/hile için bir takım alet ve edevata ihtiyaç duyulur. Onlardan biri

¹⁹⁷ M. Saim Yeprem, *Mâturidi'nin Akide Risalesi ve Şerhi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2000), 112.

¹⁹⁸ İcî, *el-Mevâkıf fi ilmi'l-keîm*, 342-343.

¹⁹⁹ Kâdî Abdülcebâr, *Şerhu'l-usûli'l-hamse*, 563-565.

²⁰⁰ Bâkılânî, *et-Temhîd*, 126-156, 453-454.

²⁰¹ Kâdî Abdülcebâr, *Şerhu'l-usûli'l-hamse*, 564.

yoksa hilenin gerçekleştirilmesi mümkün olmaz. Ancak mûcizenin durumu aynı değildir. Büyücü ve hileci, hilesini bu sanat hakkında bilgisi olmayanları etkileyecek şekilde yapar. Allah Teâlâ, her peygamberin mûcizesini, yaşadıkları asrın öne çıkan unsurlarından seçmiştir. Örneğin; Hz. Musa'nın döneminde sihir yaygın olması nedeniyle için onun mûcizesi asasının yılanı dönüşmesi şeklinde olmuştur. Hz. İsa'nın yaşadığı dönemde tıp ilmi yaygın olduğundan onun mûcizesi körleri ve cüzzamlıları iyileştirmek şeklinde gerçekleşmiştir. Hz. Peygamber'in döneminde ise fesahat ve belagat en yüksek seviyede olduğundan insanlara üstünlük taslamak için bu özellik kullanılıyordu. Bu sebeple Hz. Peygamber'e mûcize olarak Kur'an verilmiş olup Kur'an, fesahatin zirvesi olarak kabul edilmiştir.²⁰²

Berahime'nin nübüvveti reddederken öne sürdüğü itiraz noktalarından biri de ibadetlerin akıl açısından çirkin olduğudur. Örneğin; tavaf etmek, şeytana taş atmak, ihrama girmek, Hacerü'l-Esved'i öpmek, hayvan kesmek gibi ibadetlerin pek çoğu, aklın hükümleriyle çeliştiği için reddedilmelidir.²⁰³ Kâdî Abdülcebbâr Berahime'nin nübüvvet karşısı söylemlerinden biri olarak peygamberlerin getirdiği ibadetlerden namazla ilgili erkânlar; kıyam, secde ve hacla ilgili erkânlar; tavaf, telbiye, şeytan taşlama gibi fiilleri akıl yönünden çirkin fiiller olarak nitelemelerine ve bu fiillerle gelen kimselerin sözlerinin ve peygamberliklerinin reddedilmesi gerektiği şeklinde görüşlerine cevaben şöyle görüş beyan eder; fiillerden herhangi biri ile ilgili olarak yalnız haliyle fiilin iyilik veya kötülüğüne hükmetmemizin imkânı yoktur. Allah Teâlâ elçisinin diliyle bu ibadetlerdeki maslahatları açıklamıştır. Eğer peygamber bu fiillerde maslahat ve lütuflar bulunduğunu bildiriyorsa aklen bu fiiller hasendir.²⁰⁴ Kâdî Abdülcebbâr kıyam örneğini vererek meseleyi izaha devam eder: Sözelimi; "Ayağa kalkma fiilinin iyi mi yahut kötü mü?" olduğu bize sorulsa, buna net bir cevap veremeyiz. Bu durumda fiilleri belirli bir bağlamda değerlendirerek yanıtlamak daha uygundur: Şayet ayağa kalkmak belirli bir amaca hizmet ediyor ve kötü yönlerden uzaksa, bu fiil iyidir (hasendir). Aksi durumda kötüdür (kabih). O'na göre bu çerçevede mûcizeyle doğrulanmış bir peygamberin bildirmesiyle bu fiillerde bizim

²⁰² Kâdî Abdülcebbâr, *Şerhu'l-usûli'l-hamse*, 571-572.

²⁰³ Şehristânî, *el-Milel ve'n-nihal* (Kahire: Müessesetü'l-Halebi, ts.) 3/95-97.

²⁰⁴ Kâdî Abdülcebbâr, *el-Muğni*, 15/131-139.

için bir fayda olduğunu öğrendiğimizde, bu fiilleri kötü saymak mümkün değildir.²⁰⁵ Kâdî Abdülcebâr özetle; fiillerin iyi veya kötü oluşunda temel esasın maslahat olduğunu ifade etmektedir. O'na göre fiiller basit bile olsa belirli bir amaç doğrultusunda gerçekleştirildiğinde kötü olmaktan çıkar.²⁰⁶

Diğer taraftan Bâkılânî Berahime'nin Allah'ın peygamber göndermesini imkânsız bulmasını eleştirerek onların peygamberin getirdiği öğretiler üzerinden kimi sözlerinin anlamsızlığını vurgular.²⁰⁷ Bu noktada Eş'ârî düşüncenin yansıması olarak Bâkılânî fiillerde hüsün ve kubhun belirlenmesinde Allah Teâlâ'nın beyanının esas olduğunu ve dolayısıyla peygamberlerin kabih olan bir fiili emretmiş olamayacağını ifade eder.²⁰⁸

Şehristani *el-Milel ve'n-Nihal* adlı eserinde Berahime ile ilgili bölümde Berahime'nin “Akıl, suret, nefis bakımında aynı özelliklerle donatılmış kimsenin peygamber olamayacağını ve onun ardından gitmenin doğru olmadığı iddiası”na yer vermiştir. Bu noktadaki Berahime'nin itirazlarına; “*Rabbinin rahmetini paylaştırmak onlara mı düşmüş? Dünya hayatında onların geçimliklerini biz paylaştırdık. Bir kısmı diğerini istihdam etsin diye kimini kiminden derecelerle üstün kıldık. Rabbinin rahmeti onların biriktirdiklerinden daha hayırlıdır.*”²⁰⁹ ayeti üzerinden cevap verir. Ayete göre Hâkim bir yaratıcının varlığını kabulümüz yarattıkları üzerinde dilediği gibi tasarrufta bulunabileceği kabulünü de içerir.²¹⁰

Öte yandan Berahime'nin “benzer iki varlıktan birini diğerine tercih edip üstün kılmanın Allah'ın hikmet ve adaletine zıt olması hasebiyle peygamber göndermek makul değildir.” iddiası ile ilgili olarak Ebu Hatim bu hususta nübüvvete itiraz edenlerin tutarsız olduklarını savunur. Zira hakikatte insanlar eşit ve aynı seviyede olmayıp insanların doğuştan kabiliyet ve yetenekleri de aynı değildir. Bununla birlikte insanların idrak seviyeleri de aynı seviyede değildir. Dolayısıyla insanlar birbirlerine muhtaçtırlar. Bu muhtaçlık durumunda her toplumda öne çıkan muallim vazifesini ifa

²⁰⁵ Kâdî Abdülcebâr, *Şerhu'l-usûli'l-hamse*, 566.

²⁰⁶ Kâdî Abdülcebâr, *Şerhu'l-usûli'l-hamse*, 566.

²⁰⁷ Bâkılânî, *et-Temhîd*, 137-138-143-144.

²⁰⁸ Bâkılânî, *et-Temhîd*, 143-144.

²⁰⁹ Zuhuf 43/32.

²¹⁰ Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, çev. Mustafa Öz 788-790.

eden kimselerin varlığı tabiidir. Doğuştan fitratımızda yeme, içme, evlenme, çoğalma vb. tabii bilgiler bulunsa da yaratıcının imtihan dünyasında ilahî emir ve nehiyeler, akılla idrak edilemeyecek meseleler için rehber olarak yine insanlar arasından peygamberler seçmiştir. Bu durum hikmete muhalif olmayıp olağan bir durumdur.²¹¹ Bâkılânî de aynı konudaki itirazlara yönelik olarak; kâinatta herkes için benzer koşulların yaratılmadığını kabul ederek yaratıcının bundan dolayı zulüm eksiklik ya da kusur sıfatlarıyla nitelenemeyeceğini ifade eder. Hayatın kurgusunda başlangıçta eşit olmama durumunun bulunduğunu, eşitliği bozan tek unsurun bi'set olmadığını vurgular ve örneklerle meseleyi açıklar. Bâkılânî Berahime'nin Allah Teâlâ'nın kulları arasında kimini bilgili, kimini cahil, bazılarını hasta, bazılarını da sağlıklı olarak yaratmasının mümkün olacağını da inkâr etmiş olduklarını ifade eder. Bu noktada onların ya bu farklılıkları yaratan hikmetsiz bir varlıktır diyeceklerini ya da bi'setle beraber tüm eşitsizlikleri hikmet dâhilinde anlamlandırıp Allah'a izafe ederek bir sorun bulunmadığını kabul etmek zorunda kalacaklarını belirtir.²¹²

1.5. Nübüvvetin İspatı

Tarih boyunca vahye dayalı bütün dinlerde sadece Allah'a iman esası üzerinde durulmamış, Allah ile insan arasındaki iletişimin yegâne unsuru olarak peygamberlere iman meselesi de ele alınan önemli konulardan olmuştur.²¹³ Ancak insanlar Allah'ın varlık ve birliğinden daha ziyade peygamberlik mevzuunda şüphe içinde bulunmuşlardır.²¹⁴

İnsanın Allah'la olan ilişkisini nasıl belirleyeceği, en temel sorunlarından biridir. Tarih boyunca insanların Allah'la ilişkisinin koptuğu dönemler olmuştur. Bu dönemler insanlık tarihinin en buhranlı dönemleri olup, tevhidin unutulup insanın yaratıcısıyla ilişkisinin zedelendiği dönemlerdir. Bu dönemlerde peygamberler Allah'ın elçileri olarak insanın imdadına yetişmiştir. Hz. Âdem ile başlayan bu silsilede, insanların buhrana ve zorluklara düştüğü her zaman, Allah'ın peygamberleri, Allah'ın gönderdiği bir elçi olarak insanın karşısına çıkmış, ona aslî görevini

²¹¹ Ebu Hatim er-Razi, *A'lamü'n-nübüvve* (Tahran, y.y.,1977), 3-9.

²¹² Bâkılânî, *et-Temhîd*, 129.

²¹³ Yavuz, *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet*, 42.

²¹⁴ Yavuz, *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet*, 200.

hatırlatmış ve onu yönlendirmiştir.²¹⁵ Bu zincirin son halkası, tüm zamanların peygamberi olan Hz. Muhammed'dir.²¹⁶

İslâm kelâmında mezhepler tüm insanlığa peygamberler gönderildiği hususunda hem fikirdirler.²¹⁷ Bu hakikat Kur'an-ı Kerim'de de "*Doğrusu biz seni hak ile desteklenmiş bir müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik. Hiçbir ümmet yoktur ki içlerinden bir uyarıcı gelip geçmemiş olsun.*"²¹⁸ ayetiyle ifade edilmektedir. Peygamberlere iman meselesi İslâm'ın vazgeçilmez unsurlarındandır. Kur'an-ı Kerim, Allah'a ve tüm peygamberlere iman etmenin gerekliliğini ve önemini dile getirmiş,²¹⁹ peygamberleri inkâr edenlerin sonunun hazin olacağını açıkça ifade etmiştir.²²⁰

İslâm filozoflarının dışında düşünce tarihinde filozofların birçoğunun Allah'ın varlığını kabul edip peygamberlere inanmadığını görmekteyiz. Bu filozoflar akılla idrak edilen Allah inanişına sahip olmakla birlikte bunun neticesinde dinlere ve peygamberlere ihtiyaç olmadığını savunmuşlardır.²²¹ Bu anlayışlar nübüvvet konusunun kelâm kitaplarında daha geniş ele alınmasına neden olmuştur. Filozofların yanı sıra Yahudiler ve Hıristiyanlarla yapılan tartışmalar, Brahmanların peygamberlik anlayışları, Şîîlerin faaliyetleri de nübüvvet bahsinin kelâm kitaplarında daha geniş ve ayrıntılı olarak ele alınma nedeni olmuştur.²²² Fakat nübüvvet meselesinin eserlerde teferruatlı bir şekilde ele alınma nedenlerinden en önemlisi olarak nübüvvet müessesesinin varlığını inkâr eden çeşitli akımlar olduğunu söyleyebiliriz.

²¹⁵ Bkz. Bakara 2/213; Yûnus 10/19,

²¹⁶ Ahzab, 33/40; Temel Yeşilyurt, *Ebu'l-Berekat en-Neseî ve İslâm Düşüncesindeki Yeri : Bir Kelâmçı Olarak Neseî*, (Malatya: Kubbealtı Yayınları, 2000), 191.

²¹⁷ Yavuz, *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet*, 29.

²¹⁸ Fâtır 35/24.

²¹⁹ Âl-i İmran 3/84.

²²⁰ Nisâ 4/136.

²²¹ Süleyman Hayri Bolay, *Felsefî Doktrinler Sözlüğü*, 2. Baskı, (İstanbul: Ötüken, 1981), 64.

²²² Şerafeddin Gölcük, *Kelâm*, (Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, 1988), 253.

Geçmişte nübüvveti inkâr akımları Berahime²²³ ile özdeşleşmişken günümüzde Batı felsefesinde doğup gelişen deizm,²²⁴ Allah'a iman ile peygamberlere iman arasında sıkı bir ilişki bulunmasına rağmen sadece akılla idrak edilebilen bir Allah anlayışını savunarak peygamberliği ve vahyi reddetmiştir. Bu düşüncenin temelinde aşkın yaratıcıyı kabul ile birlikte vahyi ve peygamberliği inkâr vardır.²²⁵ Rasyonalistlerin ilahî dinlere alternatif olarak ileri sürdükleri deizm, dînî hayatın önemi ve işlevselliğine ters düşen bazı anlayışları içermektedir. Kâinata ve yaratıklarına müdahil olmayan pasif tanrı inancı dini duygu ve düşünceleri tatmin edemez. İnsanın inanç dünyasında dayanma, bağlanma, teslim olma, dua etme ve tövbe çok önemlidir. Bir insan, kendisiyle veya dünyayla ilgilenmeyen bir tanrıya nasıl ve neden dua edilebilir? Dini tamamen aklî bir çerçeveye oturtan deistler, vahiy dâhil olmak üzere din için önemli olan çok sayıda konuyu bir yana iterek yukarıdaki sorulara yeterli cevap verememişlerdir.²²⁶ İslâm düşüncesinde bu ve benzeri akımlara karşı genellikle yapılan itirazlara cevap niteliğinde birçok düşünür ve kelâmcı konuyu gündemine alarak eserlerinde bu konuya genişçe yer vermişlerdir. Nübüvvetin ispatı doğrudan Allah'ın varlığı ve O'nun varlığının ispatıyla ilgili olduğundan akaid ve kelâm kitaplarında bu konuların daha geniş ve kapsamlı olarak ele alındığını görmekteyiz. Allah'ın varlığını ve sıfatlarını kabul eden için O'nun peygamber göndermesinin imkânsız olmadığı aşikârdır. Dolayısıyla nübüvvet müessesesi Allah'ın varlığının bir uzantısı ve sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.²²⁷

Nübüvvetin ispatına dair kelâmcıların izahı daha çok itiraz edenlerin itirazlarına cevap şeklinde olmuştur. Aklın tek başına iyi kötüyü idrakte yeterli olduğu düşüncesine karşı aklın insanın sahip olduğu en önemli yeti olmasına rağmen idrak

²²³ Berâhime; Hindistan'da Vedalar Sonrası Ortaya Çıkmış Olan, İslâmî Kaynaklarda adından Berâhime veya Berhemiyeye olarak söz edilen dinî sistemdir. Geniş bilgi için bkz. Günay Tümer, "Brahmanizm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/329-333; İlhan Kutluer, *Akıl ve İtikad Kelam-Felsefe İlişkileri Üzerine Araştırmalar*, (İstanbul. İz Yayınları, 1998), 69-77.

²²⁴ Deizm; Tabîî bir din anlayışını benimseyerek akılla bilinen tanrı anlayışını benimseyen bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım pasif bir tanrı anlayışını benimseyip Tanrının dünyaya müdahale etmediğini savunup peygamberlere ve dinlere ihtiyaç olmadığını savunmaktadır. Bkz. S. Hayri Bolay, *Felsefi Doktrinler Sözlüğü*, 2. Baskı (İstanbul: Ötüken, 1981), 64-64.

²²⁵ Yavuz, *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet*, 42.

²²⁶ İbrahim Coşkun, *Günümüz Akaid ve Kelâm Problemleri* (İstanbul: Kitap Dünyası, 2017), 51.

²²⁷ Maturidi, *Kitabü't-Tevhid*, 176; Ebu'l Hasan Ali b. Muhammed el-Mâverdî, *A'lâmü'n-nübüvve*, thk. Halil Abdurrarman el Ak (Beyrut: Daru'n- Nefais, 1994), 8.

sahasının sınırlılığı ve insanın ihtiyacı olan sosyal düzeni sağlamada bir üst akla olan ihtiyacı ve mûcize üzerinden nübüvvetin ispatı, gerekliliği üzerinde durulmuştur. Bu konudaki cevaplara önceki başlıklarda yer verdiğimizden burada kelâmcıların nübüvvetle ilgili görüşlerine kısaca temas etmekte fayda mülâhaza ediyoruz.

İslâm kelâmında nübüvvetle ilgili tartışmalar daha ziyade Allah'ın peygamber göndermesinin zorunlu olup olmadığı noktasındadır. Mâtürîdiyye peygamber göndermenin bir hikmet ve maslahattan dolayı mümkün olduğunu savunurken²²⁸ Eş'ariyye ise Allah'ın fiillerinde hikmeti aramadığından hikmete bağlı olmaksızın peygamber göndermenin mümkün olduğunu savunur.²²⁹ Mu'tezile ise; Allah'ın en hayırlı olanı yaratmasının zorunlu olduğunu savunur ve bu doğrultuda peygamber göndermenin insanların yararına olmasından hareketle Allah'a Peygamber göndermesinin vacip olduğu düşüncesindedir.²³⁰

Özetle gerek Maturidilik, gerek Eş'arilik ve gerekse Mu'tezile'nin Allah'ın fiilleri ve ilahî irade ile insanlık arasındaki ilişkiyi farklı şekillerde ele almış olduğunu görmekteyiz. Maturidilik, Allah'ın hikmetine vurgu yaparken, Eş'arilik Allah'ın mutlak iradesini öne çıkarır ve hikmete vurgu yapmaz. Mu'tezile ise, ahlakî bir zorunluluk olarak Allah'ın en hayırlı olanı yapacağı ilkesine dayanarak peygamber gönderme fiilini bir zorunluluk olarak kabul eder.²³¹

1.6. Hatmü'n-Nübüvve

Hatmü'n nübüvve ifadesi الختم ibaresi, ختم fiilinden türetilmiş bir mastar olup sözlükte “mühür vurmak, kapatmak, damgalamak, bir işi nihayete erdirmek” anlamlarına gelmektedir.²³² Nübüvvet kelimesi ile birleştiğinde Hz. Peygamber'in son peygamber olduğunu, nübüvvet halkasının sonuncusunu temsil ettiğini ifade eden kavramdır.²³³

²²⁸ Mâtürîdî, *Kitabü't-Tevhid*, 177-189; , Ebu'l Muin en-Nesefi, *Tebşiratü'l-edille*, 2/723.

²²⁹ Şehristânî, *Nihayetü'l-ikdam fi ilmi'l-kelem*, 147; İbn Fûrek, *Mücerredü makâlâtîş-şeyh Ebi'l Hasen el-Eş'arî*, 175.

²³⁰ Kâdî Abdülbebbâr, *el-Mugni fi Ebvabi't-Tevhid ve'l-Adl*, thk. Muhammed Kasım, ts. 15/19.

²³¹ Yavuz, *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet*, 76-76.

²³² İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, 12/123-125.

²³³ Topaloğlu - Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, 120.

Hatmü'n-Nübüvve inancı, İslâm'ın temel esaslarından biri olup, bütün âlimler Hz. Muhammed'in son peygamber olduğunu ve onunla birlikte peygamberliğin son bulunduğunu vurgulamışlardır. Ayrıca onun getirdiği dinin kıyamete kadar geçerliliğini koruyacağı konusunda görüş birliği içindedirler. Ehl-i Sünnet başta olmak üzere Mu'tezile, mutedil Şîa ve Hâricî âlimleri hatm-i nübüvveti kabul etmişlerdir.²³⁴ Hz. Muhammed'in peygamber olarak gönderilmesiyle nübüvvet müessesesi son bulmuş olup, kendisinin bu zincirin son halkası olduğu hem Kur'an'da hem de hadislerde açık bir şekilde beyan edilmiştir.²³⁵ Nitekim, “*Muhammed sizin erkeklerinizden herhangi birinin babası değil, fakat o Allah'ın elçisi ve peygamberlerin sonuncusudur.*”²³⁶ mealindeki ayette hâtem kelimesi mühür ve son anlamlarını ihtiva eder. Vahyin de beyanıyla Hz. Muhammed'in vazifelenirilmesiyle birlikte peygamberlik müessesesi son bulmuştur.²³⁷ Hz. Muhammed tarafından tebliğ edilen İslâm dininin, geçmiş peygamberlere verilen vahiylerin bir özeti olduğunu ve onun haricinde herhangi bir dinin kabul edilmeyeceğini, Hz. Muhammed'in getirdiği hak dinin mesajları nedeniyle bütün diğer dinlerden üstün olduğunu açıklayan ayetler de ondan sonra peygamber gönderilmeyeceğini teyid etmektedir.²³⁸

Sahih hadislerde de Hz. Muhammed peygamberlik müessesesini bir binaya benzeterek, kendisinin gönderilmesiyle bu binanın tamamlandığını, böylece “hâtemü'n-nebiyyîn”, yani son peygamber olduğunu bildirmiştir.²³⁹ Kur'an ve hadislerde Hz. Muhammed'in son peygamber olduğu bildirilmekle birlikte bu mevzuyla delillendirme noktasında ileri sürülen çeşitli kanıtlar vardır. Bunlardan biri de kutsal kitaplarda Allah'ın, önce gönderdiği peygamber aracılığıyla, daha sonra göndereceği peygamberler hakkında bilgi vermesidir.²⁴⁰ Ancak buna karşılık, son ilahî metinde yeni bir peygamberin veya ilahî bir kitabın gönderileceğine dair herhangi bir

²³⁴ Evkuran, *Sistemantik Kelam*, 210; MetinYurdagür, “İslâm Düşünce Tarihinde Hatm-i-nübüvvet meselesi”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13-15 (1997), 309; ayrıca bkz. Recep Önal, “İslâm Kelâmında Nübüvveti Mahiyeti, Kapsamı ve Gerekliliği”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 2/2 (Haziran 2013), 151-178.

²³⁵ Ahzâb 33/40, Mâide 5/3; Buhârî, “Menâkıb”, 18

²³⁶ Ahzâb 33/40.

²³⁷ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garîbi'l-kur'an*, 206.

²³⁸ Al-i İmran 3/19, 83, 85; Hac 22/78; Tevbe 9/33; Feth 48/28, Saf 61/9.

²³⁹ Buhârî, “Menâkıb”, 18; Müslim, “İman”, 84.

²⁴⁰ Yusuf Şevki Yavuz, “Hz. Muhammed'in Peygamberliği ve Son Peygamber Oluşu”, *Vahiy ve Peygamberlik* (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2018), 350.

beyan bulunmamaktadır. Aksine sadece önceki ilahî kitaplara ve Kur'an'a iman edilmesi istenmiş ve bununla yetinilmiştir. Hz. Muhammed'in Allah'ın gönderdiği son peygamber olduğu ve Allah'ın onu göndermekle vahiy indirme anlamında dinini tamamladığı açıkça bildirilmiştir.²⁴¹ Bu ilahî dinin adı da İslâm olup İslâm dini son peygamber Hz. Muhammed vasıtasıyla Allah Teâlâ'nın geçmiş peygamberlerin aksine tüm insanlığa gönderdiği son ve mükemmel bir dindir.²⁴²

Yukarıda da zikrettiğimiz gibi bazı ayetlerde Hz. Peygamber'in peygamberlik zincirinin son halkası olduğu açıkça ifade edilmiştir ve vefatından sonra da farklı coğrafya ve ırklardan birçok insanın onu benimsemesi de bu konuda ilahî beyanların tasdik edildiğini ortaya koymaktadır.²⁴³ Ashabın Hz. Peygamber'in vefatının ardından peygamber olduğu iddiasıyla ortaya çıkan sahtekâr ve yalancı kimselerden iddialarına dair delil istemeyip onlarla savaşması, mücadele etmeleri de Hz. Muhammed'in son peygamber olduğunun bir delilidir.²⁴⁴

İslâm tarihinde doğrudan ya da dolaylı olarak hatmü'n-nübüvve inancına karşı çıkan Bâtıniyye, Bahâîlik ve Kâdiyânîlik gibi çeşitli fırkalar da ortaya çıkmıştır. Bahâîler nübüvvetin sürekli olması gerektiği zannıyla Hz. Muhammed'in son peygamber olduğunu kabul etmezler. Onlara göre Allah'ın "mürsil" oluşu dünya sona ermediğine göre devam etmektedir. Onların bu iddiasına göre Allah bir takım işler yapmak zorundaymış gibi düşünülmektedir. İhtiyaç olmadığı halde Hakim olan Allah'ın peygamber göndermesi onun hikmetiyle bağdaşmaz.²⁴⁵

İslâm düşüncesinde Hz. Peygamber'in nübüvvet müessesesinin son halkasını temsil ettiği izahıtan varestedir. Bu gerçekliğe rağmen bazı anlayışlara göre Hz

²⁴¹ Nisâ 4/136, 150-151; Mâide 5/3.

²⁴² Nahl 16/36; Fâtır 35/24.

²⁴³ Watt, *Modern Dünyada İslâm Vahyi*, çev. Mehmet S. Aydın (Ankara, 1982), 23.

²⁴⁴ Bağdâdî, *Usûlü 'd-dîn*, 159; Hz. Peygamberin hayatının sonlarına doğru peygamberlik iddiasıyla bazı kişiler ortaya çıkmıştır. Müseylime, Esvedü'l Ansî, Tuleyha, Secah bint Haris gibi kimseler peygamberlik davasıyla kendi nüfuzlarını tesis etmek istemişler Hz. Peygamber ve müslümanların tavizsiz tavırlarıyla iddiaları itibar görmeyip neticesiz kalmıştır. Bahriye Üçok, *İslâm'dan Dönerler ve Yalancı Peygamberler* (Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1967), 24.

²⁴⁵ Evkuran, *Sistemik Kelam*, 252, 253; 19. asırda yaşayan Gulam Ahmed Kadıyânî de mehdi, mesih, kısmi peygamberlik iddialarında bulunmuş, Hz. Muhammed'in bütün peygamberlerin mührü ve nebilerin babası olduğunu öne sürerek, peygamberliğin sona ermediğini savunarak kendi peygamberliğini iddia etmiştir. Ethem Ruhi Fığlalı, *Babîlik ve Bahâîlik*, (Ankara: TDV Yayınları, 1994), 33.

Peygamber'in son peygamber olduğu kabul edilmekle beraber Allah'ın bazı veli kullarının Allah'la iletişime geçerek gaybî bilgilere ulaştığına da inanılmaktadır. Şia'da da imamların masum olup Allah'tan bilgi aldıkları şeklinde telakkiler vardır. Bu telakkiler zihinlerde sanki gizli bir şekilde peygamberliğin devam ettiği düşüncesini oluşturmakta olup bu durum açıkça peygamberliğin sona erdiğini bildiren naslarla çelişmektedir. Şia'nın bu düşüncesinin kabulü mümkün değildir.²⁴⁶ Ayette de geçtiği üzere²⁴⁷ hatem sıfatı bizzat Hz. Peygambere Kur'an-ı Kerim'in vermiş olduğu sıfat olup, bu konuda inanan insanlar için şüphe söz konusu olamaz.²⁴⁸

Hadislerde de Hz. Peygamber'in nübüvvet silsilesinin son halkası olduğu açıkça zikredilmektedir.²⁴⁹ Hz. Peygamber'in beşeri kimliği, onun da diğer insanlar gibi ölümlü olduğunu gösterir. Sünnetullah çerçevesinde, eceli geldiğinde her beşer gibi o da vefat etmiştir.²⁵⁰ Ancak bu durum, nübüvvetinin kıyamete kadar geçerli olduğu gerçeğini ortadan kaldırmaz.

Nasslar perspektifinden bakıldığında, nübüvvet ile velayet arasındaki ayrım da açıkça görülmektedir ve peygamberlere ait vasıfları imamlara atfetmenin yanlış ve geçersiz olduğu ortaya çıkar. Kur'an Hz. Peygamber'in son peygamber olduğunu açıkça beyan ettiği gibi ve tarih de Hz. Muhammed'in son elçi olduğuna şüpheye mahal bırakmayacak bir şekilde tanıklık eder. Dolayısıyla yukarıda zikredilen düşünceler İslâmî temellerden yoksundur ve Hz. Muhammed ile birlikte nübüvvetin sona erdiği inancı, İslâm inanç esaslarının temel unsurlarından biridir.²⁵¹ Bununla birlikte İslâm düşünce tarihinde peygamberliğin Hz. Muhammed ile son bulmadığını

²⁴⁶ Hulusi Arslan, "İmamet Şahsında İmamet Nübüvvet İlişkisi", *İslâm'da Peygamber İnancı Sempozyumu*, ed. İbrahim Coşkun (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2009), 201-219; geniş bilgi için ayrıca bkz. Çağfer Karadaş, "Tasavvufta Peygamber Tasavvuru", *İslâm'da Peygamber İnancı Sempozyumu*, ed. İbrahim Coşkun (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2009), 235-250.

²⁴⁷ Ahzab 33/40.

²⁴⁸ Murtaza Mutahhari, *Hatemiyyet*, çev. Şamil Öcal (Ankara: Fecr Yayınları, 1997), 9.

²⁴⁹ Buhari, "Menakıb", 16; Müslim "İman", 84; "Mesacid" 5; İslâm düşüncesinde hatm-i nübüvvet meselesi ve bunun hadis literatüründeki delilleri için bkz. Metin Yurdagür, "Hatm-i Nübüvvet", *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1979), 16: 479-484. Yurdagür, Metin. "İslâm Düşünce Tarihinde Hatm-i Nübüvvet Meselesi", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (Ocak 2014): 303-312.

²⁵⁰ Âl-i İmrân 3/144.

²⁵¹ Fadıl Aygan, "Hz. Muhammed'in Nübüvvetinin Mahiyeti", *Hz. Peygamber'in Nübüvvetinin Süresi ve Kapsamı : Çalıştay Bildiri ve Müzakere Metinleri*, ed. Mahmut Çınar - Raşit Küçük (Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Yayınları, 2015), 71-72, 86.

iddia eden bazı gruplar ortaya çıkmıştır. Ayetleri kendilerince te'vil ederek ihtiyaç hasıl olduğunda Allah'ın yeni bir resul gönderebileceğini savunmuşlar. Bu düşünceleri ile risalet kavramını nübüvvetin dışında bir olgu olarak ele almışlardır. Oysa ki nübüvvet risaleti de içine alan bir kavramdır. Nübüvvetin son ermesi risaletin de son ermesini gerektirir. Farklı zamanlarda peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkanlar Hz. Muhammed'in nübüvvet halkasının sonuncusunu temsil ettiği hakikatini değiştirmez. Nitekim bu iddia sahipleri itibar görmemiştir.²⁵²

Kâdî Abdülcebbâr ise meseleyi şeriatın neshi bağlamında izah etmektedir. Yahudilere göre şeriatın neshedilmesi, peygamberlerin görüşlerinde çelişkinin var olduğuna işaret etmektedir. Onlar, Hz. Musa'nın kendi şeriatının ebedi olarak geçerli olacağını bildirdiğini iddia etmektedirler. Meselenin Hatmü'n-Nübüvve ile ilgisi nedeniyle Yahudilerin görüşleri ve Kâdî Abdülcebbâr'ın bu görüşlere itirazını izah yerinde olacaktır. Abdülcebbâr ise Yahudilerin neshi reddetmelerine karşı şeriatların neshini Allah Teâlâ'nın bir dönemde yasak kıldığı şeylerin benzerlerini gelecekte emretmesi ve daha önce emrettiği şeylerin benzerlerini gelecekte yasaklaması olarak açıklamaktadır. Kâdî Abdülcebbâr, neshin Allah'ın hikmet ve adaletine dayalı bir uygulama olduğunu belirtir. Ona göre, Allah herhangi bir hükmü kaldırıp yerine yenisini koyarken, bunun arkasında insanların maslahatına yönelik bir hikmet bulunmaktadır. Nesh değişen zaman, mekân ve toplumsal şartlara göre insanların ihtiyaçlarına uygun yeni düzenlemeler getirilmesini sağlar. Özetle Kâdî Abdülcebbâr, bir peygamberin getirdiği şeriatın, ondan sonra gelen bir peygamber tarafından neshedilmesini, ilahî mesajın sürekliliği ve insanların ihtiyaçlarına göre şekillenmesi açısından tabii ve gerekli olduğunu savunur. Bu anlayış, onun akılcı ve adalet temelli Mu'tezilî yaklaşımını yansıtır.²⁵³

Yahudilerin, Hz. Musa'nın şeriatının ebedi olduğu şeklindeki iddialarını Kâdî Abdülcebbâr, şayet böyle bir durum olsaydı bu bilginin tevatür derecesine ulaşarak Müslümanlar tarafından da bilinmesi gerektiğini ifade ederek cevaplar. Ayrıca,

²⁵² Evkuran, *Sistemantik Kelam*, 210; Şaban Ali Düzgün- Ahmet Akbulut vd., *İslâm İnanç Esasları* (Ankara: Grafiker Yayınları, 4. Baskı, 2015), 205; ayrıca bkz. Üçok, *İslâm'dan Dönenler ve Yalancı Peygamberler*, 24.

²⁵³ Kâdî Abdülcebbâr, *el Muhtasar fi Usûl'd-Dîn*, çev. Hulusi Arslan, 129-130.

Yahudi firkalarından bazılarının da bu haberi inkâr ettiğini belirtir.²⁵⁴ Müslümanlarla Yahudilerin ortak tarihi geçmişlerine baktığımızda Hz. Musa şayet bu sözü söylemiş olsaydı Müslümanlar bu duruma elbette vakıf olurlardı. Dolayısıyla Hz. Musa'nın bu sözünün mütevatir olması imkân dâhilinde değildir.²⁵⁵ Şeriatlerin neshinin mümkün olduğu ile ilgili olarak Kâdî Abdülcebâr, maslahatların bazı zamanlarda farklılaşabileceğini ifade eder ve bu konuda Hz. Adem'in şeriatında kız kardeşe evlenmenin caiz oluşu, sonrası Hz. Musa zamanında da bu durumun yasak olmasını örnek gösterir.²⁵⁶

Abdülcebâr *Şerhu'l-usûli'l-hamse* adlı eserinde Yahudilerden bir grubun da şeriatların neshini kabul ettiklerini ancak kendi peygamberleri dışındakilerin peygamberliklerini, doğruluklarına delalet eden mucizeleri olmadığı iddiasıyla inkâr ettiklerini belirtir.²⁵⁷ Kâdî Abdülcebâr lütuf ve maslahatlar üzerinden şeriatlerin neshinin mümkün olduğunu belirtir. Ona göre kullar için bir dönem maslahat olan şeriat farklı zamanlarda maslahat olmayabilir. Zaman ve şartların değişikliği maslahatların da değişiklik arz etmesine sebep olabilir. Bu konuyu somut örnekler üzerinden izah eden Abdülcebâr, günlük hayatımızda da kuralların farklılaşmasından bahseder. Babanın çocuklarına uyguladığı kurallarda değişikliğe gitmesi, hastalık, sağlık gibi durumlarda bazı prensiplerden vazgeçilmesi tüm bu ve benzeri örneklerin neshin mümkün olduğuna delalet eden örnekler olduğunu açıklar. İnsanlar açısından mümkün olan neshin yaratıcı açısından pekâlâ mümkün olacağını ifade ederek Yahudilerin itirazlarını cevaplandırır.²⁵⁸

Kâdî Abdülcebâr'a göre neshi imkânsız görenlerin ileri sürdükleri itiraz noktalarından biri hak ile batılın dönüşümü olarak neshi düşünmeleridir. Bu konuda itirazlara şu şekilde cevap verir: Nesihte iddia edildiği gibi böyle bir dönüşüm yoktur. Nesh, hak olan hükmün özünü değiştirmeyip hak olan hükmün yerine benzer bir hüküm gelmesidir. Nesh, hak olanı tamamen geçersiz kılmak anlamına gelmez; önceki

²⁵⁴ Kâdî Abdülcebâr, *Şerhu'l-usûli'l-hamse*, 580.

²⁵⁵ Mikail İpek, "Mu'tezile'nin Hatmü'n-Nübüvve Savunması: Kâdî Abdülcebâr Örneği", *Mevzu Sosyal Bilimler Dergisi* 6 (Eylül 2021), 15.

²⁵⁶ Kâdî Abdülcebâr, *el Muhtasar fi Usûl'd-Dîn*, çev. Hulusi Arslan, 130.

²⁵⁷ Kâdî Abdülcebâr, *Şerhu'l-usûli'l-hamse*, 576.

²⁵⁸ Kâdî Abdülcebâr, *Şerhu'l-usûli'l-hamse*, 577.

hüküm belirli bir dönemin ihtiyaçlarına göre doğru ve yerindeyken, sonrasında farklı bir dönemde daha uygun bir hükümlerle değiştirilmiştir. Bu değişiklik, Allah'ın adalet ve hikmetinin bir yansımasıdır. Abdülcebbâr fiillerin niteliği ve hükmü konusundaki görüşlerini Allah'a yapılan secde ve şeytana yapılan secde üzerinden ve yine bir eve izinli ve izinsiz girip girmeme meselesi üzerinden örnek vererek açıklar. Bu eylemler benzer eylemler olsa da eylemin niteliğini belirleyen unsur niyettir. Dolayısıyla Allah'a yapılan secde güzel ve değerli, şeytana yapılan secde ise çirkin ve kıymetsizdir. Aynı şekilde bir kimsenin evine izinle girmek hasen iken, izinsiz giriş çirkin bir fiil olarak değerlendirilir. Sonuç olarak bağlamına bağlı olarak fiillerin hükümleri değişebilmektedir. Neshin bu bağlamda değerlendirilmesi isabetli olacaktır.²⁵⁹

Özetle Yahudiler, şeriatların neshini kabul etmeyerek ilahî hükümlerin değişmezliğini savunmuştur. Ancak bu durum nübüvvetin sürekliliği ve yeni peygamberlerin gönderilmesi hakikatiyle çelişmektedir. Temel hükümler bütün peygamberler için değişmese de asırlara göre şeriatler değişmiştir. Hâtemü'l-Enbiya olan Hz. Muhammed'den sonra onun büyük şeriatı her dönemde ve her topluma kafi olduğu için farklı şeriatlara ihtiyaç duyulmamıştır. İslam'ın evrensel ve eskimeyecek ilkeleri dolayısıyla da artık yeni bir peygambere ihtiyaç kalmamıştır.²⁶⁰

²⁵⁹ Kâdî Abdülcebbâr, *Şerhu'l-usûli'l-hamse*, 577-578.

²⁶⁰ Evkuran, *Sistemik Kelam*, 256; Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhid*, çev. Bekir Topaloğlu, 238.

İKİNCİ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER'İN NÜBÜVVETİNİN İSPATI

2.1. Hz. Peygamber'in Ahlakı ile İstidlal

Kur'an'dan anlaşıldığı üzere Hz. Peygamber'in sîreti, Kur'an ahlakının onun şahsında bir yaşam biçimi haline gelmesi ve adalet ilkesinin onun davranışlarında somut bir şekilde vücut bulmasıdır.²⁶¹ Hz. Peygamber beşer üstü bir varlık değildi; O bir beşerdi, ama beşerin en üstünüydü. Kur'an ilkeleri onun şahsında en kâmil şekilde vücut bulmuştur. Hz. Peygamber'in peygamberlik göreviyle vazifelendirilmeden önceki hali, yüce ahlâkı, vazifesini ifa ederken yaşadığı sıkıntılar karşısındaki sabır ve kararlılığı ve her türlü medeniyetten uzak bir kavmi kısa zaman diliminde adından asırlarca söz edilecek örnek bir toplum haline getirmesi nübüvvetine dair en büyük mûcizelerinden kabul edilmektedir.²⁶²

Allah ile insan arasındaki iletişimin yegâne unsuru olan peygamberlerin güvenilir ve emin olmaları en önemli hususlardandır. Kâdî Abdülcebâr da *Tesbîtü Delâili'n-Nübüvve* adlı eserinde Hz. Peygamber'in nübüvvetine delil olarak sadece mûcizelerden yola çıkmamış, Hz. Peygamber'in sahip olduğu yüksek ahlakî sıfat ve faziletleri de nübüvveti ispat bağlamında zikretmiştir. O, Hz. Peygamber'in nübüvvet iddiasından önce de başkalarında olmayacak derecede sabır ve hilm sahibi olduğu, çevresindekiler tarafından Muhammedü'l-emîn vasfıyla tanındığını belirtir. O, bu hususu şu şekilde beyan etmiştir: “Hz. Peygamber hilmi geniş ve başkasında olmayan sabra sahip bir insandı. O, nübüvvet sonrası olduğu gibi nübüvvet öncesinde de nefesine hakimdi. İnsanlar arasında temizlik, güvenilirlik, nezahet, eminlik vasıflarıyla örnek bir şahsiyet olarak tanınıyordu.” Abdülcebâr tüm bu vasıfları onun üstün ahlakını tamamlayan erdemler olarak görmüş ve bunları nübüvvetinin bir delili olarak değerlendirmiştir.²⁶³

²⁶¹ Şevket Kotan, “Kur'an ve Sîret Bütünlüğü” *Milel ve Nihal*, 19/2 (Aralık 2022), 119-146.

²⁶² Sadeddin Mesud b. Ömer et-Taftazânî, *Şerhu'l-Akâid*, ed. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2010), 298.

²⁶³ Kâdî Abdülcebâr, *Tesbîtü Delâili'n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 1220.

Kâdî Abdülcebbâr Hz. Peygamber'in ahlakî vasıflarından biri olan tevazu sahibi olmasını, cömertliğini de onun nübüvvetinin delillerinden biri olarak zikretmiştir. Kendisine verilen bir hediyeye ziyadesiyle karşılık vermesi, fakir, zayıf kimseleri hor görmeyip onların işlerine yardım etmesi, davetlerine icabet etmesi,²⁶⁴ kendi işini kendi yapması ve fakir bir durumda olması, kral ve sultanların şatafatlı yaşamlarına karşı oldukça münzevî hayat sahibi olması gibi örnekler üzerinden Hz. Peygamber'in sahip olduğu faziletleri zikrederek tüm bunların hepsinin şahsında toplanmasının O'nun peygamberliğinin emaresi olduğunu ifade etmektedir. O bu hususu şu ifadelerle açıklamıştır: Resulullah asla kibirlenmemiş , bir yere yaslanarak yemek yememiştir. Zayıf, dul ve fakirlere yardımda bulunmuş, yolculuklarında bineğine başkalarını almış, kendi elbisesini yamamış, ayakkabısını tamir etmiş ve hizmetçisine dahi yardım etmiştir. Bu konularda ashabına da tavsiyelerde bulunmuştur. Kralların ihtişam ve şatafatına tamamen zıt bir hayat sürmüş, giyimi son derece sade olmuştur. Mekke'nin fethinde şehre girerken eski bir eyer üzerinde olması onun tevazusunun en çarpıcı örneklerindedir.²⁶⁵ Abdülcebbâr devamında Hz. Peygamber'in sahip olduğu ahlakî erdemlerin nübüvnete delil olmasını verdiği örnekler üzerinden şöyle değerlendirir: Resûlullah, kendisine verilen hediyeleri kabul etmiş ve bu hediyelere ziyadesiyle karşılık vermiştir. Bu bağlamda, Hz. Peygamber'in hediye kabul etmesini insanların mallarını gasbetmek olarak yorumlayan iftiralara eleştiren Kâdî Abdülcebbâr, Hz. Peygamber'in cömertliğini ve nezaketini vurgulayarak bu iddiaları reddetmiştir. Müslümanların geniş bir coğrafyaya hâkim olmaya başladığı dönemlerde, Hz. Peygamber kendisine hediye olarak getirilen malları ailesi için harcamayıp ihtiyaç sahiplerine dağıtmıştır. Abdülcebbâr onun bu tutumunu, nezaket ve tok gözlülük çerçevesinde değerlendirmiş ve nübüvvetinin ahlâkî delilleri arasında saymıştır. Hz. Peygamber, fakir ve miskinlerin hor görülmesini yasaklamış, kendisine verilen hediyelere daha fazlasıyla karşılık vermiş ve ayrıca toplumun tüm kesimlerine eşit derecede şefkat göstermiş ayırım gözetmeksizin fakirlerin davetlerine de icabet etmiştir. Bu davranışları, onun ahlakî

²⁶⁴ Kâdî Abdülcebbâr, *Tesbîtü Delâilî'n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 1196.

²⁶⁵ Kâdî Abdülcebbâr, *Tesbîtü Delâilî'n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 1200.

mükemmeliyetini ve nübüvvetinin insanî boyutunu açıkça ortaya koymaktadır.²⁶⁶ Görüldüğü gibi Abdülcebbâr Hz. Peygamber'in sahip olduğu ahlakî vasıfları da diğer mucizelerle beraber nübüvvetin delilleri arasında zikretmektedir. Ayrıca O, *Tesbîtü Delâili'n-Nübüvve* adlı eserinin son bölümünde Hz. Peygamber'in nübüvvetine delil olarak yukarıda temas ettiğimiz ahlakî erdemlerle ve Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer gibi yakın ashabı ile ilgili olarak Bâtınıyye'nin öne sürdüğü iftiralarından da bahsederek onların iftiralarının geçersizliğini ortaya koymaya çalışmıştır. Hz. Peygamber'in yüce ahlakı onların iddialarından uzaktır.²⁶⁷

Kâdî Abdülcebbâr'a göre nübüvvet iddia edenin doğruluğu ancak bazı şartlar dâhilinde mucize göstermesiyle sabit olur. Hz. Peygamber'in nübüvvet iddiasının ardından göstermiş olduğu mucize, onun nübüvvetinin sahihliğine işaret etmektedir.²⁶⁸ Kelâm âlimlerinin konuya yaklaşımı mucize ile ilgili çeşitli tasnifleri ortaya çıkarmakla birlikte genel olarak mucizeler aklî (manevî), hissî ve haberî olmak üzere üçe ayrılır.²⁶⁹ Bununla birlikte Kâdî Abdülcebbâr Hz. Peygamber'in nübüvvetine dair delilleri geniş bir şekilde ele aldığı eserinde delilleri izah ederken aklî, haberî ve hissî mucizelere dayanarak açıklamıştır.²⁷⁰

2.2. Mucize ile İstidlal

Mucize, peygamberlik iddiasında bulunan kimsenin gösterdiği ve herkesi benzerini meydana getirmekten aciz bırakan tabiat üstü hadisedir. Mucize peygamberlerin doğruluğunu tasdik eder. Kâdî Abdülcebbâr da mucizeyi Hz. Peygamber'in nübüvvetinin en güçlü ve somut işaretlerinden biri olarak kabul ederek onun nübüvvetini aklî (manevî), haberî ve hissî mucizelere dayanarak açıklamıştır.

²⁶⁶ Kâdî Abdülcebbâr, *Tesbîtü Delâili'n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 1194; Câhız da *Hücecü'n-Nübüvve* adlı eserinde Hz. Peygamber'in hiçbir beşerde söz konusu olmayan birçok ahlakî hasletleri kendinde toplamasını peygamberliğinin delili olarak açıklamıştır. Câhız, *Hücecü'n-Nübüvve* çev. Yasin Ulutaş- Abdülhamit Sinanoğlu (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2020), 91.

²⁶⁷ Kâdî Abdülcebbâr, *Tesbîtü Delâili'n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 1198, 1208, 1214; Yasin Yıldırım -Yahya Bilginer, "Kâdî Abdülcebbâr'ın Tesbîtü Delâili'n-Nübüvve Eseri Bağlamında Hz. Muhammed'in Nübüvvetinin Delilleri", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/1 (Mart 2024), 138.

²⁶⁸ Kâdî Abdülcebbâr, *Şerhu'l-usûli'l-hamse*, 569-571.

²⁶⁹ Zübeyr Bulut, "Peygamberleri Tasdik Aracı Olarak Mucizeler", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/5 (Haziran 2015):13.

²⁷⁰ Veysi Ünverdi - Mustafa Ünverdi, "Kâdî Abdülcebbâr'da Hz. Peygamber'in Nübüvvet Delilleri", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 21/2 (Eylül 2021): 674-675.

Onun üzerinde önemle durduğu bu mûcizeler aşağıda ele alınacaktır.²⁷¹ Daha önce de açıkladığımız gibi nübüvvetin ispatında mûcizenin en önemli delil olduğu hususunda Ehl-i Sünnet ve Mu'tezile uzlaşa içindedir.²⁷² Nübüvvetin ispatında her ne kadar ilk akla gelen husus mûcize olsa da Mâtürîdî'ye göre peygamberlerin sahip olduğu ahlakî erdemler, yaşantı itibarıyla düzgün kişilik sahibi olmaları, mesajlarındaki tutarlılık gibi unsurlar da onların tanınmasında aklın reddedemeyeceği unsurlardır.²⁷³ Mu'tezile'ye göre ise bu unsurlar önemli olsa da tek başına yeterli değildir; mûcize ortaya konulduktan sonra bir delil olarak kabul edilebilir. İnkarcılar ve inatçı kimseler için peygamberlerin mûcizelerle desteklenmeleri zorunludur. Mûcizeler peygamberlerin doğruluğunu tasdik ve tebliğ ettikleri ilahî mesajın kabulü noktasında önemlidir.²⁷⁴ Diğer taraftan Nazzam gibi istisnalar dışında hissî mûcizelerin kabulü konusunda da Mu'tezile ve Ehl-i Sünnet hemfikirdirler. Nihayetinde Kur'an-ı Kerim, sahip olduğu üstün belagat özelliği sebebiyle ve zamanlar üstü olması hasebiyle en önemli ve yegâne mûcize olmakla birlikte diğer mûcizelere de kelimacılar eserlerinde yer vermişlerdir.²⁷⁵ Öncelikle Kâdî Abdülcebbar'ın görüşleri doğrultusunda mûcize çeşitlerini sırasıyla açıklayalım.

2.2.1. Manevî Mûcize: Kur'an

Aklî veya bilgi mucizesi olarak da isimlendirilen manevî mûcizeler insanların akıl yürütme gücüne hitap edip onları tefekküre sevk eden, hissî mûcizelerden farklı olarak da her asırdaki insanın aklına hitap eden ve kalıcı vasfa sahip mûcizelerdir.²⁷⁶ Diğer bir ifadeyle bu mûcizeler belli bir zaman veya mekânla kayıtlı olmayıp her dönemdeki insanların akıllarına hitap eden çok güçlü delillerdir.²⁷⁷ Peygamberlerin örnek şahsiyetleri, nefse ağır gelen hususları üstlenmeleri, tebliğ ettikleri mesajın

²⁷¹ Kâdî Abdülcebbar, *Şerhu'l-Usûli'l-hamse*, 569-571.

²⁷² Mâtürîdî, *Kitabü't-Tevhid*, trc. Bekir Topaloğlu, 221-222; Kâdî Abdülcebbar, *el-Muğni*, 15/236-259.

²⁷³ Mâtürîdî, *Kitabü't-Tevhid*, 187-188.

²⁷⁴ Kâdî Abdülcebbar, *Şerhu'l-Usûli'l-hamse*, 568.

²⁷⁵ Cürçânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, çev. Ömer Türker, 3/ 388-488; Cüveynî, *Kitabü'l-İrşad*, trc. Adnan Bülent Baloğlu, Sabri Yılmaz vd. (Ankara: TDV Yayınları, 4.basım, 2022), 248-288; Kâdî Abdülcebbar, *el-Muğni*, 15/236-259.

²⁷⁶ Bekir Topaloğlu, *İslâm'da İnanç Esasları* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1998), 176-180.

²⁷⁷ İhsan Arslan, "Kur'an-ı Kerim'e Göre Hz. Peygamber ve Mûcize", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 10/50 (Haziran 2017): 884.

olağanüstü nitelikte olup şahıslarında bu mesajı temsil edip insanlara örneklik teşkil etmeleri, başlarına gelecekleri bildikleri halde canlarını tehlikeye atmaları, güç açısından zayıf oldukları zamanlarda bile Allah'tan aldıkları destekle zalimlerin karşısında durarak cesurca tavır sergilemeleri, dünya ve ahiret saadetine giden yegâne yolu göstermeleri, çok güzel bir ahlaka sahip olmaları aklî mucizelerdendir.²⁷⁸ Kısacası manevî mucizeler, insanların akıl ve idraklerine hitap ederek onları tefekkür etmeye ve hakikati bulmaya sevk ederek öylece nübüvvetin doğruluğunu ispat eden en sağlam delillerdir. Kelam literatüründe hissî mucizeler dışındaki tüm delil ve işaretler genel olarak aklî mucize kapsamında değerlendirilir.²⁷⁹

İlahî koruma altındaki vahiy insanlığı doğruya yönlendiren, dini ve dünyevi ihtiyaçlara cevap veren, kurtuluş yolunu aydınlatan ve birey ile toplum için bir şifa kaynağı olan manevî bir mucizedir. Kur'an-ı Kerim son ilahi kitap olması hasebiyle tüm asırlara hitap eden evrensel bir mesajdır. İslâm'ın erken dönemlerinden itibaren, Kur'an'ın Allah kelâmı oluşuna dair inkârcı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Kâdî Abdülcebbar tevhid, vahiy ve nübüvvet konularında savunmacı bir tutum benimseyerek bu iddiaları ele almış ve bunların yanlışlığını çeşitli delillerle ispatlamaya çalışmıştır.²⁸⁰

Kâdî Abdülcebbar, Kur'an-ı Kerim'in Hz. Peygamber'in nübüvvetine delil olması ile ilgili, ayetler üzerinden beyanda bulunur: “*De ki: Andolsun! Eğer insanlar ve cinler bu Kuranın bir benzerini getirmek üzere toplansalar ve birbirlerine destek olsalar dahi onun benzerini ortaya koyamazlar.*”²⁸¹ Ona göre tüm insanlar ve cinler bir araya toplanmış olsalar da Kur'an'ın benzerini getirmelerinin asla mümkün olmayacağına dair ayet, gaybî bilgiyi sunmaktadır. Kur'an'ın muarızları fiilen bunu çok arzulamalarına rağmen bu hususta başarılı olamamışlardır. Hz. Peygamber'in tüm Arapları tanımamasına rağmen ve onların fesâhat-belagat noktasında ne kadar ileri

²⁷⁸ Veysi Ünverdi, “İslâm Kelâmı Açısından Mucize Kerâmet İlişkisi”, *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16 (Aralık 2020), 5.

²⁷⁹ Nureddin es-Sabûnî, *Mâtürîdiyye Akaidi*, trc. Bekir Topaloğlu, (Ankara: DİB Yayınları, 2005), 106-113; Bulut, *Nübüvveti İspat Açısından Hissi Mucizeler*, 30-34.

²⁸⁰ Sibel Kaya, “Kâdî Abdülcebbar'ın Kur'an Hakkında İhtilaflı Bazı Hususlara Yaklaşımı”, *Vahiy Anlama Yolunda III Vahiy ve Gelenek*, (İstanbul: Siyer Yayınları, 2022), 377.

²⁸¹ İsrâ 17/88; bu konuda ilgili ayetler için bkz. Tûr 52/ 33-34; Bakara 2/23-24; Hûd 11/13; Kasas 28/49-50; Yûnus 10/38.

seviyede olduklarını bilmesine rağmen onlara bu hususu açık bir şekilde haber vermesi, yakînen onların tehadî karşısında aciz kalacaklarını bilmesindedir.²⁸²

Kâdî Abdülcebbâr'a göre Kur'an fesâhat ve belâgat açısından, gayba dair haberler ihtiva etmesi bakımından ve aklî delillere işaret etmesi bakımından hüccettir.²⁸³ Abdülcebbâr Kur'an'ın hüccet oluşunu üç yönden izah ettikten sonra onun mücizevî yönüne işaret ederek muarızlarının fesâhat ve belâgatta zirveye ulaşmış olsalar da Kur'an'ın bir benzerini getiremediklerini ifade eder. Bu durum Kur'an'ın fesahât ve belâgat açısından olağanüstülüğüne işaret etmektedir. Dolayısıyla Kur'an'a karşılık verme hususunda muarızlar aciz kalıp bu mevzuda karşılık verememiş ve başarılı olamamışlardır.²⁸⁴

Kâdî Abdülcebbâr Kur'an'ın Hz. Peygamber'in nübüvvetine hüccet olmasıyla ilgili olarak onun geçmiş peygamberler ve daha önce indirilmiş kutsal kitaplardan bahsetmesini bir delil olarak öne sürer. Çünkü Hz. Peygamber bu kitapları hiç okumamış ve o toplumlarla doğrudan bir irtibatı olmamıştı. Şayet ilim almış olsaydı bu durum herkes tarafından bilinir ve düşmanları tarafından dile getirilirdi. Dolayısıyla ne onun düşmanlarının bu konuda bir bilgisi olmuştur ne de Hz. Peygamber böyle bir şeyi gizlemiştir. Bu bilgiler, ancak Allah'ın vahyi ile kendisine bildirilmiştir.²⁸⁵

Kâdî Abdülcebbâr, yukarıda zikrettiğimiz tehadî ayetlerinin Kur'an'a sonradan eklendiği şeklinde iddialara ise şöyle cevap vermektedir: Şayet bu iddia doğru olsaydı başka ayetlerinin de sonradan Kur'an'a ilave edilmesi mümkün olurdu. Bu iddianın kabulü mümkün değildir. Ayrıca Kur'an'ın meydan okuması hala geçerli olup, süreklilik arz etmektedir. Tarih boyunca tüm dönemlerde fasih konuşan pek çok insan olmasına rağmen onun bir benzerini meydana getirememişlerdir. Kur'an'ın benzerini ortaya koyma hususunda acziyet gösterince de onu bırakıp savaşmayı tercih etmişlerdir. Böylece kolay olanı terk edip daha zor olan savaşa yönelmişlerdir. Bu

²⁸² Kâdî Abdülcebbâr, *Tesbîtü Delâîli'n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 176.

²⁸³ Kâdî Abdülcebbâr, *Tesbîtü Delâîli'n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 178.

²⁸⁴ Kâdî Abdülcebbâr, *Tesbîtü Delâîli'n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 178.

²⁸⁵ Kâdî Abdülcebbâr, *Tesbîtü Delâîli'n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 180.

durum onların Kur'an'a muarızlarının gerçekleşmediğini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Şayet bir muarazaları söz konusu olsaydı Kur'an'ın naklolunması gibi mutlaka tevâtür bizlere intikal ederdi. Böyle bir intikalin olmaması muarazanın asla gerçekleşmediğine delalet etmektedir. Onlar bu konuda güçlü gurur ve kibirlerine rağmen, var güçlerini ortaya koymalarına rağmen Kur'an'ın bir benzerini getirememişlerdir.²⁸⁶ Şayet bunu başarabilseylerdi elbette daha kestirme yol olup savaşmak gibi meşakkatli bir duruma yönelmezlerdi. Kâdî Abdülcebâr Arapların tartışmacı kimse olmadıkları, dolayısıyla muarazayı bilmediklerine ilişkin iddialarına ise Arapların şiir ve edebiyat konularında mahir olup hiciv ve muarazanın en güzelini bildikleri şeklinde cevap verir. Dolayısıyla Abdülcebâr onlar hakkında muarazayı bilmedikleri için başarılı olamadıkları şeklindeki iddiaların asılsız olduğunu belirtmektedir.²⁸⁷

Kâdî Abdülcebâr muarızlarla ilgili olarak onların "Kur'an'a karşı koymaktan aciz oldukları veya bunu başaramadıkları için değil Hz. Peygamber'i ortadan kaldırmak amacıyla muarazaya yönelmeyip savaşı tercih etmişlerdir" şeklindeki itirazlarına da şöyle cevap vermektedir: Şayet Kur'an'ın benzerini getirme konusunda aciz olmasalardı onu ortadan kaldırmaktan daha kolay olan muarazayı tercih ederlerdi. Zira Hz. Muhammed'in Arap toplumundaki konumu biliniyordu. Akıllı ve olgun bir kişinin daha kolay olan bir şeyi bırakıp daha zor olan bir şeye yönelmesi mantıklı değildir. Savaşın maddeten ve manen zorluğu aşikârken, Araplar neden daha kolay olan muarazayı bırakıp daha zor olan savaşı seçtiler? Bu soruları yanıtlamamız güçtür. Dolayısıyla şavaşa nispetle daha kolay olan muarazayı bıraktıklarında, onların gerçekten aciz olduklarını ve zikrettiğimiz gibi Kur'an'a karşı koyamadıklarını anlıyoruz.²⁸⁸

Abdülcebâr'a göre Kur'an, Allah Teâlâ'nın Hz. Peygamber'in nübüvvetine delil olarak kıldığı, mûcizevî yönü belli bir dönemle sınırlı olmayan, Hz. Peygamber'den sonra da devam eden, en önemli ve en büyük aklî mûcizedir. Allah Teâlâ Kur'an'ı aynı zamanda bizlere ahkamı gösteren bir rehber ve kendisine tabi

²⁸⁶ Kâdî Abdülcebâr, *Şerhu'l-usûli'l-hamse*, 586-589.

²⁸⁷ Kâdî Abdülcebâr, *el-Muhtasar fî Usûli'd-dîn*, çev. Hulusi Arslan, 126-127.

²⁸⁸ Kâdî Abdülcebâr, *Şerhu'l-usûli'l-hamse*, 590-591.

olmamız gereken bir kılavuz kılmıştır. Bu nedenle Kur'an'a başvurmamız, ondan gereğini almamız ve onun tüm içeriklerine (mücmel ve mufassal, muhkem ve müteşabih, va'd ve va'id, emir ve nehiy) iman etmemiz gerekmektedir.²⁸⁹

Abdülcebâr, bu açıklamalara ilave olarak *Şerhu'l-usûli'l-hamse* adlı eserinde, inkârcıların, Müseylime ve diğerlerinin Kur'an'a yönelik zayıf itirazlarını dile getirdiklerini belirtmiştir. Eğer ellerinde daha güçlü deliller olsaydı, bunları da öne sürerlerdi. Ancak bu hususta başarılı olamadıklarından dolayı zayıf iddialara sarılmışlardır. İnkârcıların başarısız olmaları ile Kur'an'ın icazını kesin olarak ortaya koymaktadır. Şayet Kur'an'a karşı güçlü bir itiraz getirebilselerdi, Kur'an'ın ortaya koyduğu deliller zayıflardı. Binaenaleyh Hz. Peygamber yüksek ve ulvî bir konum va'detmesine rağmen, inkârcılar taassup ve dirençle karşılık vermişlerdir.²⁹⁰ Arapların bu denli fesahat bilgisine sahip olup onun benzerini ortaya koymaktan aciz olmaları Kur'an'ın bir mûcize olduğuna kanıttır. Abdülcebâr ayrıca Râfîzîler'in Kur'an'a ziyade ve noksanlık atfetmeleri ile ilgili olarak da şunları söyler: Peygamber döneminden itibaren günümüze kadar Kur'an-ı ezberleyen, insanlara onu öğreten topluluklar her daim var olmuştur. Dolayısıyla onların farkına varmadığı eksiklik yahut fazlalığın olması imkansızdır.²⁹¹

Diğer taraftan kuşkusuz Kur'an-ı Kerim'in yukarıda açıkladığımız Abdülcebâr'ın da üzerinde durduğu fesahat ve belagatının yüceliği, benzerinin meydana getirilememesi, bu hususta muarızların acziyet içinde kalmaları İslâm alimlerinin ittifak ettiği bir konudur. Bunlara ilave olarak Kur'an'ın geçmiş zamanlardaki şeriatlerden, henüz vuku bulmamış olaylardan ve gaybtan haber vermesi, tenakuzdan uzak olması, mana ve içerik açısından sağlamlığı, işaret ettiği ilmî gerçeklikler, üslubunun etkileyiciliği gibi birçok icaz yönü de söz konusudur.

²⁸⁹ Kâdî Abdülcebâr, *Şerhu'l-usûli'l-hamse*, 597; bkz. Ünverdi- Ünverdi, "Kâdî Abdülcebâr'da Hz. Peygamber'in Nübüvvetinin Delilleri", 677.

²⁹⁰ Kâdî Abdülcebâr, *Şerhu'l-usûli'l-hamse*, çev. İlyas Çelebi (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013), 460-462.

²⁹¹ Kâdî Abdülcebâr, *Şerhu'l-usûli'l-hamse*, çev. İlyas Çelebi, 476-480.

Bütün bu hususlar Kur'an'ın Hz. Peygamber'in en büyük mûcizesi olduğunu ispat etmektedir.²⁹²

2.2.2. Haberî Mûcizeler

Haberî mûcizeler, peygamberlerin Allah'tan vahiy olarak gayba dair bazı hususları bilmesi, insan bilgisinin sınırlarını aşacak konuları ve olayları haber vermesi şeklinde tanımlanmıştır. Esasen peygamberler Allah'tan aldıkları vahiyle gayba dair bazı bilgiler vermiş, duyularla algılamadıkları mekanlar hakkında bilgiler vermiş ve gelecekte vuku bulacak bazı hadiseleri belirtmiş, bunlar da aynen gerçekleşmiştir. Peygamberlerin söz konusu hususlardan bahsetmeleri onların bu bilgileri Allah'tan aldığını açıkça ortaya koymaktadır. Sözelimi Hz. Peygamber Bedir savaşında Müslümanların galip geleceğini önceden haber vermiş, bu zafer aynen vuku bulmuştur. Keza Bizanslılar'ın İranlıları savaşta mağlûp edeceğini önceden haber vermiş, bu husus da aynen gerçekleşmiştir.²⁹³ Bunun yanında onun, geçmiş kavimlerle ilgili tafsilatlı nakilleri de haberî mûcize niteliğindedir. Kalam alimlerine göre haberî mûcizeler peygamberliği ispat eden önemli kanıtlardır.

Kâdî Abdülcebâr'a göre Hz. Peygamber'in gayba dair verdiği haberler ve bunların haber verildiği şekilde gerçekleşmesi aynı şekilde onun nübüvvetine delalet eder niteliktedir.²⁹⁴ Ona göre Hz. Peygamber'in bu konuda herhangi bir eğitim almamasına rağmen kendinden önceki diğer peygamberlerden ve nazil olan kitaplardan haberler vermesi nübüvvetinin delillerindendir.²⁹⁵ Bu haberler Allah'tan vahiy yoluyla aktarılan haberler olup Hz. Peygamber'in nübüvvetine delil teşkil etmektedir.²⁹⁶ Kâdî Abdülcebâr'ın Hz. Peygamber'in nübüvvetine delil olarak sunduğu haberî mûcizeleri başlıklar halinde incelemeyen önce peygamberlerin gaybı bilme durumunu açıklamak yararlı olacaktır. Bu noktada gayb kavramı üzerinde kısaca

²⁹² Osman Karadeniz, "Nübüvvet ve Vahiy", *Kelam: El Kitabı*, ed. Şaban Ali Düzgün vd. (Ankara: Grafiker Yayınları, 2016), 346-348; ayrıca geniş bilgi için bkz. Mehmet Kubat, "Kelâmî Açısından Kur'an'ın Mûcizeliği Meselesi" *İslâmî İlimler Dergisi* 8/2 (2013), 104-118; Sabri Türkmen, "Kur'an'ın Mûcizeliği Meselesi", *Diyanet İlmî Dergi* 43/2 (2007), 55-74.

²⁹³ Rûm 30/1-4

²⁹⁴ Kâdî Abdülcebâr, *Şerhu'l-usûli'l-hamse*, 570-571.

²⁹⁵ Ankebût 29/48.

²⁹⁶ Kâdî Abdülcebâr, *Tesbîtü Delâli'n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 86-90; bkz. Kasas 28/44-46; Hûd 11/49; Yûsuf 12/102.

durmamız isabetli olacaktır. Gayb kelimesi “gizli kalmak, görünmemek; gizlenen, hazır bulunmayan şey anlamında akıl ve duyularımızla idrak olunamayan alan” olarak tanımlanmaktadır. Sadece Allah’ın bildiği hususlar mutlak gayb, bazı kimselerin bilip bazılarının bilemediği hususlar da izafî gayb olarak adlandırılmıştır.²⁹⁷ Ehl-i Sünnet ve Mu’tezile’nin görüşü Allah’ın bildirmesi dışında peygamberler haricinde kimsenin gaybı bilemeyeceği şeklindedir.²⁹⁸

Hz. Peygamber’in ayetlerde geçen gaybı bilmediğine dair rivayetleri²⁹⁹ “kendisine vahyedilmedikçe” kaydıyla anlamak isabetli olacaktır. Nitekim O, beşeriyet yönüyle bizim gibi bir insandır. Beşer olması hasebiyle gayba muttali değildir. Ayetler de bu duruma işaret edilmektedir. Hz. Peygamber’in bir de risalet yönü vardır. Dolayısıyla onun mücizelerinin olması tabiidir. Allah’ın bildirmesi ile onun gaybdan haber vermesi en önemli mücizelerindendir.³⁰⁰ Sonuç itibariyle Kur’an-ı Kerim’de geçmiş, hal ve gelecekle ilgili olarak gayba dair birçok haber beyan edilmiş olup Abdülcebâr’ın bu haberlere dair açıklamalarını başlıklar halinde sıralayalım.

2.2.2.1. Yahudiler Hakkında Bildirilen Haberler

Yahudiler, İslâm’ın tebliğ sürecinde önemli bir rol oynamış ve Kur’an-ı Kerim’de kendileriyle ilgili pek çok bilgi ve haber aktarılmıştır. Bu bilgi ve haberler, Yahudilerin hem karakteristik özelliklerini hem de İslâm’a karşı tutum ve davranışlarını göstermektedir. Kâdî Abdülcebâr, bu haberleri mücize olarak değerlendirerek Hz. Peygamber’in nübüvvetinin delillerinden biri olduğunu vurgulamaktadır. Yahudilerin asla İslâm’a inanmayacakları, Müslümanlara karşı savaşacakları ve ardından mağlup olacakları gibi bilgiler, Kur’an’ın mücize oluşunu ve Hz. Peygamber’in Allah’tan aldığı vahye dayanan bilgisini ortaya koymaktadır. Bu

²⁹⁷ Topaloğlu, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, 100.

²⁹⁸ Kâdî Abdülcebâr, *Tesbîtü Delâli’-n-Nübüvve*, 7; Yavuz, “İslâm İlimlerinin Teşekkül Döneminde Gayb Anlayışı”, *Din Dilinde Gayb* (İstanbul: KURAMER Yayınları, 2015), 211.

²⁹⁹ Bkz. En‘âm 6/50; A‘râf 7/188.

³⁰⁰ Çelebi. “İnsanın Gaybla İlişkisi”, *Din Dilinde Gayb* (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2015), 65; ayrıca bkz. Yavuz Köktaş, Hz. Muhammed Hayatı ve Risaleti –İddialar- Tartışmalar ve Tesbitler, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2016), 15-23; Çelebi, İslâm İnancında Gayb Problemi (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1996), 96-143.

başlık altında Yahudiler hakkında bildirilen haberlerin nübüvvet delili olarak nasıl değerlendirildiği ele alınacaktır.

Kâdî Abdülcebbar'ın “İçlerinden iman edenler varsa da ekserisi fasıklardır. Size ezadan başka bir zarar veremezler ve sizinle çarpışacak olsalar size arkalarını dönüp kaçarlar. Sonra da yardım görmezler. Nerede bulunsalar zillet altında kalmaya mahkûmdurlar.”³⁰¹ mealindeki ayetlerden hareketle Hz. Peygamber'in Yahudilerin çok azının iman edeceklerini haber vermesinin, kendisine tabi olmayıp iman etmeyeceklerini bildirmesinin onun peygamberliğinin alametlerinden biri olduğunu ifade eder. Resulullah bunu yakînen bildiği için belirtilen hususu açıkça ifade etmiştir.³⁰² Mâtürîdî'ye göre onların imandan imtina etmelerinin nedeni iman ettikleri takdirde sahip buldukları menfaat ve imkânları kaybedecekleri endişesidir. Allah Teâlâ Peygamberi ve inananları sözlü eza dışında düşmanlarının her türlü zarar ve kötülüğünden koruyacağını bildirmiştir.³⁰³

Kâdî Abdülcebbar, Hz. Peygamber'in Benî Nadîr, Benî Kaynuka, Benî Kurayza ve Hayber günlerinde Yahudilerin Müslümanlara karşı savaşacaklarını ve mağlup olacaklarını henüz gerçekleşmeden haber vermesinin, onun nübüvvetine bir delil olduğunu belirtmiştir. Hâlbuki Yahudiler büyük ve güçlü bir topluluktu. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in onların mağlubiyetlerini beyan etmesi, bu haberin Allah'a dayandığını ortaya koymaktadır. Yani tüm bu haberler gaybı bilen Allah'ın haberleri olup açık deliller, kesin alametleridir. Bu nedenle Hz. Peygamber haber verdiği şeyin aksinin gerçekleşmeyeceğinden emindi. Kâdî Abdülcebbar Peygamberin yakîni bilgisi olmadan bu mevzuda emin olamayacağını, dolayısıyla sözlerinin bir sihir olmayıp söylediği şekliyle aynen gerçekleştiğini ifade etmiş ve bu durumu onun risaletinin bir delili olarak sunmuştur.³⁰⁴

Kâdî Abdülcebbar, Yahudilerin ölümü asla temenni etmeyeceklerine dair “De ki: “Eğer gerçekten Allah katında ahiret yurdu kimsenin değil, yalnız size ait ise ve

³⁰¹ Âl-i İmrân 3/110-112

³⁰² Kâdî Abdülcebbar, *Tesbîtu Delâilî'n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 796.

³⁰³ Âl-i İmrân 3/111; Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, çev. Bekir Topaloğlu vd., 2/432-434.

³⁰⁴ Kâdî Abdülcebbar, *Tesbîtu Delâilî'n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 798.

sözünüzde doğru iseniz haydi ölümü temenni edin.”³⁰⁵ mealindeki ayetten hareketle Hz. Peygamber’in nübüvvetini ispatlamaktadır. Hz. Peygamber, Medine’ye yerleştikten sonra Yahudileri de İslâm’a davet etmiş, ancak onlar bu daveti reddetmiş ve başkalarını da engellemeye çalışmıştır. Davete karşı çıkmak için Evs ve Hazrec kabileleriyle münafık lideri Abdullah b. Selûl’e başvurmuşlardır. Ancak, İslâm’ın yayılmasıyla bu girişimleri başarısız olmuştur.³⁰⁶

Yahudiler ayrıca cennet ve cennet nimetlerinin sadece kendilerine mahsus olduğunu, bu durumla ilgili olarak bilgi sahibi olduklarını iddia ediyorlardı. Allah Teâlâ *“Fakat elleriyle yapıp öne sürdüğü işlerden dolayı ölümü asla temenni etmezler. Allah zalimleri bilir. Onları insanların hayata en düşkününü bulursun”* ....³⁰⁷ ayetiyle onların durumlarıyla ilgili bilgi sahibi olmayıp müslümanlardan çok korktuklarını ve ölümü temenni etmeye davet edilecek olsalar bu teklifi kabul etmeyeceklerini haber vermektedir. Onlar her türlü maddî ve manevî kaybı göze alıp daha kolay ve ulaşılabilir olduğu halde ölümü temenni etmemişlerdir. Burada Kâdî Abdülcebâr Hz. Peygamber’in onların her türlü eza ve cefalarına, şiddetli düşmanlıklara rağmen ölümü temenni etmeyeceklerini önceden haber vermesinin, zikredilen sözlerin Allah’a ait olduğunun delili olduğunu ifade eder. Kâdî Abdülcebâr ayrıca akil insanın, bahsi geçen ayetler üzerinde düşündüğü zaman Hz. Peygamber’in nübüvvetine iman edeceğini ifade etmektedir.³⁰⁸ Mâtürîdî yukarıda geçen ayetin tefsiriyle ilgili olarak Yahudiler’in şayet ahiret mutluluğunun kendilerine özgü olduğu iddialarında samimi iseler bilakis ölümü temenni etmekten çekinmemeleri gerekeceğini söyler. Onlar ayrıca Allah’ın oğulları ve sevgili kulları olduklarını ileri sürmüşlerdir. Binaenaleyh bu durumda ölümü temenni etmemeleri, iddialarındaki samimiyetsizliklerini ortaya koymaktadır.³⁰⁹

Kâdî Abdülcebâr “Hz. Peygamber’in Yahudilerin kendisine kurdukları tuzağın Allah tarafından kendisine bildirilmesini” nübüvvetinin delili olduğunu ifade

³⁰⁵ Bakara 2/94.

³⁰⁶ Kâdî Abdülcebâr, *Tesbîtü Delâilî'n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 750; bkz. Bkz. Ünverdi- Ünverdi, “Kâdî Abdülcebâr’da Hz. Peygamber’in Nübüvvetinin Delilleri”, 684.

³⁰⁷ Bakara 2/95-96.

³⁰⁸ Kâdî Abdülcebâr, *Tesbîtü Delâilî'n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 752.

³⁰⁹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, çev. Bekir Topaloğlu vd., 1/210-211.

eder. Bu hususu o şöyle açıklar: Hz. Peygamber Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer ile birlikte bir iş için Yahudilerin yanına gitmişlerdir. Yahudiler tuzak hazırlayarak onları öldürmek niyetiyle bir kaya parçasını onların üzerlerine atmak için bir adamı görevlendirmişlerdir. Adam, tepeye kayayı üzerlerine atmak için çıktığında Resulullah Allah tarafından uyarılmış, Hz. Peygamber de Hz. Ömer ve Hz. Ebu Bekir'i uyararak kurulan tuzaktan onları haberdar etmiştir. Ardından birlikte buldukları yerden uzaklaşmışlardır. Yahudiler bunun üzerine büyük bir şaşkınlık içerisinde kalmışlardır.³¹⁰ Herkesin vakıf olduğu bu haberle ilgili olarak yüce Allah Kur'an'da müminlere nimeti şeklinde bahsetmektedir.³¹¹

2.2.2.2. Benî Nadîr Sürgünü Sırasındaki Vuku Bulan Hadiseler

Benî Nadîr, Kudüs'ün işgali nedeniyle uzun yıllar önce bölgeden kaçıp Medine bölgesine yerleşen üç Yahudi kabilesinden biridir.³¹² Nadiroğulları Hz. Peygamber ile aralarındaki yapmış oldukları barış anlaşmasına ihanet etmişlerdi. Bununla da kalmayıp içlerinden biri Hz. Peygamber'e bir kaya parçasını fırlatmak için yüksek bir yere çıkmıştı. Ancak bu esnada tertiplenen suikastı Cebrail, Peygamber'e haber vermiştir. Bu hadise onların Müslümanlara dost olmayıp yaptıkları anlaşmaya da sadakat göstermediklerini açıkça ortaya koyuyordu. Bunun üzerine Hz. Peygamber, onlara Medine'den ayrılmaları emrini vermiştir. Bu hadisenin ardından münafıkların başı olan Abdullah b. Übeyy b. Selûl, onların yanında olduğunu ifade ederek onlara yurtlarından çıkmamalarını, Hz. Muhammed kendileriyle savaşırsa onlara destek olup yanlarında savaşacaklarını söylemiştir.³¹³ Allah Teâlâ Haşr suresinde münafıkların bu hareketlerinden bahsetmiş, Nebîsini münafıkların bu konuşmalarından haberdar etmiştir. Allah Teâlâ münafıkların böyle bir durumda savaşmayıp onları terk edeceklerini beyan etmiştir.³¹⁴

³¹⁰ Kâdî Abdülcebbar, *Tesbîtü Delâilî'n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 760; ayrıca bkz. Ebu Muhammed Abdülmelik İbn Hişam, *Sîretü İbn Hişam*, trc. Hasan Ege (İstanbul: Kahraman Yayınları, 1994), 2/270-271.

³¹¹ Nisâ 4/136, 150-151; Maide 5/3.

³¹² Nadir Özkuyumcu, "Benî Nadîr", "Benî Nadîr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/275.

³¹³ Kâdî Abdülcebbar, *Tesbîtü Delâilî'n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 902.

³¹⁴ Bkz. Haşr 59/11-12.

Sonuç olarak Benî Nadîr, münafıklardan bekledikleri yardımın gelmemesi üzerine Suriye ve Hayber bölgelerine gidip yerleşmişlerdir. Orada da nifak kaynağı ve tehdit unsuru olmuşlar, m.628 yılında Hayber'in fethiyle mağlup edilmişlerdir.³¹⁵

2.2.2.3. Mescid-i Harâm ve Mescid-i Aksâ'nın Kurtuluşunu Haber Vermesi

Kâdî Abdülcebbâr Hz. Peygamber'in nübüvvetinin alametlerinden biri olarak şu ayeti zikreder: *"Allah'ın mescidlerinde Allah'ın ismini anmaktan meneden ve (onların) harab olmaları için çalışan kimselerden daha zalim kim olabilir? Bunlar oralara korka korka olmaktan başka suretle girmek salahiyetini haiz değildirler. Bunlara dünyada bir zillet var, ahirette de büyük bir azap var."*³¹⁶ Abdülcebbâr ayetlerden hareketle bu hususu şöyle izah eder: Rumlar Şamla beraber asırlar boyu Beytü'l Makdîs'i de kuşatmışlar ve tevhidin yüceltilmesine mani olmuşlardır. Mescid-i Harâm'ın hâkimiyeti ise Kureyşliler ve diğer Arap müşriklerindeydi. Bu nedenle Hz. Ebu Bekir Mekke'deki evinin avlusuna bir mescid inşa edip orada ibadetle uğraşıyor ve insanları İslâm'a davet ediyordu. Onu himaye eden zata bundan vazgeçmesini söylediler. Böylece yukarıdaki ayette ifade edildiği gibi onu kendi mescidinde Allah'ı anmaktan menettiler. Allah Teâlâ ise Peygamberine ve ashabına onların bu mescitlerin hamisi olacakları müjdesini verip onların ise ancak korku içerisinde Peygamber'in ve ashabının izni ile bu mescitlere girebilecekleri haberini vermiştir. Ayrıca Hz. Peygamber Allah'ın adının zikredilmesine mani olanların hem bu dünyada hem de ahirette rezil olacaklarını haber vermiştir. Tüm bu olaylar Resulullah'ın haber verdiği şekilde vuku bulmuştur. Bütün bu gaybî haberler onun risaletinin delillerindendir.³¹⁷

Mâtürîdî ayette geçen mescidin Mescid-i Haram olabileceğini, müşriklerin Hz. Peygamber ve ashabına Mescid-i Haram'a girmelerine engel olup onları geri dönmeye mecbur bıraktığını söylemiştir. Ancak daha sonra ise müşrikler Mescid-i Haram'a

³¹⁵ Özkuyumcu, "Benî Nadîr", 32/275-276.

³¹⁶ Bakara 2/114.

³¹⁷ Kâdî Abdülcebbâr, *Tesbîtü Delâilî'n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 800-802.

korkarak girer duruma gelmişlerdir. Ayette geçen mescidden kastın Beytü'l-Makdis olabileceği şeklinde görüşler de mevcuttur.³¹⁸

Sonuç olarak Allah Teâlâ'nın bildirdiği hakikat tecelli etmiş ve emniyet içerisinde müslümanlar mescidlerde ibadetlerini yapma salahiyetine kavuşmuşlardır. Vahyin işaret ettiği bu haberlerin tahakkuku Hz. Muhammed'in peygamberliğinin alametlerindedir. Bugünkü durumda Mescid-i Aksa'nın işgalini müslümanların sorumluluğu ve mücadele azmiyle ilişkilendirebiliriz. Tarihi süreçteki geçici durumlar mûcizenin geçerliliğini değiştirmez ve Hz. Peygamber'in haber verdiği kurtuluşun tarihsel geçerliliğini ortadan kaldırmaz. Dolayısıyla bu mûcize tarihi bağlamda gerçekleşmiş bir hakikattir.

2.2.2.4. Müşrik ve Münafıkların Durumu ile İlgili Haberler

Kâdî Abdülcebâr Hz. Peygamber'in müşrik ve münafıklar hakkında verdiği bazı bilgilerin vuku bulmasını bir risalet delili olarak ele almıştır. Ayette şöyle buyrulmuştur: *“Ey iman edenler! Yahudileri ve Hıristiyanları dost edinmeyin! Onlar, birbirlerinin dostudurlar. Sizden kim onları dost tutarsa, o onlardandır. Şüphesiz Allah zalim toplumu doğru yola iletmez.”*³¹⁹ Abdülcebârın bu konudaki açıklamaları şu şekildedir: Bir grup münafık Yahudilere yakınlık gösterip onlarla dostluk kurmuşlardır. Kendileri bu hususta uyarıldıkları zaman onların güç ve kuvvet sahibi olduklarını ifade etmişlerdir. Sonrasında ise Resulullah'ın önceden haber verdiği şekilde bu dostluktan ötürü pişmanlık duymuşlardır. Yukarıda zikrettiğimiz ayetlerin devamında Allah Teâlâ münafıkların kâfirleri dost edindikleri için küfürde onlarla eşit konumda olduklarını beyan etmiştir. Ayette geçen fetih kelimesinin anlamı Allah'ın onlara karşı Resulullah'a yardımda bulunması ve onları Yahudilere karşı muzaffer kılarak vadinin gerçekleşmesidir.³²⁰ Abdülcebâr'a göre Resulullah'ın henüz gerçekleşmeden önce verdiği bu gaybî haberler onun risaletinin açık delilidir. Böylece Kur'an'ın Allah kelâmı olup beşer kelâmı olmadığı anlaşılmaktadır.³²¹ İlgili ayetin

³¹⁸ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, çev. Bekir Topaloğlu, 1/241-242.

³¹⁹ Mâide 5/51; Kâdî Abdülcebâr, *Tesbîtü Delâilü'n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 760.

³²⁰ Bkz. Mâide 5/51-52.

³²¹ Kâdî Abdülcebâr, *Tesbîtü Delâilü'n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 762; bkz. Ünverdi - Ünverdi, "Kâdî Abdülcebâr'da Hz. Peygamber'in Nübüvvetinin Delilleri", 686-687.

tefsirinde Mâtürîdî, münafıkların özelliklerinden bahsederken, onların başlarına bir felaket gelme endişesinden Yahudi ve Hıristiyanların dostluklarını kazanmaya çalıştıklarını ifade eder. Münafıklar, müslümanlardan korktukları için onlarla görünmeye çalışmış, ancak gizlice kâfirlerle birlikte olmuşlardır. Sürekli bir kuşku ve endişe içinde oldukları için herhangi bir dine bağlılıkları da yoktu. Nerede menfaat ve esenlik görseler oraya yöneliyor, İslâm'ın başarısından şüphe duydukları için küfürle beraber olma niyetlerini gizliyorlardı. Resûlullah zafer vaat ediyor fakat onlar zaferin kesinleştiğini görmeden inanmıyorlardı. Sürekli olarak galibiyetin hangi tarafa döneceğini gözleyerek çıkarlarına göre hareket ediyorlardı.³²²

Kâdî Abdülcebâr risaletin diğer bir delili olarak Hz. Peygamber'in münafıkların fitnelerinden haberdar edilmesini Abdullah b. Übeyy örneği ile açıklar. Abdullah b. Übeyy hükümdarlık hayalleri olan ve kavminin hükümdar seçmek üzere işaret ettiği kimsedir.³²³ Abdullah b. Übeyy, Ensar'ın kendisinin İslâm'a girmesini arzu ettiği kimseydi. Sözde davete icabet ederek İslâm'ı kabul etmiş görünüyordu. Bedir gazvesinin Müslümanların lehine neticelenmesi sonrası kavminin mağlup olarak geri dönüş yolunun olmadığını anlamış ve zahiren İslâm'a girmiştir. Abdullah b. Übeyy'in azatlı kölelerle kendi liderlik konumu bakımından aynı seviyede olmadıklarından hareketle İslâm'la ilgili tereddütleri vardı. Yanındaki münafıklarla birlikte Ensar ile Muhaciri birbirlerine karşı kışkırtıp aralarında sürekli fitne unsurları çıkarıp yayıyordu.³²⁴ Fitne unsurlarından biri olarak muhacirlerle ilgili geliş güzel konuşmuş, söylediği sözler akrabası Zeyd b. Erkam tarafından Resulullah'a ulaştırılmıştı. Bunun üzerine Zeyd'i yalanlayıp Hz. Peygamber'i tasdik ettiklerine dair yakınları ve arkadaşlarıyla birlikte yemin etmişlerdir. Zeyd b. Erkam yaşanan hadiseden son derece müteessir olmuştur. Daha sonra Resulullah aldığı vahiyle Zeyd'in doğru söylediğini haber vermiştir.³²⁵ Abdullah b. Übeyy'in inkârcılığının

³²² Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, çev. Kemal Sandıkçı vd., 4/258.

³²³ Betül İyisoy, "Abdullah b. Übeyy'in Hayatı ve Hz. Peygamber'e Karşı Tavrı" *İSTEM* 26 (Kasım 2016): 105-134.

³²⁴ Kâdî Abdülcebâr, *Tesbîtü Delâilü'n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 846; Abdullah b. Ubeyy b. Selûl hakkında geniş bilgi için ayrıca bkz. İlyas Canikli, *Hz. Muhammed Özelinde Peygamber Aleyhtarlığı*, (Ankara: Fecr Yayınları, 2006), 216-214.

³²⁵ Münâfikûn 63/7-11.

teyid edildiği bu ayetler selim akıl sahipleri için Hz. Muhammed'in nübüvvetinin doğruluğuna delildir.³²⁶

Kâdî Abdülcebbâr *Tesbîtü Delâili'n-Nübüvve* adlı eserinin muhtelif bölümlerinde Allah Teâlâ'nın münafıkların iç yüzlerini haber vermesine dair ayetlerden bahseder. Bazı münafıkların hazin sonlarının Resulullah'ın işaret ettiği şekilde gerçekleştiği, tüm bunların onun peygamberliğine birer alâmet olduğunu ifade etmiştir.³²⁷ Ayetlerde müşriklerin sahip oldukları güçlerine güvenerek Hz. Muhammed'e tehditte bulunmaları ve devamında Allah Teâlâ'nın "*O Kureyşliler çeşitli gruplardan oluşan, şurada bozguna uğratılmaya mahkûm olan bir ordudur.*"³²⁸ buyurduğu gibi mağlup oldukları beyan edilmiştir. Hz. Peygamber kavmi içindeki zayıf ve güçsüz durumuna rağmen Allah'a olan güveni ile galibiyetten emindi. Tüm bu haberlerin vukuundan önce haber verilmesi onun risaletinin en büyük delillerindendir.³²⁹ Ayrıca Hz. Peygamber'e karşı her türlü fırsatı kollayıp kötülük yapma adına amansız mücadele içinde olan müşriklerin de akıbeti Allah Teâlâ'nın peygamberine yardım vadinin vukuu ile hüsrarla sonuçlanmıştır.³³⁰ Allah "*Şüphesiz biz senden yana o alaycılarının hakkından geliriz*"³³¹ beyanıyla Peygamberini desteklemiştir. Düşmanlarının onu öldürmek için aşırı hırslı olmalarına rağmen Allah Teâlâ Peygamberini koruyacağını vadederek onu öldürmelerini engelleyeceğini bildirmiştir.³³²

Kâdî Abdülcebbâr Hz. Aişe ve Safvâb b. el-Mu'attala atılan iftiralar ve müfterilere ilişkin bildiren haberlerin de Hz. Peygamber'in peygamberliğine işaret eden deliller olduğunu zikreder.³³³ Böylece onların masumiyetleri ayetlerle teyid edilmiştir. Abdülcebbâr'a göre Hz. Peygamber'in eşiyle ilgili olarak topluma yayılmış böylesine

³²⁶ Kâdî Abdülcebbâr, *Tesbîtü Delâili'n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 848-850; Ensar ve Yahudilerin münafıkları hakkında bilgi için bkz. Ebu Muhammed Abdülmelik İbn Hişam, *Muhtasar Sîret'ü İbn Hişam*, trc. Muhammed Yazıcı (İstanbul: Ketebe Yayınları, 2021), 146-154.

³²⁷ Kâdî Abdülcebbâr, *Tesbîtü Delâili'n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 864-876; Tevbe 9/74-79.

³²⁸ Sâd 38/11.

³²⁹ Kâdî Abdülcebbâr, *Tesbîtü Delâili'n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 172.

³³⁰ Kâdî Abdülcebbâr, *Tesbîtü Delâili'n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 632.

³³¹ Hicr 15/95.

³³² Kâdî Abdülcebbâr, *Tesbîtü Delâili'n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 634.

³³³ Bkz. Nûr 24/11; Kâdî Abdülcebbâr, *Tesbîtü Delâili'n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 858-862; İfk hadisesi için bkz. İbn Hişam, *Muhtasar Sîret'ü İbn Hişam*, 225-231.

ciddi bir meselede o, temkinli hareket edip suskunluğunu koruyarak kendiliğinden herhangi bir açıklama yapmayıp ilahî vahyin işaretini beklemiştir. Kur'an'da bu meseleyle ilgili vahyin indirilmesi onun peygamberliğinin delillerindedir. Çünkü Allah Teâlâ Hz. Peygamber'i bu konuda muttali kılmamış olsaydı O, Hz. Aişe ve Safvan hakkında böyle bir haberi veremezdi.³³⁴

2.2.2.5. Mudar Kabilesi ile İlgili Haberin Gerçekleşmesi

Kâdî Abdülcebâr, Hz. Peygamber'in nübüvvetinin alâmetlerinden biri olarak Mudar kabilesinin müslümalara yaptıkları eza ve cefadan dolayı onlara yaptığı bedduanın gerçekleşmesinden bahsetmiştir. Resulullah Yusuf Peygamber'in kavmi gibi onlar için kıtlık dilemişti. Ardından Mudar kabilesi şiddetli açlık ve kıtlığa maruz kalmışlardır.³³⁵

Kur'an'da bu hadiseden Duhân sûresinde bahsedilmektedir. Ayette göğü bir dumanın kaplayıp bu dumanın insanları kuşatacağı ifade edilmiştir. Mâturîdî'ye göre müfesssirlere bir kısmı ayetin yorumuyla ilgili olarak ayette geçen dumanın hakiki olmayıp temsili olduğu görüşündedir. Hadisenin geçmişte gerçekleştiği konusunda hemfikir olmakla beraber mahiyeti ile ilgili bir diğer görüş ise duman ile kastedilenin şiddetli kıtlık ve kuraklık olduğu şeklindedir. Açlığın şiddeti ile insan etrafını duman şeklinde görür. Ayette kinaye yapılmıştır. Abdülcebâr ise kıtlık ve kuraklığın şiddetinden göğe doğru yükselen toz bulutu dumana benzediğinden Allah Teâlâ bu hususu “duman” şekilde ifade etmiştir. Abdülcebâr hadisenin geçmişte meydana geldiğini ve bu bedduanın gerçekleşmesini Hz. Peygamber'in mucizelerinden birisi olarak ifade etmiştir.³³⁶

2.2.2.6. Hıristiyanlık Hakkında Bilgiler Vermesi

Hz. Peygamber'in nübüvvetinin delillerinden bir diğeri de Hıristiyanlıkla ilgili aktardığı bilgilerdir. Kâdî Abdülcebâr, Hz. Peygamber'in ümmî olmasına ve Hıristiyanlık kültürüne yabancı bir toplumda büyümesine rağmen, Hıristiyanlık

³³⁴ Kâdî Abdülcebâr, *Tesbîtü Delâilî'n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 862; ayrıca bkz. Hz. Aişe'ye zina iftirası atılması olayı ile ilgili olarak Mustafa Fayda, “İfk Hadisesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/507-509.

³³⁵ Kâdî Abdülcebâr, *Tesbîtü Delâilî'n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 168.

³³⁶ Kâdî Abdülcebâr, *Tesbîtü Delâilî'n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 168-169.

inancına dair doğru bilgiler aktarmasını, onun peygamberliğinin bir delili olarak değerlendirir.

Kâdî Abdülcebbâr, Hz. Peygamber'in Hıristiyanlıkla ilgili verdiği bilgileri risalet delili olarak kabul eder. Bazı Hıristiyan mezheplerine göre Meryem oğlu İsa, salih bir kul, nebi, resul değildir. Hakikatte o, bir ilah olup gökleri, yeri, melekleri ve nebileri yaratmıştır. Yani Mesih Allah olup, Allah için üçüncüsüdür. Abdülcebbâr'a göre Resulullah ümmî olup herhangi bir eğitim almamasına rağmen dili, kavmi, memleketi onlardan farklı olmasına rağmen Hıristiyanlık hakkında sahih bilgiler nakletmiştir. Hz. Peygamber Allah tarafından bunların bildirilmesiyle bu bilgilere vakıf olmuştur. Dolayısıyla bu durum onun nübüvvetine delil teşkil etmektedir.³³⁷

Hz. Peygamber'in Hıristiyanlıkla ilgili verdiği bilgilerden bir diğeri de Hz. İsa'nın çarmıha gerilmediğini haber vermesidir. Bu haberler onun peygamberlik iddiasını destekleyen delillerdendir. Nitekim Hz. Muhammed'in yetiştiği ortamın koşulları dikkate alındığında ve hakeza okuma yazma bilmemesi göz önünde bulundurulduğunda bu haberleri bu denli açık ve net bir şekilde vermesi ancak ilahî bir yolla bu bilgilere sahip olmasıyla izah edilebilir. Hıristiyanlar Hz. İsa'nın çarmıha gerildiği konusunda Yahudilerle ittifak halindedirler. Resulullah ise onların iddialarının bir bilgiye dayanmayıp bu konudaki sözlerinin tamamen zanna dayandığını haber vermiştir. Nitekim ayeti kerimede bu durum mealen şöyle ifade edilmiştir: *“Biz Allah'ın elçisi, Meryem oğlu İsa Mesih'i öldürdük demeleri sebebiyle kendilerini yıldırım çarptı. Oysa onu öldürmediler ve asmadılar; fakat (öldürdükleri) onlara (İsa'ya) benzer gösterildi. Onun hakkında anlaşmazlığa düşenler, ondan yana tam bir kuşku içindedirler. O hususta bir bilgileri yoktur. Sadece zanna uyuyorlar.*

³³⁷ Kâdî Abdülcebbâr, *Tesbütü Delâili'n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 187-188. Kâdî Abdülcebbâr eserin muhtelif bölümlerinde Hıristiyanlığın temel doktrinlerinden olan teslis inancını eleştirir. Teslis Tanrı'nın baba, oğul (Hz. İsa) ve kutsal ruh olarak üç unsurdan oluştuğu inancıdır. O'na göre bu inanış tevhid inancıyla çelişen, tutarsız ve aklen kabul edilemez bir inanıştır. Bkz. Kâdî Abdülcebbâr, *Tesbütü Delâili'n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 220-230. Ayrıca Abdülcebbâr Hz. Peygamber'in Hıristiyanlık hakkında verdiği bilgileri Hıristiyanların kitaplarından naklettiği şeklindeki iddialarla ilgili olarak Peygamber tarafından bu kitapların okunmadığı, kendisine de bu bilgilerin okunmadığını dolayısıyla bu bilgiler onların kitaplarında mevcut olsa da peygamber'in bu bilgileri sadece vahiy yoluyla öğrenip naklettiğini belirtir. Bkz. Kâdî Abdülcebbâr, *Tesbütü Delâili'n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 239-240; Bu konuda geniş bilgi için ayrıca bkz. Altay Cem Meriç, *Peygamberliğin İspatı (Haber Delili)*, ed. Kürşad Yaman (İstanbul: İnsan Yayınları, 9. Baskı, 2024), 446-465.

Onu yakinen öldürmediler.”³³⁸ Resûlullah bu iki büyük ümmete karşı cesaretle tavır almış, onların bu husustaki inançlarını reddetmiş ve onları yalanlamıştır. Şayet o bu konuda yalan söylemiş olsaydı, söylediklerinin doğru çıkmaması korkusuyla böyle bir cesaret gösteremezdi. Zira Yahudilerin ve Hristiyanların peygamberlere yönelik tutumları aşıkardı. Hz. Peygamber onların desteğine ihtiyaç duymasına rağmen bu inançlara karşı çıkmıştır. Özellikle Hristiyanların Mesih’i tanrı olarak görmelerine rağmen onun çarmıha gerildiğini kabul etmeleri gibi çelişkili inançlarını eleştirmiştir. Bütün bu hususlar onun nübüvvetinin hakikatini ortaya koymaktadır.³³⁹

Hıristiyan teolojisi, Hz. İsa’dan sonra Tanrı, İsa ve Meryem’in mahiyeti hakkında birçok tartışmaya sahne olmuştur. Bu problemler, milattan sonra 325 yılında İznik’te konsil kurularak tartışılmıştır. Bu tartışmalar sonraki konsillerde de gündemde kalmıştır. Teslis olarak sonradan şekillenen Hristiyan teolojisi hakkında Kur’an’da detaylı bilgiler verilmiştir. Hz. Peygamber, ümmî bir toplumda yaşamış, Hristiyan kültürü ve teolojisine yabancı olup kendisi de ümmî olmakla beraber yaygın ve kabul görmüş Hristiyan teolojisi hakkında ezberleri bozan ve isabetli bilgiler vermesi nübüvvetini doğrular mahiyettedir.³⁴⁰

2.2.2.7. Kâfirlerin Hezimetini Haber Vermesi

Kâdî Abdülcebbar inananları Allah yolundan menetmek için kâfirlerin mallarını, her türlü imkânlarını seferber edeceklerini ancak sonrası savaşıp yenilgiye uğrayacaklarını Hz. Peygamber’in önceden haber vermesini ve haberin söylediği gibi gerçekleşmesini onun mucizelerinden birisi olarak ifade etmiştir. Diğer taraftan Resulullah verdiği haberin kendisinden kaynaklı bir haber olmadığını, bizzat Allah’tan gelen bir haber olduğunu ifade etmiştir.³⁴¹ Kamer sûresinde de kâfirlerin bozguna uğrayacaklarına dair mealen Resulullah şöyle buyurmuştur: “(Ey Mekkeliler!) sizin

³³⁸ Kâdî Abdülcebbar, *Tesbîtü Delâili’n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 246, 248, 252; bkz. Nisâ 4/157.

³³⁹ Kâdî Abdülcebbar, *Tesbîtü Delâili’n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 248.

³⁴⁰ Kâdî Abdülcebbar, *Tesbîtü Delâili’n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 324-326. Geniş bilgi için bkz. Salime Leyla Gürkan, “Teslis” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 549.

³⁴¹ Kâdî Abdülcebbar, *Tesbîtü Delâili’n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 796; ayrıca bkz. Ünverdi- Ünverdi, “Kâdî Abdülcebbar’da Hz. Peygamber’in Nübüvvetinin Delilleri”, 680-681.

*kâfirleriniz onlardan daha mı hayırlı? Yoksa sizin için kitaplarda bir kurtuluş mu var? Yoksa onlar “Biz yenilmez bir topluluğuz” mu diyorlar? O topluluk yakında (Bedir’de bozguna uğrayacak ve arkalarını dönüp kaçacaklardır.”*³⁴² Bu ayetler konusunca kâfirler sayıca ve savaş teçhizatları konusunda avantajlı olmalarına güvenerek savaş koşullarının kendi lehlerine olduğunu ifade etmişlerdir. Zahiren bakıldığında durum fazlasıyla Müslümanların aleyhineydi. Ancak Allah Teâlâ’nın kudreti devreye girince şartlar değişmiş ve Hz. Peygamber’in bildirdiği şekilde kâfirler yenilgiye uğramış, Müslümanlar galip gelmiştir.³⁴³ Ehl-i Sünnet’e göre de Allah, müşriklerin Bedir Savaşı’nda mağlup olarak kaçacaklarını haber vermiş ve bu olay, Hz. Peygamber’in bildirdiği şekilde aynen vuku bulmuştur. Bu durum, onun bu bilgiyi Allah’tan aldığını gösterir.³⁴⁴

Diğer taraftan Resulullah’ın Medine’ye hicretinden sonra Ensar’ın da ona biatıyla müslümanlar güç ve kuvvet kazanmışlar, onun mesajı ile birleşen toplum zamanla kuvvet kazanarak gazvelerle büyük fetih hareketini başarmıştır. Öyleki Arap yarımadasındaki birçok kabilede oluşan Yahudi ve Hıristiyanlar cizye ödemek durumunda kalmışlardır. Bütün bu olayların vahyin haber verdiği doğrultuda gerçekleşmesi Hz. Peygamber’in risaletinin delillerindendir.³⁴⁵ Bu bağlamda Kâdî Abdülcebbar düşmanlarının çokluğu, topyekûn zulümlerine karşı Resulullah’ın öldürülememesi, düşmanlarına karşı cesurca mücadele ederek Allah’a sığınması ve Allah Teâlâ’nın onlara karşı kendisini koruması gibi hususları onun peygamberliğine işaret olarak değerlendirir. Ona göre tek başına bir delil olsa dahi tüm bunlar peygamberlik delili olarak kâfi gelir. O bu hususta Hz. Peygamber’in şöyle buyurduğunu nakletmiştir:

*“Allah beni resul olarak gönderdi ve alemlerden beni seçti. Beni benim davetimin ulaştığı öncekilere ve sonrakiler karşı delil kıldı. Beni nebilerin hâtemi ve resullerin sonuncusu yaptı. Şüphesiz benim dinim bütün dinlere galip gelecektir. Şüphesiz benim ve bana tabi olanların davası yücelecek ve galip, muzaffer ve malik olanlar onlar olacaktır.”*³⁴⁶

³⁴² Kamer 54/45.

³⁴³ Kâdî Abdülcebbar, *Tesbîtü Delâilî’n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 174.

³⁴⁴ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, çev. Kemal Sandıkçı, 14/271.

³⁴⁵ Kâdî Abdülcebbar, *Tesbîtü Delâilî’n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 452.

³⁴⁶ Kâdî Abdülcebbar, *Tesbîtü Delâilî’n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 46.

Hız. Peygamber'e karşı bütün Yahudi, Hıristiyan, Mecusiler, Farşlılar Müşrik Araplar birleşmiş onların ilahlarının, inançlarının batıl olduğunu onlara karşı tek başına meydan okuyarak ilan eden Peygamber'e karşı öfke ve baskılarını, tehditlerini artırmışlardı. Hız. Peygamber onların tehditlerine boyun eğmemiştir. Onların Hız. Peygamber'i davasından vazgeçirmek, onu ortadan kaldırmak adına tüm bu teşebbüsleri Allah'ın inayetiyle neticesiz kalmıştır. Abdülcebbâr bahsi geçen bu hususların Hız. Peygamber'in nübüvvetinin güçlü bir delili olduğunu ifade etmiştir. Hız. Peygamber'in tek başına kararlılıkla bütün batıl inanç ve din mensuplarına karşı mücadeleye girişip başarılı olması, ancak Allah'ın onu desteklemesiyle izah edilebilir.³⁴⁷

2.2.2.8. Ebû Leheb'in Kâfir Olarak Öleceğinin Önceden Haber Verilmesi

Ebû Leheb, Hız. Peygamber'in amcası olup onun en azılı düşmanlarından birisiydi. Mekke'nin önde gelenleri arasında bulunmaktaydı. Nübüvvetten önce yeğeni olan Hız. Peygamber'in dostu olup iki oğlunu onun kızları olan Rukiyye ve Ümmü Külsûm ile evlendirmişti. Nübüvvetten sonra ise Hız. Peygamber'i takip ederek tebliğ vazifesini yaparken onu sürekli yalanlamakta, onu sihirbazlıkla, Mekkeliler arasında ayrılık ve fitne oluşturmakla suçlamakta ve mesajlarına önem verilmemesi gerektiğini sık sık halka tembihlemekteydi. Eşi de Hız. Peygamber'e düşmanlıkta kocasından geri değildi. İkisi de her fırsatta onu rahatsız edici hareketlerde bulunmaktaydılar. Bu davranışları üzerine Tebbet suresi nâzil olup onların bu saygısızları eleştirilmiş ve küfürlerinden dolayı cezalandırılacakları vurgulanmıştır.³⁴⁸

Kâdî Abdülcebbâr Hız. Peygamber'in Ebu Leheb'in kâfir olarak öleceğini önceden haber vermesinin bir risalet delili olduğunu ifade etmiştir. O, Ebu Leheble ilgili haberlerin risalete delil olmasını şu ifadelerle açıklamıştır: Hız. Peygamber Ebu Leheb'in kafir olarak öleceğini ve bu sebeple de elim azabı tadacağını ifade etmiştir. Bu hususta nazil olan ayetlerin meali şöyledir: *“O (Ebu Leheb), bu şekilde Müslümanlara zarar veremeyecektir. Ebu Leheb'e, hedeflediği yolda kazandığı makamı, malı, ailesi,*

³⁴⁷ Kâdî Abdülcebbâr, *Tesbîtü Delâilî'n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 48.

³⁴⁸ Mehmet Ali Kapar, “Ebû Leheb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/178-179.

evladı, dostları ve kardeşleri hiçbir fayda sağlamayacaktır. Çünkü bunların hepsi yok olup gidecektir. Ebû Leheb ile karısı, küfür üzere ölecekler ve cehenneme gideceklerdir."³⁴⁹ Nasslarda ifade edildiği üzere Ebu Leheb ve karısı kâfir olarak ölmüşlerdir. Esasen bu sure Mekke'de nazil olmuştur. Ebu Leheb ve yandaşları olan Kureyş ile diğer Araplardan oluşan Hz. Peygamber'in bütün düşmanları da inen bu sureyi işitmişlerdir. Buna karşılık inen suredeki ifadeler, Peygamber'e karşı düşmanlıklarını daha da artırmış ve onları öfkelenmiştir. Hz. Peygamber, onların arasında bulunmasına rağmen ona herhangi bir zarar verememişler, onu öldürememişler ve en önemlisi iman ederek inen suredeki iddiayı boşa çıkartarak onun nübüvvetini çürütememişlerdir. Oysa bunu başarmaları için bir engel bulunmuyordu. Ebû Leheb'in ve karısının kâfir olarak öleceğinin onlar hayattayken iddia edilmesi ancak, söylediği şeyden son derece emin olan akıllı biri tarafından yapılır. Ayetlerde beyan edilen hususların gerçekleşmesi Hz Peygamber'in risaletine delil olup Kur'an'ın da Allah kelâmı olduğunu ortaya koymaktadır.³⁵⁰

Ebû Leheb bu sure indikten sonra bir müddet daha yaşamıştır. Kanaatimizce eğer dileseydi göstermelik de olsa iman etmiş gibi davranıp ayeti yok hükmünde gösterebilirdi. Ancak o, yine de iman etmeyerek ölmüştür. Allah Teâlâ gaybı bilmektedir ve nihayet Ebu Leheb'in akıbeti de ayette bildirildiği gibi olmuştur.

2.2.2.9. Kisra'nın Öldürüleceğini Bildirmesi

Hz. Peygamber, en yakınlarından sonra Medine'ye hicretin akabinde döneminin güçlü hükümdarına ve krallarına mektuplar göndererek onları İslâm'a davet etmiştir. Onlara gönderdiği elçiler aracılığıyla Allah'ın kendisini peygamber olarak vazifelendirdiğini, yeryüzünde zalim ve zorbaların karşısında galip geleceğini va'dettiğini bildirdi. İslâm'a girenlerin canı, ailesi ve malı hususunda emniyette olacağını ifade etti. Bu tavır, onları öfkelenirse de Peygamber, zaferin kendisine ait olacağından emindi. Daha önce benzeri görülmemiş bu cesur tutum, onun peygamberliğine ve Allah'ın va'dine kesin itimadını ortaya koyuyordu.³⁵¹

³⁴⁹ Tebbet 111/5.

³⁵⁰ Kâdî Abdülcebbar, *Tesbîtü Delâilî'n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 94.

³⁵¹ Kâdî Abdülcebbar, *Tesbîtü Delâilî'n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 802.

Hız. Peygamber'in gönderdiği mektuplardan biri de İıan Kısrası'na gönderdiği mektuptur. Hız. Peygamber, döneminin krallıklarına İslâm'a davet mektupları gönderdiği sırada Abdullah b. Huzâfe es-Sehmî ile bir mektup göndermiş ve bu durum Kısra'yı ziyadesiyle öfkelen-dirmişti. Mektupta Hız. Peygamber şöyle buyurmuştur:

“Allah'ın Resûlü Muhammed'den, Fars'ın büyüğü Kısra'ya selam olsun. Selam, hidayete tabi olan, Allah'a ve Resûlü'ne iman edenlerin üzerine olsun. Ben seni Allah'ın çağrısına davet ediyorum. Şüphesiz ki ben, Allah'ın tüm insanlara gönderdiği bir elçiyim. Görevim, diri olanları uyarmak ve kâfirler için Allah'ın sözünün kesinleşmesini sağlamaktır. Müslüman ol ki selamete eresin. Eğer inkârda ısrar edersen, tüm Mecûsilerin günahı senin üzerine olacaktır.”

Kısra mektup kendisine ulaşınca öfkelenerek mektubu yırtmış ve gelen elçiyi huzurundan kovmuştu. Abdullah b. Huzâfe, olanları anlatınca Hız. Peygamber, Kısra'nın mülkünün parçalanması adına bedduada bulunmuştu. Daha sonra Kısra, Yemen'deki valisi Bâzâm'a Hız. Muhammed'in yakalanıp huzuruna getirilmesini emreden bir mektup yazdı. Bu yaşanan hadiseler İslâm düşmanlarını da sevindiriyordu. Yemen valisi Bâzân, Hız. Peygamber'e onun Kısra'ya teslim olmasını emreden bir mektupla iki adamını gönderdi. Peygamber Efendimiz elçileri İslâm'a davet edip cevabını ertesi gün onlara bildireceğini söylemişti. Resulullah, ertesi gün vahiy ile gelen, Kısra'nın oğlu tarafından öldürüldüğü haberini elçilere iletmiştir. Elçiler bunun üzerine şaşkınlık yaşamışlar ve haberi krala iletceklerini bildirerek Peygamber'in huzurundan ayrılmışlardır. Hız. Peygamber elçilere dininin ve saltanatının gecenin karanlığının gittiği her yere ulaşacağı haberini iletmelerini söylemiştir. Hız. Peygamber'in Allah'ın bildirmesiyle gelecekle ilgili olarak verdiği haberlerden biri de bu hadisedir. Hadisenin Hız. Peygamber'in haber verdiği zaman diliminde vuku bulması Yemen valisi Bâzâm'ın da İslâm'la şereflenmesine neden olmuştur. Bu olay onun peygamberliğinin sahihliğine delalet eden haberî mûcizelerdendir.³⁵²

2.2.2.10. Rumların Farşlıları Mağlup Edeceğinin Haber Verilmesi

Kâdî Abdülcebbar'ın risalet delili olarak öne sürdüğü hususlardan bir diğeri de Hız. Peygamber'in Rumların Farşlılara karşı zafer kazanacağını önceden bildirmesidir.

³⁵² Kâdî Abdülcebbar, *Tesbîtü Delâilî'n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 804.

Farslıların Rumlarla yaptıkları savaşta galip gelmeleri Kureyş müşriklerini ziyadesiyle sevindirmişti. Çünkü Müslümanlara düşmanlıkta Farslılar Rumlar'dan daha öndeydi. Rumlar Ehl-i kitap olmaları hasebiyle Müslümanlara daha çok yakınlık hissediyorlardı. Onlar, Hz. Peygamber'in yaşantı ve ahlakını takdir ederlerdi. Müslümanların Rumların Farslılara mağlubiyeti karşısında üzüntü duymaları üzerine Allah Teâlâ Peygamberine yedi yıl sonra Rumların Farslılara galip geleceklerini ve Müslümanların hüznlerinin sevince tekabül edeceğini bildirmiştir. *“Rumlar, yakın bir yerde yenilgiye uğratıldılar. Onlar yenilgilerinden sonra birkaç yıl içinde galip geleceklerdir. Önce de, sonra da emir Allah'ındır. O gün Allah'ın (Rumlara) zafer vermesiyle müminler sevinecektir. Allah, dilediğine yardım eder. O, mutlak güç sahibidir, çok merhametlidir. Allah, (onlara zafer konusunda) bir vaatte bulunmuştur. Allah, vaadinden dönmez. Fakat insanların çoğu bilmezler. Onlar dünya hayatının ancak dış yönünü bilirler. Ahiret konusunda ise tamamen gaflettedirler.*³⁵³ mealindeki ayette haber verildiği üzere bu zafer vuku bulmuş olup Hz. Peygamber'in risaletine delil teşkil etmektedir.³⁵⁴

Kâdî Abdülcebbar ayrıca bu ayetler nazil olduğunda Hz. Ebu Bekir'in müşriklerle bahse girdiğini aktarır. Ebu Bekir Hz. Peygamber'in yanına gidip hadiseyi anlatınca Peygamber, bahse girilen süre ve bahse konu develerin sayısını artırmasını talep ederek onu desteklemiştir. Nitekim Hz. Peygamber'in vahye dayanarak haber verdiği ve ayrıntılı olarak açıkladığı şekilde Rumlar Farslıları yenmiştir. Vukuundan önce verilen bu haberin gerçekleşmesi onun nübüvvetinin delillerindedir.³⁵⁵

İlgili ayetlerin gaybî bir haber oluşuna müfessirlerin çoğu da temas etmiştir. Râzî'ye göre ayette geçen gaybî haberin Kur'an'ın mucizelerinden biri olup bu mucize, surenin başında yer alan mukattaa harfleriyle de desteklenmiştir. Bu ayetlerdeki mucize ise, Rumların yakın bir zamanda galip geleceği bilgisidir. Ayrıca ayetin devamında “nusret” ifadesiyle de Allah'ın, galibiyetteki yardımı ve olaylara

³⁵³ Rûm 30/1-7.

³⁵⁴ Kâdî Abdülcebbar, *Tesbîtu Delâili'n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 132-134; Cürçânî, *Şerhu'l-mevâkıf* (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998), 8/823; ayrıca bkz. Beyhâkî, *Delailü'n-nübüvve*, trc. Hüseyin Yıldız vd., (İstanbul: Ocak Yayınları, 2017), 689-694.

³⁵⁵ Kâdî Abdülcebbar, *Tesbîtu Delâili'n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 134; Râzî, *Tefsîri Kebir: Mefâtihu'l-gayb*, çev. Suat Yıldırım - Lütfullah Cebeci vd., 18/73.

mudahalesine vurgu yapılmaktadır.³⁵⁶ Râzî'ye göre Rumların mağlup olduktan sonra galip gelmeleri bu işin Allah'ın emriyle olduğuna delalet etmektedir. Kendi kudretlerinden ötürü galip olsalardı mağlubiyetlerinden önce galip olmaları gerekirdi. Dolayısıyla bu iş orduları sayesinde değil, Allah'ın emriyle olmuştur. Zaaflarından sonra zafere ulaşmaları ancak Allah'ın yardımı vesilesiyledir.³⁵⁷ Kurtubî de yalnızca ilk ayetlerde yer alan haberlerin değil, ardından gelen ayetlerdeki ifadelerin de gaybî haber olduğuna işaret eder. Ona göre, müminlerin sevinmesinin nedeni, Peygamber'in o gün vermiş olduğu haberin gerçekleşmiş olmasıdır. Bu durum, Peygamber'in nübüvvetinin apaçık bir delili olarak kabul edilmektedir.³⁵⁸

Mâtürîdî'ye göre de bu âyet-i kerime Hz. Muhammed'in nübüvvetine delildir. Nitekim bu konuda inkarcılar Kur'an'daki birçok ayet ve haberi "eskilerin masalları" veya "düzmece yalan" olarak eleştirmelerine rağmen Hz. Peygamber'in, Rumların Farısları yeneceğine dair haberine yönelik bir eleştiri getirememişlerdir. Çünkü bu geçmiş bir olay değil, geleceğe dair bir haberdir. İnsanların gaybı bilmesi mümkün olmadığından, bu haberin gerçekleşmesi, Hz. Peygamber'in bu bilgiyi ancak vahiy aracılığıyla öğrendiğini kanıtlamaktadır.³⁵⁹ Elmalılı da ayetin tefsirinde şu hususlara dikkat çekmektedir: Peygamber Efendimiz'in gönderildiği sıralarda dönemin iki büyük devleti Roma ve İran arasında büyük bir muharebe cereyan etmiştir. Farıslar birçok önemli şehri kuşatmış olup Rumlara ağır zayıatlar yaşatmışlardı. İstanbul'a kadar dayanıp birçok şehri ele geçirmişler, Roma imparatorluğunun yenilgisi sebebiyle kendilerine bağlı birçok vilayette ise isyanlar ortaya çıkmıştı. Bu durum karşısında Rumların kısa bir zaman zarfında toparlanıp Farıslara galip gelmesi imkansız görünüyordu. Böyle bir minvalde Allah Teâlâ bu haberi Resulü'ne bildirmiş ve birkaç yıl içerisinde Bizanslılar İranlıları yenilgiye uğratmışlardır.³⁶⁰

³⁵⁶ Râzî, *Tefsîri Kebir: Mefâtihu'l-gayb*, (Beyrut: Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1420), 25/80.

³⁵⁷ Râzî, *Tefsîri Kebir: Mefâtihu'l-gayb*, çev. Suat Yıldırım – Lütfullah Cebeci vd., 18/72.

³⁵⁸ Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi li-ahkâmi'l-Kur'an* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2006), 16/397.

³⁵⁹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, çev. Fadıl Aygan, 11/184.

³⁶⁰ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak dini Kur'an Dili*, (İstanbul: Azim Dağıtım, ts.) 6/235-237

2.2.2.11. Müslümanların Yeryüzüne Hâkim Olacaklarını Haber Vermesi

Kâdî Abdülcebâr, Hz. Peygamber'in Müslümanların yeryüzünde hâkimiyet kuracağına ilişkin vermiş olduğu haberlerin Resulullah'ın peygamberlik alametlerinden biri olduğunu ifade eder. Hz. Peygamber ahabına yeryüzüne hakim olacaklarını, diğer toplulukların kendilerine karşı birleşip saldıracaklarını, bu durum karşısında korkularının giderileceğini, ahabının sabır ve kararlılıkla ibadeti yalnız Allah'a halis kılacaklarını haber vermiştir.³⁶¹ Allah Teâlâ Ahzab ve Hendek gazvesi hakkında nazil olan ayetlerde mealen şöyle buyurmuştur: *“Allah içinizden iman edip te salih amel işleyenlere, kendilerinden önce geçenleri egemen kıldığı gibi onları da yeryüzünde mutlaka egemen kılacaktır...”*³⁶² Abdülcebâr bu bağlamda şu şekilde izahatta bulunur: Medineli Müslümanlar ölüm tehlikesi ve korku içindeydiler. Çünkü Araplar ve Yahudiler hizipler oluşturup Medineliler'e tuzak kurmuşlardı. Medine münafıklar ve Yahudilerle doluydu. Durum bu şekildeyken Allah Teâlâ, ahabı onların üzerine hâkim ve hükümran kılarak muzaffer kıldı. Bu, Allah'ın şirkten uzak duran ve samimiyetle kendisine itaat eden kullarına verdiği bir vaadiydi. Zahren bakıldığında Müslümanların zafere ulaşması çok zor görünebilir. Çünkü ağır şartlar altında münafık ve Yahudilerin tehditleriyle karşı karşıyaydılar. Medine dışına gidebilecek kudretleri de bulunmuyordu. Allah Teâlâ tüm bu durumlara rağmen Müslümanları galip kılıp korkularını giderip onlara güven duygusunu vermiştir.³⁶³ *“Mutlaka onlara kendileri için razı olduğu dinlerini kuvvet ve kudreti verecek ve mutlaka onları korkularının ardından emniyete erdirecektir.”*³⁶⁴ mealindeki ayette bu hakikat açıkça ifade edilmiştir. Bu gaybî haberlerde bildirilen hadiselerin vuku bulması Hz. Peygamber'in nübüvvetinin delillerindendir.³⁶⁵

Kâdî Beyzâvî, ilgili ayetin gaybî haber olduğunu ve gerçekleşmesinin hem Hz. Peygamber'in nübüvvetine hem de raşid halifelerin hilafetinin meşruluğuna delil teşkil ettiğini şöyle ispatlamaya çalışmaktadır. Hz. Peygamber ve ahabı, on yıl korku içerisinde Mekke'de kaldıktan sonra Medine'ye hicret etmişlerdir. Medine'de sabah-

³⁶¹ Kâdî Abdülcebâr, *Tesbîtü Delâili'n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 818.

³⁶² Nûr 24/55.

³⁶³ Kâdî Abdülcebâr, *Tesbîtü Delâili'n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 820.

³⁶⁴ Nûr 24/55.

³⁶⁵ Kâdî Abdülcebâr, *Tesbîtü Delâili'n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 822.

akşam silahla tetikte beklemişlerdir. Nihayetinde Allah ayetteki vaadini gerçekleştirip onları bütün Araplara muzaffer kılarak doğu ve batıdaki şehirlerin kapılarını onlara açmıştır. Bu ayette bildirilen gaybî haberin gerçekleşmesiyle Hz. Peygamber'in nübüvvetinin hak olduğu ortaya çıkmaktadır. Aynı şekilde bu müjdeye mazhar olan raşid halifelerin de hilafetinin meşruluğuna bir işaret vardır. Çünkü vaadedilen bu fetihlerin bu halifeler zamanında olduğuna dair icma bulunmaktadır.³⁶⁶ Râzî'nin ilgili ayete dair açıklamaları ise şu şekildedir: Allah Teâlâ kendi davasının yolcuları müminleri tıpkı Davud ve Süleyman Peygamberleri kendilerinden önceki topluluklara halef yaptığı gibi yeryüzünün hükümlerini kılacağını vadedmiştir. Bununla birlikte Allah Teâlâ yine müminlere dinlerini de özgür olarak yaşama imkânı sağlayacağını da vadedmektedir. Allah'ın müminlere bu va'di onları düşmanlarına karşı üstün kılması ve korkularını güvene dönüştürmesi anlamına gelir. Böylece müminler, Hak Teâlâ'ya emniyet içinde ibadet eder, O'na hiçbir şeyi ortak koşmaz ve herhangi bir endişeye kapılmazlar.³⁶⁷ Öte yandan Kâdî Abdülcebâr, Hz. Peygamber'in bütün din ve inançları geçersiz ilan ederek onlara tek başına meydan okumasını da nübüvvetinin delili olarak değerlendirmiş ve yalnızca bu durumun bile onun peygamberliğini ispatlamaya yeterli olduğunu belirtmiştir. Nitekim O tüm Kureyş, bütün Arapların, Yahudilerin ve Hıristiyanların herbirini kızdıran, öfkeliendiren şeyler söylüyordu. Kendisinin peygamber olarak Allah tarafından vazifelendirildiğini ve getirdiği dinin tüm dinlere galip gelip davasının muzaffer olacağını bildirmiştir. Bu haberler hasımlarının öfkelerini daha da artırmış ve onu öldürmekle tehdit etmişlerdir. Ancak Hz. Peygamber tek başına olduğu halde "Siz beni öldüremezsiniz" diyerek sanki onları kendisine zarar vermeye sevk ediyordu, fakat kimse ona zarar veremiyordu. Abdülcebâr'a göre bu, ancak kuvvetli bir şekilde Allah'a güvenen kimsenin sergileyeceği bir duruş olup onun nübüvvetinin yeterli ve açık bir delilidir.³⁶⁸

³⁶⁶ Ebu Muhammed Abdullah b. Ömer el-Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, (Beyrut: Daru İhyaut-Turasi'l-Arabî,1418), 4/113.

³⁶⁷ Râzî, *Tefsîr-i Kebir: Mefâtihu'l Gayb*, çev. Suat Yıldırım- Lütfullah Cebeci vd., 17/133-134.

³⁶⁸ Kâdî Abdülcebâr, *Tesbîtü Delâilü'n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 48.

2.2.2.12. Allah'ın Kâfirlerin Kalplerine Korku Salacağını Önceden Haber Vermesi

Kâdî Abdülcebâr, Hz. Peygamber'in nübüvvetinin alametlerinden biri olarak Allah Teâlâ'nın kâfirlerin kalplerine korku salacağını ve bu yardımın da haber verildiği üzere gerçekleşmiş olduğunu ifade eder. Ayette “*Ben kâfirlerin kalplerine korku salacağım*” buyrulmuştur.³⁶⁹

Abdülcebâr kâfirlerin kalplerine korku salınması ile ilgili olarak örnekler üzerinden konuyu izah eder. Ebû Cehil bir gün hiddetli bir şekilde Hz. Peygamber'in namaz kıldığını gördüğü an onun boynunu ezeceğinden söz etmişti. Arkadaşları, Peygamber'in namaz kıldığını haber vererek Ebû Cehil'den sözünü tutmasını istediler. Bu işi yapmaya çalışırken Ebû Cehil'in geri çekilip kendisini koruduğunu gördüklerinde şaşırıp, ne olduğunu kendisine sorduklarında Ebû Cehil, “Onunla aramda gözlerini dikmiş, korkunç ve kanatlı bir şey vardı.” demiştir. Abdülcebâr'ın aktardığı bahsi geçen bir diğer hadise Utbe b. Rebia'nın olayıdır. Utbe, Hz. Peygamber'e gelip ona çeşitli vaadlerde bulunmuş, Hz. Peygamber konuşması bitene kadar onu dinlemiş ve Fussilet suresinden ayetler okumaya başlamıştı. “*Eğer yüz çevirirlerse de ki: Ben sizi Âd ve Semûd yıldırımına benzer bir yıldırımla uyardım*”³⁷⁰ Utbe, burada Peygamberimiz'e susmasını ısrar etmiş kavminin arasına döndüğünde kavmi onun halinin korkudan bambaşka olduğunu söylemiştir. Utbe b. Rebia, ayetteki hakikatin başlarına geleceğinden korktuğu için Hz. Peygamber'in susmasını istemişti. Çünkü o da Peygamberin yalan söylemeyeceğini, kavmine azabın gelmesinden endişe ettiğini itiraf etmiştir.³⁷¹ Kureyş'in ileri gelenleri Hz. Peygamber'i gördükleri anda öldürmeden bırakmayacaklarına dair ilahları üzerine yemin etmişlerdi. Kureyş ileri gelenlerinin konuşmalarına şahit olan Hz. Fatıma duyduklarını babasına ilettiler. Bunun üzerine Hz. Peygamber kızı Fatıma'dan abdest kabını isteyip mescide gitmiştir. Kureyşliler Peygamber'i gördükleri halde onun karşısına çıkamamışlardır.³⁷²

³⁶⁹ Enfâl 8/12.

³⁷⁰ Fussilet 41/13.

³⁷¹ Kâdî Abdülcebâr, *Tesbîtü Delâilî'n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 894.

³⁷² Kâdî Abdülcebâr, *Tesbîtü Delâilî'n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 900.

Abdülcebbâr, Kur'an'da ve hadislerde Allah'ın kâfirlerin kalplerine korku salacağına dair birçok haberin verildiğini yukarıda bahsi geçen örnekler üzerinden açıklamıştır. O, bütün bu hadiselerin daha sonra çeşitli şekillerde tezahürünü haberî mûcize olarak değerlendirmektedir. Çünkü Hz. Peygamber, henüz savaş yapılmadan ya da müslümanlar zayıf konumdayken bile düşmanlarının korkuya kapılacağını önceden bildirmiştir. Meselenin devamında Abdülcebbâr, kâfirlerin her zaman korku içinde olmadığını ve bazı durumlarda Hz. Peygamber'e fiziksel işkenceler uyguladıklarını ifade eder. Düşmanları ona hakaret etmiş, onu dövmüş, üzerine işkembe ve toprak atmış, onu öldürmeye teşebbüs etmişlerdir. Ancak Allah Teâlâ, belirli zamanlarda onların kalplerine korku salarak Peygamberini korumuş ve tebliğini sürdürmesini sağlamıştır. Bu, Allah'ın vahyinde bildirdiği ve gerçekleşen bir olaydır. Düşmanları kimi zaman Peygamber'e zarar vermeye çalışsalar da, Allah'ın yardımıyla onu tam anlamıyla yok etmeye güçleri yetmemiştir. Ayrıca kâfirlerin korkusunun her zaman olmaması Allah'ın yardımını ve mûcizeyi geçersiz kılmamaktadır Galibiyet ve mağlubiyetin inkarcılar ve inananlar arasında el değiştirmesi imtihan gereğidir. Bedir günü adete aykırı şekilde meleklerin savaşması, Uhud gününde ise savaşmamış olması bu hususa örnektir.³⁷³

2.2.2.13. Müşriklerin Ezaları ve İlahî Nusret'le İlgili Haberler

Hz. Muhammed, peygamberlik iddiasında bulunup insanları Allah'a davet ettiğinde bu durum bütün milletlerin tepkisini çekip ona karşı birleşmelerine sebep olmuştur. Nitekim onlar Hz. Peygamber'e düşmanlık ve onu öldürme arzusunda birlikte hareket ediyorlardı. Hz. Peygamber ise onlar karşısında tüm yalnızlığına rağmen dirayet göstermiştir. Çünkü Allah onları bu girişimlerinden çeşitli şekillerde menetmiştir. Allah'ın iradesiyle girişimleri neticesiz kalmıştır. Müşrikler Resulullah'a hakaret etme, onu darb etme, ona işkembe ve toprak atmak suretiyle eza ediyorlardı. Bütün bunlara rağmen müslümanlar Peygamber'in yanından ayrılmıyor onlar da işkence edilmek, aç bırakılmak ve abluka altına alınmak suretiyle çeşitli işkencelere maruz kalıyorlardı. Müslümanlardan bazıları öldürülünce Hz. Peygamber ile birlikte

³⁷³ Kâdî Abdülcebbâr, *Tesbîtü Delâilî'n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 902.

Hz. Ebû Bekir ve az sayıda müslüman Mekke’de kalmaya devam etmiş, diğerleri ise dinleri uğruna hicret etmek zorunda kalmışlardır.³⁷⁴

Hz. Peygamber, hac mevsimlerinde Arap kabilelerine İslâm’ı tebliğ ediyor; akrabaları ise halkın teveccühüne engel olmak adına onu yalancılık ve sihirbazlıkla itham ediyorlardı. Müşrikler, ayette de geçtiği üzere daha da ileri giderek Kur’an’ın tesirini bastırmak için gürültü çıkarıp Hz. Peygamber’in mesajının yayılmasını engellemek istemişlerdir. Bütün bunlara rağmen çok sayıda kabile müslüman olmuştur. Habeşistan’a hicret etmek durumunda kalan müslümanlar Medine’ye dönmüşlerdi. Ensar her durumda Hz. Peygamber’i koruyacaklarına ve onunla birlikte mücadele edeceklerine dair söz vermişlerdi. İslâm’ın yayılması ve İslâm ordusunun güçlenmesi ile Arap yarımadasındaki Yahudi ve Hıristiyanlar zayıf duruma düşüp cizeye ödemek zorunda kalmışlardı. Müslümanların sayıca üstün olmaları dolayısıyla onun peygamberliğini kabul etmeyenler inançlarını açıkça dile getiremez olmuşlardır. Müslümanlar Rumlarla yapılan Tebuk gazvesinin ardından geniş topraklara sahip olmuşlardır.³⁷⁵

Sonuç olarak Hz. Peygamber’in bütün baskı ve engellemelere rağmen gelecekte müslümanların güç kazanacağını, Arap yarımadasında hâkimiyet sağlayacaklarını ve büyük fetihler gerçekleştireceklerini önceden haber vermesi gibi hadiseler Hz. Peygamber’in nübüvvetinin açık bir kanıtıdır.³⁷⁶

2.2.2.14. Hicret Esnasında Meydana Gelen Mûcizeler

Hz. Peygamber ve müslümanlar Kureyş’in uyguladığı boykot nedeniyle İslâm’ın ilk yıllarında oldukça zor günler geçirmişlerdi. Müslümanlar maruz kaldıkları işkenceler nedeniyle hicret için Hz. Peygamber’den izin istemişlerdi. Peygamber bir grup sahabiye izin vermiş, Hz. Ebû Bekir ise kendisiyle kalmıştı. Müşrikler, Hz. Peygamber’i öldürme planları yapmış ve Cebrail bu durumu ona haber vererek hicret etmesini bildirmişti. Resulullah onlar kapıdayken “*Önlerinden ve arkalarından bir set*

³⁷⁴ Kâdî Abdülcebbar, *Tesbîtü Delâilî’n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 450.

³⁷⁵ Kâdî Abdülcebbar, *Tesbîtü Delâilî’n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 450.

³⁷⁶ Kâdî Abdülcebbar, *Tesbîtü Delâilî’n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 451.

çekmişiz, kendilerini sarmışızda baksalar da görmezler”³⁷⁷ ayetini okuyup müşriklere toprak atarak evinden Hz. Ebû Bekir’in evine doğru yol almıştı. Hz. Peygamber, Cebrail’in kurulan tuzağı kendisine bildirdiğini ve beraber hicret emrini Hz. Ebû Bekir’e söylemişti. Ardından Peygamber ve Ebû Bekir mağaraya doğru yola çıkmışlardı. Mağaraya gizlendiklerinde müşrikler mağaranın ağzını saran örümcek ağından kendisine çok yaklaşımlarına rağmen Peygamber’i ve yol arkadaşını görememişlerdi. Sürakâ b. Mâlik de onların izini takip ediyordu. Bu noktada Hz. Ebû Bekir endişelenince Resulullah, Allah’ın kendileriyle beraber olduğunu söyleyerek onu teselli etmiştir.³⁷⁸ Hadisenin akabinde Suraka’nın atı yere saplanarak hareket edemez olmuştu. Nitekim Sürkâ yerlerini müşriklere söylemeyeceğine dair söz verip atının tekrar hareket edebilmesi için Peygamber’den dua istemiştir.³⁷⁹

Hicret esnasında yaşanan müşriklerin tuzaklarından Hz. Peygamber’in haberdar edilmesi ve akabinde yaşanan hadiseler Hz. Muhammed’in risaletine bir delildir. Yaşanan bu hadiseler Peygamber’in mucizelerinden biridir. Kur’an’da bu mucize şu şekilde beyan edilmiştir: *“Hani bir vakit, o kâfirler seni tutup bağlamaları veya öldürmeleri veya sürüp çıkarmaları için sana tuzak kuruyorlardı, onlar tuzak kurarlarken Allah da tuzak kuruyordu. Allah, tuzak kuranların en hayırlısıdır.”*³⁸⁰

2.2.2.15. Müslümanların Kâbe’nin Anahtarına Sahip Olacaklarını Önceden Haber Vermesi

Hz. Peygamber’in geleceğe dair verdiği haberlerin doğruluğunu gösteren hadiselerden bir diğeri de Kâbe’nin anahtarına sahip olunacağını bildirmesidir. Osman b. Talha (v.42/662), Mekke’de doğmuş olup Kureyş’in Abdü’l-Daroğulları boyuna mensuptur. Bu aile, Kâbe’nin bakımı, örtüsünün değiştirilmesi, kapısının ve anahtarlarının korunması gibi önemli görevleri üstlenmiştir. Bu sorumluluk babadan oğula geçerek Osman b. Talha’ya ulaşmıştır.³⁸¹ Osman b. Ebû Talha Hz. Peygamber Mekke’de iken Kâbe’ye girmek istediğinde ona engel olmuştu. Bunun üzerine Hz.

³⁷⁷ Yâsîn 36/9; Kâdî Abdülcebâr, *Tesbîtü Delâilî’n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 668.

³⁷⁸ Tevbe 9/40.

³⁷⁹ Kâdî Abdülcebâr, *Tesbîtü Delâilî’n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 674.

³⁸⁰ Enfâl 8/30.

³⁸¹ Vakidî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ömer, *Kitabu’l-Megazî*, thk. Muhammed Abdülkadir Ahmed Ata, (Beyrut: Daru’l-Kitabi’l-İlmiyye, ts.), II/276.

Peygamber gelecekte Kâbe'nin anahtarına sahip olup onu istediği kimseye verebileceğini söyledi. Osman b. Ebî Talha bu durumun Kureyş için zillet olacağını ileri sürünce Hz. Peygamber bilakis Kureyş'in o gün şerefının artacağını belirtmiştir.³⁸²

Osman b. Talha Uhud harbinde müşriklerin safında yakınlarıyla birlikte harbe iştirak etmişti. Babası, kardeşleri ve akrabaları savaşta öldürülmüş kendisi ise canını zor kurtarmıştı. Mekke'nin fethinden kısa bir süre önce Amrb. As ve Halid. B. Velidle birlikte müslüman olmuştu. Mekke'nin fethi gerçekleşince Kâbe'ye Hz. Peygamber ile girmişler. Hz. Peygamber, ona Kâbe'nin anahtarları konusunda daha önce aralarında geçen konuşmayı hatırlatmıştır. Nitekim Resulullah'ın önceden bildirdiği bu haber, Mekke'nin fethi sırasında gerçekleşmiş ve Kâbe'nin anahtarı, müşriklerin elinden alınarak Müslümanlara verilmiştir. Dolayısıyla bu hadise, haberî mucizelerden biridir.³⁸³

2.2.2.16. Ridde Olayları Hakkında Bilgi Vermesi

Ridde olayları Hz. Peygamber'in vefatını müteakip dinden dönüp İslâm devletine karşı başkaldırıda bulunan ve Müslümanlara karşı savaş açanların isyanlarının bastırılması için yapılan askeri operasyondur. Ridde kavramı fıkıh terimi olarak ise bir müslümanın kendi iradesiyle İslâm dininden ayrılmasını ifade eden kavramdır.³⁸⁴ Hz. Peygamber'in Veda Haccı'ndan dönmesi ve ardından rahatsızlanması sonrasında bazı yalancı kimseler peygamberlik iddiası ile ortaya çıkmış, Ridde olayları başlamıştır.³⁸⁵ Hz. Peygamber'in vefatının ardından Hz. Ebu Bekir irtidat eden kabilelerle savaşmıştı. Bunlar namazlarını eda edeceklerini ancak zekat vermeyeceklerini ilan etmişlerdi. Bu isyanları nedeniyle Ebu Bekir Muhacirler

³⁸² Kâdî Abdülcebbar, *Tesbîtü Delâilî'n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 802.

³⁸³ Mehmet Efendioğlu, "Osman b. Talha", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/475.

³⁸⁴ İrfan İnce, "Ridde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/88. Kaynak 88-91.

³⁸⁵ Mustafa Fayda, "Ridde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/91.

ve Ensarla birlikte isyancılara karşı savaşarak onları cezalandırdı ve birçoğunu öldürdü.³⁸⁶

Kâdî Abdülcebbâr'a göre Resulullah'ın nübüvvetinin delillerinden biri de irtidat hareketlerini haber veren şu ayettir. *“Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse, Allah yakında öyle bir toplum getirecek ki O onları sever, onlar da O'nu seveler. Müminlere karşı alçakgönüllü, kâfirlere karşı onurlu ve şiddetlidirler. Allah yolunda cihad ederler, hiçbir kınayıcının kınamasından korkmazlar. Bu Allah'ın bir lütfudur, onu dilediğine verir. Allah'ın lütfu geniştir; O, bilendir.”*³⁸⁷ Ayette Resulullah, dinden dönenlere karşı Allah Teâlâ'nın onlara üstün gelecek başka şahıslar getireceğini bildirmiştir. Hz. Peygamber'in vefatının ardından bazı kabileler dinden dönmüştür. Bunun üzerine halife Hz. Ebu Bekir irtidat edenlerle mücadele etmiş ve onları mağlup etmiştir. Ayette de belirtildiği üzere Allah dinden dönenlere karşı Müslümanları karşılarına çıkarmıştır. Onlar da başkaldırıcı bastırmışlardır. Hz. Peygamber'in önceden belirttiği hadisenin aynen vuku bulması onun risaletini ispat eden bir kanıttır.³⁸⁸

Yukarıda zikredilen ayetin gaybî haber oluşuna dikkatleri çekenler arasında Zemahşerî de bulunmaktadır. Zemahşerî, bu ayette haber verilen olayın Kur'an'daki gaybî haberler arasında olduğunu aktardıktan sonra irtidat eden grupların aslında onbir tane olduğunu, üçünün Hz. Peygamber döneminde; diğer sekizinin ise ondan sonra gerçekleştiğini aktarır.³⁸⁹ Ayrıca Mâtürîdî ayet-i kerimeyi Hz. Ebu Bekir'in halifeliğine yönelik işaret olarak yorumlamıştır.³⁹⁰

2.2.2.17. Müminlerin Kur'an'la Şerefleeneceğinin Bildirilmesi

Allah Teâlâ Zuhruf suresinde geçen ayetlerde Kur'an'ın müminler için bir şeref ve üstünlük kaynağı olduğunu bildirmiştir.³⁹¹ Nitekim tarih boyunca Kur'an'ın

³⁸⁶ Kâdî Abdülcebbâr, *Tesbîtü Delâilî'n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 518.

³⁸⁷ Mâide 5/54.

³⁸⁸ Kâdî Abdülcebbâr, *Tesbîtü Delâilî'n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 764; ayrıca bkz. Ünverdi- Ünverdi, “Kâdî Abdülcebbâr'da Hz. Peygamber'in Nübüvvetinin Delilleri”, 687.

³⁸⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, (Riyad: Mektebetü'l-Ubeykan, 1998), 2/252.

³⁹⁰ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, çev. Kemal Sandıkçı, 4/261.

³⁹¹ Zuhruf 43/44.

yolunda olanlar yücelmiş ve ilim ehli asalet ve şeref sahibi olarak toplumda itibar görmüşlerdir.³⁹²

Abdülcebbar, Hz. Peygamber'in anne-baba sevgisi ve desteği görmediği halde Allah Teâlâ'nın nebîsini muhafaza edip onu nübüvvetle şereflendirdiğinden bahseder.³⁹³ Duhâ suresinde ilgili ayetlerde Hz. Peygamber'in peygamberlik öncesi içinde bulunduğu durum ve peygamberlik gibi en büyük nimetin verilmesiyle Allah tarafından desteklenip doğru yolun önderi kılınmasından, kendisine bahşedilen nimetlerden söz edilmektedir.³⁹⁴

Sonuç olarak Kâdî Abdülcebbar, ilgili ayetler bağlamında Kur'an'a bağlı kalan ümmetlerin yükselmesini, düşmanlarının Hz. Peygamber'i susturamamasını ve onun şanının yüceltilmesini önceden bildirilmiş bir hakikat olarak haberî mucize kapsamında değerlendirmiştir.³⁹⁵

2.2.2.18. Tıbb-ı Nebevî ile İlgili Rivâyetler

Kâdî Abdülcebbar *Tesbîtü Delâilü'n-Nübüvve* adlı eserinde Hz. Peygamber'in beslenme, sağlık ve tedavi ile ilgili rivayetlerini konu edinmiştir. O'na göre bu rivayetler, o dönemin tıp bilgisiyle açıklanması zor olan ve modern bilim tarafından doğrulanan birçok sağlık önerisini içermesi bakımından haberî mucize olarak değerlendirilebilir. Hz. Peygamber, şifa için bal yenmesini söylemiş; bunun yanında pek çok meyve ve bitkide de şifa bulunduğunu ifade etmiştir. Bazı durumlarda da bazı yiyeceklerin yenmesinin uygun olmayacağını ifade etmiştir. O'nun söylediği hususlar doğru çıkmıştır.³⁹⁶

Sonuç olarak tıbb-ı nebevî ile ilgili rivayetlerin modern bilim tarafından doğrulanması, Hz. Peygamber'in gaybî bilgilere sahip olduğunu ve onun bu bilgileri

³⁹² Kâdî Abdülcebbar, *Tesbîtü Delâilü'n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 174.

³⁹³ Kâdî Abdülcebbar, *Tesbîtü Delâilü'n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 176.

³⁹⁴ Duhâ 93/4-7.

³⁹⁵ Kâdî Abdülcebbar, *Tesbîtü Delâilü'n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 176.

³⁹⁶ Kâdî Abdülcebbar, *Tesbîtü Delâilü'n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 1142.

insanlığın faydası için aktardığını gösterir. Bu nedenle, tıbb-ı nebevî rivayetleri, haberî mûcizeler için önemli bir delil teşkil etmektedir.³⁹⁷

2.2.2.19. Müslümanların Galip Geleceğinin Haber Verilmesi

Kâdî Abdülcebbar'ın peygamberlik delili olarak ifade ettiği mevzulardan biri de Mekke'ye müminlerin geri dönüşünün müjdenmesidir. Yüce Allah bu hususu şöyle haber vermiştir. “*Elbette sana o Kur'an-ı farz kılan Allah, seni muhakkak bir (Mekke'ye) geri getirecektir.*”³⁹⁸ Resulullah Mekke'den Medine'ye doğru yola çıkarken vahyedilen bu ayetler, Resûl-i Ekrem'e teselli vermekte ve O'na bir mûcize olarak vatanına geri döneceğini müjdelemektedir. Nitekim haber verildiği gibi müjde vuku bulmuştur.³⁹⁹ Ayetin yorumu ile ilgili olarak Ehl-i Sünnet kaynaklarında farklı görüşlere yer verilmiş olsa da Abdülcebbar'ın yorumuna paralel olarak hicret sonrası Hz. Peygamber'in vatanına duyduğu özlem hasebiyle bu ayet Cebrail tarafından Peygamber'e Mekke'ye dönüp düşmanlarına galip geleceği ve şehri fethedeceği müjdesi olarak indirilmiştir.⁴⁰⁰ Ayette ifade edilen “meâd” kavramı, sözlükte kişinin dönüş yerini ifade eder. Bu dönüş yeri kişinin vatanı veya şehri olabileceği gibi asıl yurt olan ahiret de olabilir.⁴⁰¹ Nitekim tefsirlerde bu ifade iki anlamda yorumlanmıştır. Fahreddîn er-Râzî, âyette geçen “meâd” kelimesi hakkında iki yorumu aktarır. Ona göre bu ifade yeniden diriliş yeri olan ahiret olarak tefsir edilebilir. İkinci yorumu ise Mukatîl'in de aktardığı gibi sebep-i nüzûlü şu şekildedir: Hz. Peygamber, hicret esnasında mağaradan çıktıktan sonra Medine'ye doğru yola çıkarken Mekke yolunu düşünerek özlem duymuş, Cebrail ona “Şehrine ve doğum yerine özlem mi duydun?” diye sorunca “Evet” karşılığını vermiştir. Bunun üzerine bu ayet nazil olup O'nun özlemini dindirecek müjdeyi vermiştir. Bu aktarımları yapan Râzî, bu ayetin gaybî haber değeri taşıdığını, verilen müjdenin olduğu gibi gerçekleştiğini, dolayısıyla Hz. Peygamber'in nübüvvetine delil olduğunu belirtmektedir.⁴⁰²

³⁹⁷ Kâdî Abdülcebbar, *Tesbîtü Delâilî'n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 1142-1146.

³⁹⁸ Kasas 28/85.

³⁹⁹ Kâdî Abdülcebbar, *Tesbîtü Delâilî'n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 682.

⁴⁰⁰ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, çev. Fadıl Aygan, 11/106-107.

⁴⁰¹ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredâtü elfâzi'l-Kur'an*, 594;

⁴⁰² Abdülbasit Küçük, *Eş'arî Kelamında Âhiret Tasavvuru* (Ankara: Fecr Yayınevi, 2022), 55-56.

Hz. Peygamber'in bu husustaki mûcizelerinden biri de Bedir galibiyeti ile ilgili şu ayetlerdir: “*O Kureyşliler, çeşitli gruplardan oluşan, şurada bozguna uğratılmaya mahkûm olan bir ordudur*”.⁴⁰³ Kâdî Abdülcebâr bu ayetle ilgili şu izahlarda bulunur: Hz. Peygamber Kureyş'i hak dine davet ettiği zaman Kureyş halkı sayıca çokluklarına ve büyük güçlerine güvenerek onu tehdit etmişlerdir. Peygamber onların yanında zahiren zayıf olmasına rağmen müşriklerin tehditlerinden çekinmemiş ve onlara karşılık vermiştir. Bu durum onun Allah'a dayanıp güvendiğini açıkça ortaya koymaktadır. Sonuçta onlara karşı muzaffer olacağını Resulullah'ın, bu işler olmadan haber vermesi ve bildirdiği şekilde zaferin vuku bulması onun peygamberliğinin alametlerindedir.⁴⁰⁴ Diğer taraftan Kâdî Abdülcebâr Hz. Peygamber'den şu aktarımda bulunur: “Şüphesiz ben kalabalıklara ve askeri birliklere sahip olacağım” Nitekim Resulullahın haber verdiği şekilde insanlara dünyalık adına vaddeceği maddi bir unsur olmamasına rağmen sözünü geçirecek dünyevi bir otoritesi bulunmamasına rağmen topluluklar halinde onu davetine icabet etmişler, askeri birlik olmuşlar ona itaat ederek canlarını ve mallarını Allah yolunda feda etmişlerdir. Bütün bu hususlar üzerinde tefekkür edildiğinde akılları hayrete düşüren husus Kur'an'ın verdiği tüm bu gaybî haberlerin Kur'an'ın indiği anda mübalağalı gibi görünüp daha sonradan tamamen tahakkuk etmiş olmasıdır. Bu durumda Hz. Peygamber'in risaletinin açık bir hakikat olduğu görülmektedir.⁴⁰⁵

2.2.3. Hissî Mûcizeler

İnsanların duyularına hitap eden ve tabiat kanunlarını aşan mûcizelere hissî mûcizeler denir. Hissî mûcizeler sadece Allah tarafından gerçekleştirilebilecek bir hadisedir; zira insan olan peygamberin bu mûcizeyi gerçekleştirebilecek bir bilgi ve gücü yoktur. Bu yönüyle hissî mûcizeler nübüvveti ispat eden önemli bir delildir. Bu mûcizeler tabiatla olan alakaları nedeniyle, tabiat kanunlarını değiştirmeleri yönüyle “kevnî mûcizeler” olarak da adlandırılırlar. Kur'an'a göre geçmiş peygamberlerin elinde hissî mûcizeler gerçekleşmiştir.⁴⁰⁶ Örneğin Hz. Mûsâ'nın asasının yılanı

⁴⁰³ Sâd 38/11.

⁴⁰⁴ Kâdî Abdülcebâr, *Tesbîtü Delâilî'n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 172.

⁴⁰⁵ Kâdî Abdülcebâr, *Tesbîtü Delâilî'n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 50.

⁴⁰⁶ Bulut, “Mûcize”, 30/348.

dönüşmesi ve elinin parlak bir ışık vermesi,⁴⁰⁷ Hz. İsa'nın çamuru kuş olarak canlandırması, ölüleri diriltmesi, doğuştan ama ve alaca hastalarını iyileştirmesi⁴⁰⁸ gibi mûcizeler, tabiat kanunlarının üstünde ve Allah'ın onlara müdahalesini gösteren ilahî fiillerdir. Bu mûcizeler insanların iman etmesine vesile olup zaman olarak da peygamberin hayatta olduğu dönemi kapsamaktadır. Hissî mûcizeler, peygamberin yaşadığı dönem ve bulunduğu mekâna özgüdür. Sonraki nesiller bu olayları ancak haber kaynakları aracılığıyla tasdik edebilirler.⁴⁰⁹

Diğer taraftan İslâm âlimleri, Hz. Muhammed'e verilen en büyük mûcizenin Kur'an-ı Kerim olduğu konusunda hemfikirdirler, ancak ona hissî mûcizelerin de verilip verilmediği ile ilgili olarak iki temel yaklaşım söz konusudur. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi İslâm âlimleri Kur'an'ın aslî ve temel mûcize olmasında hemfikir olmakla birlikte bazı ayetlerden hareketle Hz. Peygamber'e Kur'an'dan başka mûcize verilmediği, müşriklerin mûcize taleplerinin cevapsız bırakıldığı şeklinde kanaatler de mevcuttur.⁴¹⁰ Hz. Peygamber'e hissî mûcize verildiğini kabul edenler ise görüşlerini teyid amacıyla pek çok mûcizeye eserlerinde yer vermişlerdir.⁴¹¹ Mu'tezilî ve Sünnî kelâmcılar da "a'lâmü'n-nübüvve", "delâilü'n-nübüvve", "hasâisü'n-nübüvve" ve "mûcizatü'n-nebî" adlarıyla birçok eser ortaya koymuşlardır.⁴¹²

Kur'an'da müşriklerin mûcize taleplerine ilişkin cevaben verilen ayetlerden yola çıkarak Hz. Peygamber'e hissî mûcize verilmediği görüşünü savunanlar ayetlerin gayet açık ve bariz bir şekilde Kur'an'ın en büyük mûcize olduğunu beyan ettiğini "*Kendilerine okunan bu kitabı sana göndermiş olmamız onlara yetmiyor mu? Elbette inanan bir topluluk için onda rahmet ve ibret vardır.*" mealinden hareketle ifade ederler.⁴¹³ İsrâ suresinde geçen ayetlerde müşriklerin Peygamberimiz'den altından yapılmış evler, pınarlar, Allah'ı ve melekleri karşılına getirmesi gibi afaki taleplerine

⁴⁰⁷ A'râf 7/107-108, 117-122; Tâhâ 20/19-22, 67-70.

⁴⁰⁸ Âl-i İmrân 3/49; Mâide 5/110.

⁴⁰⁹ Bulut, "Mûcize", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 30/348.

⁴¹⁰ Bkz. İsrâfil Balcı, *Hz. Peygamber ve Mûcize* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016), 270-271; En'âm 6/35; Şuarâ 3-4; Fâtır 35/23-26; İsrâ 17/59, 90-93; Ankebût 29/50-51.

⁴¹¹ Bulut, *Nübüvvetin İspatında Mûcize*, 256.

⁴¹² Geniş bilgi için bkz. Ebû Hâtim er-Râzî, *A'lâmü'n-Nübüvve*; İbn İshak, *es-Sîre*; Câhiz, *Hucecü'n-Nübüvve*; Kādî Abdülcebbar, *Teşbütü Delâilü'n-Nübüvve*; Beyhâkî, *Delâilü'n-Nübüvve*.

⁴¹³ Ankebût 29/51.

karşılık yüce Allah, peygamberlerin aslî misyon ve vazifelerinin tebliğ ve uyarmak olduğunu ifade etmiştir.⁴¹⁴

Hz. Peygamber'e mûcize verildiğini kabul etmeyenler söz konusu mûcizelerin ortaya çıkışını şöyle izah etmişlerdir: Yahudi ve Hıristiyan din adamlarıyla yapılan tartışmalarda onların Hz. Muhammed'in peygamber olmadığına dair duyusal mûcizelerinin olmamasını öne sürmeleri, Kur'an'da geçmiş peygamberlere verilen hissî mûcizelerden hareketle Ehl-i kitaba cevap mahiyetinde İslâm âlimleri Hz. Muhammed'e benzer mûcizeler atfetmişlerdir.⁴¹⁵ Halbuki Hz. Peygamber'in risaletinin en güçlü kanıtı ve mûcizesi Kur'an'dır. O'na Kur'an dışında hiçbir mûcizenin verilmediği görüşünü savunanların dile getirdiği bir diğer husus ise şöyledir: Müşriklerin birçok mûcize talepleri olmasına rağmen ashabin, Hz. Peygamber'den mûcize konusunda talepleri olmamıştır. Geçmiş ümmetlerde Hz. Mûsâ'dan pek çok mûcize talepleri söz konusuyken ve bu konudaki ayetlerden ashap da haberdar olmasına rağmen ondan mûcize talep etmemiş, samimi bir bağlılıkla Resulullah'a bağlanmışlardır. Bu hakikat ortadayken sahabe ve tâbiîn sonrası Peygambere sayılamayacak kadar çok mûcize isnad edilmesi çelişkidir.⁴¹⁶ Hz. Peygamber'e hissî mûcizelerin verilmediği görüşünü savunanlara göre İsrâ 59. ayette mealen; *"Bizi, (Kureyş'in istediği) mûcizeleri göndermekten, ancak, öncekilerin onları yalanlamış olması alıyordu. (Nitekim) Semûd kavmine o dişi deveyi açık bir mûcize olarak verdik de onlar bu yüzden zalim oldular. Oysa biz mûcizeleri sırf korkutmak için göndeririz"*⁴¹⁷ buyrulmuş ve bu gerçeklik ifade edilmiştir. Ayette önceki kavimlerin bu mûcizeleri yalanlamaları hissî mûcize verilmeme gerekçesi olarak zikredilmiştir.

Hissî mûcizeyi reddeden yaklaşım Kur'an'ın bu kapıyı kesinlikle kapadığını, Peygamber'in beşer üstü olarak algılanıp örneklik yönüne hâlel getireceğini, geçmiş kavimlerde olduğu gibi peygamberleri ilahlaştırmaya kadar varan bir neticeye ulaşabileceğini ifade etmişlerdir.⁴¹⁸ Bu konuda bir diğer izah ise hissî mûcizelerin

⁴¹⁴ Bkz. İsrâ 17/90-93; er-Ra'd 13/7; Nisâ 4/153.

⁴¹⁵ Yusuf Şevki Yavuz, "Hz. Muhammed'in Peygamberliği ve Son Peygamber Oluşu", *Vahiy ve Peygamberlik*, Kuramer, (2018), 348.

⁴¹⁶ İsrâfil Balcı, *Hz. Peygamber ve Mûcize* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016), 194-195.

⁴¹⁷ İsrâ 17/59.

⁴¹⁸ Bulut, *Nübüvvetin İspatında Mûcize*, 264.

tarihî hadiseler olup, inkârcıları ikna aracı olarak önceki dinlerde kullanılmasıdır. İslâm, evrensel olması hasebiyle getirdiği ilke ve prensipler de evrenseldir. Dolayısıyla insan akli tekâmül seviyesine ulaşmış olup bir takım hissî mûcizelere gerek duymaksızın da nübüvvetin gerçekliğini idrak edebilir. Sonuç olarak Kur'an, belli bir zaman ve mekânla mukayyed olmayan, ahkâmıyla kusursuz, insanlığın her çağına hitap eden, kıyamete kadar baki olan, eşsiz ve en büyük mûcizedir.⁴¹⁹

Kur'an dışında mûcizenin Hz. Peygamber'e verilmediği düşüncesine ihtiyatlı yaklaşan görüşe göre 19. yüzyılın ikinci yarısında yaşayan Seyyid Ahmed Han ve Muhammed Abduh ile başlayan pozitivism ve rasyonalizmin de tesiri ile geleneksel peygamber tasavvurunda kırılmalar yaşanmıştır. Bu kırılma ile birlikte onlarca rivayet görmezden gelinmiş yahut bu rivayetler Kur'an'la çelişkili gibi görülmüştür. İlerleyen bölümlerde değineceğimiz üzere bu yaklaşım sahipleri şakku'l-kamer, İsrâ-mi'raç hadisesi, Bedir'deki yardım gibi mûcizeleri farklı bağlamda ele almışlardır. Klasik tefsir geleneğinde mûcize taleplerine cevaben zikredilen ayetler, Hz. Peygamber'e hissî mûcize verilmemiştir şeklinde yorumlanmamıştır. Abduh ve sonrası dönemde bazı yorumlar ise klasik tefsir geleneği ile ayrışan noktalara sahiptir.⁴²⁰

Kelâm âlimlerinin ve müfessirlerin çoğunluğu Hz. Peygamber'e hissî mûcize verildiğini kabul etmiştir. Kâdî Abdülcebbar da *Şerhu'l-usûli'l-hamse* adlı eserinde Kur'an'dan en büyük ve aslî mûcize olarak bahsettikten sonra Hz. Peygamber'in hissî mûcizelerinden bahseder.⁴²¹ *Tesbîtü Delâili'n-Nübüvve* adlı eserinde de birazdan açıklamalarına değineceğimiz İsrâ ve ayın yarılmaları hadiselerini Hz. Peygamber'in nübüvvetinin delilleri olarak zikreder.⁴²² Ehl-i-Sünnet âlimlerinin de hissî mûcizelere eserlerinde değindiklerini görmekteyiz. Cüveynî de *el-İrşad* adlı eserinde Hz. Peygamber'in Kur'an dışında ayın yarılmaları, parmaklarından su akması, yemeklerin bereketlenmesi gibi sayısız mûcizeleri olduğunu ifade etmiştir. Cüveynî bu

⁴¹⁹ Bulut, "Peygamberleri Tasdik Aracı Olarak Mûcizeler", 267-269.

⁴²⁰ Yahya Yaşar, "Mekkeli Müşriklerin Hz. Peygamber'den Kur'an Dışında Mûcize Taleplerine Cevabi Ayetlerin Tahlili", *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27(Haziran 2016): 137-140.

⁴²¹ Kâdî Abdülcebbar, *Şerhu'l-usûli'l-hamse*, 595-597.

⁴²² Kâdî Abdülcebbar, *Tesbîtü Delâili'n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 112-120; 126-132.

mûcizelerin ahad haberler yoluyla naklinin aleyhte delil olamayacağını, bu hadiselerin vuku bulduğuna dair ahad haberlerin toplamının katî bilgi oluşturduğunu söyler.⁴²³

Müşriklerin mûcize taleplerine cevap verilmeyişi ile ilgili olarak Mâtürîdî, onların şayet taleplerine karşılık mûcize gönderilmiş olsaydı onların bunu yalanlaması durumunda bunun helaklarını da beraberinde getireceğini, çünkü müşriklerin bu taleplerindeki asıl niyetin iman etmek değil bilakis Resulullah'ı sıkıntıya sokmak ve onu tahkir etmek olduğunu söyler. Mâtürîdî'ye göre Allah Teâlâ müşriklerin taleplerini cevapsız bırakarak kıyamete kadar devam edecek neslin devamlılığını sağlamayı murad etmiştir.⁴²⁴ Bu konuda Elmalılı Hamdi de Mâtürîdî ile benzer kanaatini dile getirerek şunları ifade eder: Müşriklerin tavırları geçmiş ümmetlerle benzer olup bu tavırları nihayetinde helaklarına neden olur. Ancak muradı ilahî risaletin başında helakı istemediğinden müşriklerin mûcize talepleri cevapsız bırakılmıştır. Dolayısıyla bu durumun Hz. Muhammed'in maddi mûcizeler göstermediği yahut gösteremeyeceği manasında anlaşılması doğru değildir.⁴²⁵ Zemahşerî de Allah Teâlâ'nın müşriklerin mûcize taleplerine cevap vermeyişini şu şekilde beyan eder: Müşriklerin “*Ona Rabbinden bir mûcize indirilseydi ya!*” şeklindeki söylemlerinin, Hz. Peygamber'e birçok mûcize indirildikten sonra var olduğunu belirtir. Zemahşerî ayrıca müşriklerin niyetlerinin samimi olmadığını, inatçılık ve tahkir amacıyla talepte bulduklarını ifade eder.⁴²⁶ Tekliflerine Allah Teâlâ cevap vermiş olsa bu taleplerinin bir sonu olmayacaktı ve bu da risaletin icap ettiği delillerin sağlıklı bir şekilde zihinlerde yerleşmemesine neden olurdu. O'na göre Allah Teâlâ bu kapıyı tamamen kapatmıştır.⁴²⁷

Her iki yaklaşımı ana hatlarıyla izah ettikten sonra hissî mûcizelerle ilgili olarak rivayetlerin hepsini kabul ya da reddetmenin isabetli bir tutum olmadığını söyleyebiliriz. Bu mûcizelerin nübüvveti ispat gayesi taşımadığı, müminleri hayrete

⁴²³ Cüveynî, *Kitabü'l-irşad*, 353-354; Nureddin es-Sâbûnî, *Mâtüridiyye Akaidi*, çev. Bekir Topaloğlu, 110; Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, çev. Kemal sandıkçı - Yusuf Şevki Yavuz, (İstanbul:Ensar Neşriyat, 2019), 14/278.

⁴²⁴ Mâtürîdî, *Tefsirü'l-Kur'ani'l-Azim*, thk. Mecid b. Selum (Beirut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2005), 7/71.

⁴²⁵ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1/469; Hz. Muhammed'in Kur'an dışında da mûcizelerinin olduğuna dair deliller ve kevnî mûcizeler için bkz. Mustafa Sabri Efendi, *el-Kavlü'l-Fasl*, trc. Muhammed Uysal, (İstanbul: Ketebe Yayınları, 2021), 150-164, 231, 253-292.

⁴²⁶ Zemahşerî, *el-Keşşaf*, 4/555.

⁴²⁷ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihi'l-gayb*, 12/523.

düşürüp imanlarını artıran harikulade hadiseler olduğu ve Allah Teâlâ'nın izniyle ortaya çıktıkları noktasında manevi tevatür derecesinde oldukları ifade edilebilir.⁴²⁸ Kâdî Abdülcebâr da *Tesbîtü Delâilî'n-Nübüvve* adlı eserinde Hz. Peygamber'in hissî mucizelerine yer vermiş olup onun bu mevzudaki açıklamalarını başlıklar halinde inceleyelim.

2.2.3.1. Ay'ın Yarılması

Kâdî Abdülcebâr'a göre Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispatlayan mucizelerinden biri de ayın ikiye ayrılması mucizesidir. Bu hususta yaygın kanaat Kâdî Abdülcebâr'ın da benimsediği gibi ayın ikiye bölünmesinin Hz. Peygamber zamanında gerçekleşmiş olduğudur.⁴²⁹ Ayın yarılması hadisesi hem Kur'an'ı Kerim'de bahsi geçmekte olan bir hadisedir hem de hadis-i şeriflerde bu mevzudan detaylı olarak bahsedilmektedir. Kur'an-ı Kerim'de olay şu şekilde anlatılmaktadır: “*Vakit (kıyamet) yaklaştı ve ay yarıldı. Onlar bir mucize görseler hemen yüz çevirip, Bu öteden beri bilinen bir sihirdir derler.*”⁴³⁰ Birçok müfessire göre müşriklerin Hz. Peygamber'den mucize talep etmeleri üzerine hicretten beş yıl önce bu hadise gerçekleşmiştir. Ancak bu duruma şahit olmalarına rağmen müşrikler inanmayıp bu vakianın sihir olduğunu iddia etmişlerdir.⁴³¹ Bâkılânî, Ebü'l-Muîn en-Nesefî, Nüreddin es-Sâbûnî, Fahreddin er-Râzî ve Seyyid Şerîf el-Cürcânî gibi âlimler de ayın yarılmasını (inşikâku'l-kamer) Hz. Peygamber'in hissî mucizelerinden biri olarak kabul etmişlerdir.⁴³² Cürcânî de bu hadisenin mütevatir olarak nakledildiğini, İbn Mesûd ve birçok sahâbi tarafından rivayet edildiğini belirtir. Sahâbîler, ayın iki parçaya ayrıldığını ve bir parçasının dağın bir tarafına, diğerinin ise diğer tarafına gittiğini bildirmişlerdir. Bu olay, müşriklere yönelik bir meydan okuma niteliğinde olduğundan, bir mucize olarak kabul edilmiştir.⁴³³ Konu çeşitli hadis kaynaklarında da

⁴²⁸ Bulut, *Nübüvvetin İspatında Mucize*, 296-297.

⁴²⁹ Sefa Bardakçı, “Kâdî Abdülcebâr'ın İnşikâk-ı Kamer Görüşü” *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28/28 (Mayıs 2009), 162.

⁴³⁰ Kamer 54/1-3.

⁴³¹ Tâberî, *Camîü'l-Beyan*, 22/103-114; İbn Aşur Muhammed Tahir, *Tefsirü't-tahrir ve't-tenvir* (Tunus: Dâru't-Tunusiyye, 1984), 27/166-168; er-Razi, *Mefatihü'l-gayb* 29/288-292; Matürîdî, *Tefsirü'l-Kur'ani'l-Azim*, 9/441.

⁴³² Çelebi, “İnşikâk-ı Kamer”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 343-345.

⁴³³ Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, 3/472.

zikredilmektedir. Hadislerde geçen rivayetlerde Resulullah zamanında ay ikiye yarılmış, bir rivayete göre bir kısmı Hira dağına bir parçası da dağın arkasına inmiştir.⁴³⁴

Kâdî Abdülcebâr *Tesbîtü Delâilü'n-Nübüvve* adlı eserinde olayı şu şekilde anlatır: Hz. Peygamber bir grup sahabe ile Mekke'de yürürken Müşrikler kendisinden peygamberliğine delil olarak ayın ikiye bölünmesini istemişlerdiler. Resulullah da Allah'tan bu hususu talep etmiş ve bunun üzerine ay ikiye bölünmüştür. Müşrikler şahit oldukları bu duruma inanmayıp olayın sihirden başka bir şey olmadığını iddia etmişlerdir. Abdülcebâr'a göre Kamer Suresinin ilgili ayetlerinin nüzul sebebi bu hadisedir. Ayetlerde zikredilen bu hadise Resulullah'ın doğruluğu ve peygamberliği ile ilgili en büyük işaretlerdendir. Kâdî Abdülcebâr bu izahtan sonra Nazzam'ın bu hususta aykırı görüşlerine yer vererek ayın ikiye bölünmesini reddedenleri eleştirir. İlk olarak Nazzam'ın ayın yarılmamasını herkesin müşahade etmemesi, dolayısıyla bu hadisenin kıyametin alametlerinden olup kıyamete yakın zamanda gerçekleşeceği şeklindeki görüşünü eleştirir.⁴³⁵ Kâdî Abdülcebâr'a göre bütün insanlar hadiseyi görmemiş olabilirler, bu tabî'dir; çünkü insanlar belirli vakitte sözleşmemişlerdi. Ayrıca ayın yarılmaması hadisesini talep edenler bu hadiseyi görmüşlerdir, diğer insanlar ise bu hadiseye şahit olmamışlardır.⁴³⁶

Öte yandan Kâdî Abdülcebâr ayın yarılmaması hususunda sahabeden sonra gelenlerin muhalefetine itibar edilemeyeceğini, sahabenin bu hadiseyi birbirlerine anlattıkları ifade eder. Ayrıca Allah Teâlâ diğer insanların görmesini maslahat için engellemiş olabilir. Zira bu hadiseyi kendine atfeden hilekâr ve yalancılar da olabilir. Kaldı ki sahabeden ve müşriklerden bir grup ayın bölünmesinde hazır olmuşlardır. Hz. Peygamberden mücize istenilip ardından Allah tarafından ayın yarılmaması mücizesi gerçekleşmiştir. Dolayısıyla o esnada herkesin durumdan haberdar olmayıp gökyüzüne bakmaması olağandır. Nasıl ki uyku esnasında bir grup insan ay tutulmasına şahit olamamıştır, sayılı kimseler bunu görür. Ayın yarılmaması hadisesinde

⁴³⁴ Buhârî, *Sahih-i Buhârî*, "Menâkıb", 27, 35 ; "Kitâbü't-Tefsîr", 290; ayrıca bkz. Beyhâkî, *Delâilü'n-nübüvve*, trc. Hüseyin Yıldız vd., 617-624.

⁴³⁵ Kâdî Abdülcebâr, *Tesbîtü Delâilü'n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 126.

⁴³⁶ Kâdî Abdülcebâr, *Tesbîtü Delâilü'n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 130.

de bu mûcizeyi talep edenler o vakitte onun yarılmasını ve birleşmesini müşahede etmişlerdir. Dolayısıyla diğer insanların görme ve haberdar olma imkânlarının yokluğu ayın yarıldığı gerçeğini değiştirmez.⁴³⁷

Kâdî Abdülcebbâr ayın yarılmasını reddedenlerin nazar ve istidlalden kaçınarak ayeti doğru anlayamadıklarını ifade eder. Yine ayetin siyak ve sibakına baktığımızda “saat yaklaştı” ifadesinin olmuş, geçmiş bir hadiseden haber verdiğini, şayet gelecekte vuku bulacak hadise olsa mazi kullanımı olmayacağını söyler. O’na göre ayette kullanılan fiilin geçmiş zaman kalıbında olması, ayın yarılmasının gerçekleşmiş bir olay olduğunu gösterir. İkinci ayette yer alan açıklama da bu anlayışı destekleyerek olayın geçmişte kesin olarak vuku bulunduğunu ifade etmektedir. İlgili ayetin devamına baktığımızda “*Onlar bir mûcize görseler hemen yüz çevirirler ve eskiden beri devam edegelen bir büyüdür.*” derler ifadeleri geçmektedir. Kâdî Abdülcebbâr’a göre gerçekleşmeyen şeyler için bu ifadelerin kullanılması mümkün değildir. Hz. Peygamber, insanların gözleriyle gördüğü bir olaya işaret ediyordu. O bu olayı hem Müslümanlara hem de müşriklere bir kanıt olarak sundu ve onlara Kamer Suresi’nden ayetler okuyarak durumu açıkladı. Resûlullah, eğer bu olay gerçekten yaşanmamış olsaydı, dostlarına ve düşmanlarına böyle bir şeyi delil olarak sunmazdı. Çünkü akıllı bir insan, yalanlanmasına ve sözlerinin reddedilmesine sebep olacak bir şeyi ileri sürmez. Eğer amacı yalanlanmak olsaydı, bundan daha büyük bir iddia ortaya atmazdı. Ancak böyle bir tutum, mantıklı bir kişinin asla tercih etmeyeceği bir davranıştır.⁴³⁸

Zemahşerî de *Keşşaf’ın’da* “Ay yarıldı” ifadesinin akabinde müşriklerin, mûcizelerden yüz çevirip onları büyü olarak nitelendirmelerinden bahsedilmesinin, hadisenin vukuunu gösterdiğini, yoksa sözün burada zikredilmesinin anlamsız olacağını söyler.⁴³⁹ Ehl-i Sünnet alimlerinin çoğunluğunun kabulü de “ayın yarılması” hadisesinin İslâm’ın Mekke döneminde gerçekleşmiş ayetle sabit bir mûcize olduğudur.⁴⁴⁰ Bu ayetle, ayın gerçekten yarıldığı ve bu olayın Hz. Peygamber

⁴³⁷ Kâd’ı Abdülcebbâr, *Tesbîtü Delâili’n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 130.

⁴³⁸ Kâdî Abdülcebbâr, *Tesbîtü Delâili’n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 128.

⁴³⁹ Zemahşerî, *el-Keşşaf*, 4/431.

⁴⁴⁰ Mukatil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, (Beyrut: Müessesetü’t-Tarihîl-‘Arabî, 2002), 4/176; Taberî, *Câmiu’l-Beyan*, 22/103; Cürçânî, *Şerhu’l-Mevâkıf*, çev. Ömer Türker, 3/472.

döneminde gerçekleştiği kastedilmektedir. Râzî'ye göre bazı müfessirlerin ayın ileride yarılacağı şeklindeki yorumları ise zayıf bir ihtimal olarak görülmektedir. Ayın yarılmasını reddedenler, bu olayın korkunç ve olağanüstü bir durum olması nedeniyle yeryüzünün her tarafından görülmesi gerektiğini ve bu olayla ilgili haberlerin tevatür derecesine ulaşmasının beklenmesi gerektiğini savunmuşlardır. Râzî bu konuda en güçlü delil olan Kur'an'ın açık bir şekilde bu olayı bildirdiğini ve şüpheye mahal olmayacağını ifade etmektedir.⁴⁴¹

Kâdî Abdülcebâr'a göre ikinci ayette birinci ayetin meydana geldiğine dair delalet bulunmaktadır. Ayetlerin devamında “*Andolsun, onlara içinde caydırıcı tehditlerin bulunduğu haberler geldi. Bu haberler, zirveye ulaşmış birer hikmettir! Fakat uyarılar fayda vermiyor!*”⁴⁴² şeklinde azar ve kızma vardır. Olmayan, gerçekleşmeyen şeyler için bunlar söylenmeyeceğine göre siyak ve sibak bağlamında incelediğimizde ayın yarılması hadisesinin hak olduğu kesinleşmiştir.⁴⁴³ Abdülcebâr son olarak, ayın bölünmesinde icmanın oluştuğunu ve bu haberin tevatür derecesine ulaşan haberlerden olduğunu belirtir. Nitekim sahabenin bu olayı konuşması, kendilerinde bu konuya dair tereddüt kaygı vaki olmaması, akli delillerden biridir. Müslüman olsa da olmasa da bu delilin her akıl sahibini bağlaması söz konusudur. Kâdî Abdülcebâr'ın ayın yarılmasını kabul etmeyenlere istidlal yöntemiyle nübüvvetin delillerini ortaya koyarak cevap verdiğini görmekteyiz.⁴⁴⁴

Bu hadiseyle ilgili olarak bir diğer yaklaşım ise şu şekildedir: Ay'ın yarılması hadisesini zahiri anlamda anlayan âlimlerin dışında kıyametin kopması esnasında meydana gelecek hadise olarak yorumlayanlar da vardır. Hasan Basri (v.110/728), Atâ b. Ebî Rebah (v.114-732), Ebu Bekir el Asam (v.200/816) ve yine son dönem âlimlerinden Reşid Rıza (v.1354-1935), İzzet Derveze, Süleyman Ateş gibi isimleri bunlar arasında zikredebiliriz.⁴⁴⁵ Elmallı Hamdi Yazır, Hasan Basrî ve Atâ'nın bu olayla ilgili görüşlerine dair “ayın yarılması hadisesinin geçmişte vuku bulduğu ve

⁴⁴¹ Râzî, *Tefsîri Kebir: Mefâtihu'l-gayb*, çev. Suat Yıldırım – Lütfullah Cebeci vd., 20/590.

⁴⁴² Kamer 54/4-5.

⁴⁴³ Kâdî Abdülcebâr, *Tesbîtü Delâili'n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 128-130.

⁴⁴⁴ Kâdî Abdülcebâr, *Tesbîtü Delâili'n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 132.

⁴⁴⁵ Adil Bebek, “Kelâm Literatürü Işığında Mûcize ve Hz. Muhammed' e Nisbet Edilen Hissî Mûcizelerin Değerlendirilmesi” *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18 (2000), 130.

gelecekte de vuku bulabileceği üzerine görüş beyan etmişlerdir” şeklinde açıklama yapmıştır.⁴⁴⁶

2.2.3.2. İsrâ Hadisesi

İsrâ, “sery” kökünden türemiş olup sözlükte geceleyin yürümek, gece yolculuğu yapmak anlamlarına gelmektedir. Kur’an’da mâzi sîgasıyla geçmekte olup geçtiği sûreye adını vermiştir. İsrâ, Kur’an’a göre Allah’ın, bazı alâmetlerini kulu Hz. Muhammed’e göstermek üzere onu bir gece Mescid-i Harâm’dan çevresinin mübarek kılındığı Mescid-i Aksâ’ya götürdüğünü ifade eden önemli bir olaydır. Bu hadiseyle Allah, “senetü’l hüzn” diye ifade edilen Hz. Peygamber’in amcası Ebû Tâlib’i ve eşi Hz. Hatice’yi kaybetmesinin ardından düştüğü zorluğa ve müşriklerin yaşattığı türlü sıkıntılara karşı teselli bulması adına onu bu mûcîzevî hadiseye mazhar kılmıştır. İsrâ olayı, üzerinde en fazla tartışma yapılan mevzulardan biridir. Hadisenin bedenle mi ruhla mı gerçekleştiği, miraç olayının hakikatiyle birlikte bu olayda Allah’ı görüp görmediği tartışmaları mevcuttur.⁴⁴⁷

Mi’rac, sözlükte “yükselmek, yukarı çıkmak” anlamına gelen urûc kökünden türemiş bir kelime olup, “merdiven, yukarı çıkma vasıtası” anlamına gelir. Terim olarak, Hz. Peygamber’in göğe yükselişini ve Allah katına çıkışını ifade eder. Kaynaklarda mîraç kelimesiyle birlikte geçmekte olan İsrâ, Hz. Peygamber’in bir gece Mescid-i Harâm’dan Mescid-i Aksâ’ya olan yolculuğunu ifade ederken Hz. Peygamber’in oradan göklere yükselip Allah katına ulaşması ise mîraç kelimesiyle ifade edilir. İslami kaynaklarda her iki kelime birlikte zikredilse de, Türkçede genellikle "mi'rac" ifadesi her ikisini de kapsar. Bu ayırım, her iki terimin Kur’an ve hadislerde geçmesinden kaynaklanmaktadır.⁴⁴⁸ Kur’an’daki kullanımı bakımından mîraç kelimesi çoğul anlamıyla “yükselme dereceleri” manasında Allah’a nispet edilip “meariç” olarak geçmektedir.⁴⁴⁹ Kur’an-ı Kerim’de hadiseyle ilgili ayrıntılı bir

⁴⁴⁶ Yazır, *Hak dini Kur’an dili*, 7/338.

⁴⁴⁷ Salih Sabri Yavuz, “Mi’rac”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/132.

⁴⁴⁸ Salih Sabri Yavuz, “Mi’rac”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/132-133.

⁴⁴⁹ Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *el-Mu’cemü’l-müfehres li-elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm* (İstanbul: Mektebetü’l İslâmiyye, 1982), 456.

malumat yer almamaktadır. Ancak hadis kaynakları, siyer ve delâil türü eserlerde geçen rivayetlere göre hadisenin kısaca vukuu şu şekildedir: Hz. Peygamber bir gece Hatim veya Hicr denilen mevkide iken Cebrâil gelip göğsünü yıkayıp iman ve hikmetle doldurup kapatmıştır. Sonrasında Burak adlı binekle Beytü'l-Makdis'e götürmüş, Resulullah burada Mescid-i Aksâ'da iki rekât namaz kılmış ve oradan dünya semasına yükseltilmiştir. Daha sonra sırasıyla Âdem, İsâ, Yûsuf, İdrîs, Hârûn ve Mûsâ peygamberlerle görüşüp ardından Allah'ın huzuruna çıkarılmıştır.⁴⁵⁰

Kâdî Abdülcebâr İsrâ hadisesinin Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispatlayan en önemli delil olduğunu belirtir. Meseleden *Tesbîtü Delâili'n-Nübüvve* adlı eserinde şu şekilde bahseder: Hz. Peygamber bir gece Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksâ'ya götürülmüş, ardından aynı gece Mekke'ye geri döndürülmüştür. Peygamber bu olayı yakın akrabalarından Ümmü Hâni'ye anlatmıştır. Ümmü Hâni ise bu hadiseyi kimseye anlatmamasını, aksi takdirde yalanlamaya maruz kalacağını ifade etmiştir. Hz. Peygamber; “Rabbim bu hadiseyi insanlara anlatmamı istedi. Ebu Bekir şüphesiz beni tasdik eder ve bana şehadet eder” diyerek sonrasında İsrâ hadisesini Kureyş'e anlatmıştır. Onlar da peygambere inanmamış ve insanların Hz. Peygamber'den uzaklaşacağını düşünerek, bu durumu Ebû Bekir'in tepkisini öğrenmek amacıyla ona gitmişlerdir. Açıklamasının devamında Kâdî Abdülcebâr şunları aktarır: Onların Ebu Bekir'e gitmeleri manidardı. Çünkü Ebu Bekir kavmi içerisinde saygın ve faziletli birisidir. O her zaman Hz. Peygamber'e destek olmuş, ona yöneltilen iftira ve eleştirilere karşı ona arka çıkmış, zor zamanlarında Hz. Peygamberin yanında yer alarak sadakatini göstermiş ve İslâm'ın tebliği için her türlü gayret göstermiştir. Kureyş için onun Resulullah'ın yolundan ayrılması önem arz ediyordu. Bu nedenle müşrikler ona zarar verecek kötülükler planlıyorlardı. Bu olay nedeniyle Ebu Bekir'in ona inanmayıp ondan uzaklaşmasını umuyorlardı.⁴⁵¹

Kureyşliler Ebu Bekir'e gittiklerinde hadiseyi anlatmışlar ve onun bu olayı reddedeceğini düşünmüşlerdi. Ancak Ebu Bekir'in tepkisi, ardından Peygamberimiz'i tasdik etmek olmuştur. Müşriklerle Ebu Bekir arasındaki konuşma şu şekilde cereyan

⁴⁵⁰ Yavuz, “Mi'rac”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 30/132; geniş bilgi için bkz. İbn Hişam, *Muhtasar Sîret'ü İbn Hişam*, trc. Muhammed Yazıcı, 109-114.

⁴⁵¹ Kâdî Abdülcebâr, *Tesbîtü Delâili'n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 112.

etmiştir: Müşrikler, “Muhammed, bir gecede Beytü’l-Makdis’e yürütüldüğünü söylüyor” dediler. Ebu Bekir de “Eğer bunu o söylediye doğru söylemiştir.” şeklinde cevap vermiştir. Ardından Müşrikler şaşkınlık içerisinde “Ey Ebû Bekir! Bu konuda onu tasdik mi ediyorsun? Oysa kervanın oraya gitmesi bir ay, dönüşü de bir ay sürer. Bir gecede oraya ulaşması mümkün mü?” dediler. Ebû Bekir ise şöyle cevap verdi: “O (Muhammed), bana semâdan yeryüzüne bir anda haber getirdiğini söylüyor ve ben de buna inanıyorum. Üstelik semâ ile yeryüzü arasındaki mesafe, Beytü’l-Makdis ile Mekke arasındaki mesafeden çok daha fazladır.” şeklinde yanıt vermiştir. Ardından Hz. Ebû Bekir müşriklerle beraber Resulullah’ın yanına gidip onun iddia ettiği hususlarda doğru söylediğini müşriklere duyurmak adına Hz. Peygamber’e Beytü’l-Makdis’le ilgili teferruatlı sorular sormuştur. Bunun üzerine Hz. Peygamber mescitle ilgili ayrıntılı bilgiler vermiştir. Hep birlikte Resulullah’a gittikten sonra Hz. Peygamber ile Ebu Bekir arasındaki konuşma şu şekilde gerçekleşmiştir: Ebû Bekir, “Ey Allah’ın Resûlü! Bana ulaşan habere göre gerçekten bir gecede Beytü’l-Makdis’e gidip geldiğin doğru mu?” diye sordu. Resûlullah da, “Evet, Ey Ebû Bekir! Bu vâdide sizinle namaz kıldıktan sonra biri (Cebrâil) geldi, beni uykudan uyandırdı ve dışarı çıkardı. Bineğini getirerek bana ‘Bin!’ dedi. Binek huysuzlanınca, Cebrâil ona, ‘Sakin ol! Şimdiye kadar ondan daha hayırlısını taşımadın.’ dedi. Bunun üzerine binek beni götürdü. Hayvanın ön ayakları gözlerinin hizâsına ulaşıyordu. Yokuş yukarı tırmandığımda adımları kısıyor, inişe geçtiğimde ise uzuyordu. Bu şekilde ‘Beytü’l-Makdis’e ulaştım’ dedi. Ardından Peygamber Beytü’l-Makdis’e girişini, orada namaz kılmasını ve dönüşünü anlattı. Bunun üzerine Ebû Bekir, ‘Ey Allah’ın Resûlü! Beytü’l-Makdis’i bize tarif eder misin?’ diye sordu. Resûlullah da ‘Evet!’ diyerek Beytü’l-Makdis ile ilgili detaylı bilgiler vermiştir. O dönemde Beytü’l-Makdis Rûmların kontrolündeydi; Şâm kralı bir Rûmdu, ancak Şâm’ın bir kısmı Yahudilerin elinde bulunuyordu. Son olarak Ebû Bekir, ‘Duydunuz mu?’ diyerek Resûlullah’ın bu konuda doğru söylediğini insanlara göstermek istemiştir.⁴⁵²

⁴⁵² Kâdî Abdülcebbar, *Tesbîtü Delâilî’n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 114; Veysi Ünverdi, “Hz. Peygamber’in Nübüvvetinin Delili Bağlamında İsrâ Hadisesi”, *Ahtamara I. Uluslararası Multidisipliner Çalışmaları Kongresi Tam Metin Kitabı*, ed. Mehibe Sahbaz vd. (25-26 Ağustos 2018, Gevaş/Van), 1423.

Kureyşliler sonrasında Hz. Peygamber'e Şam'a giden kervan hakkında bazı sorular yöneltilmişler ve Peygamberimiz de ayrıntılarıyla onların kervan hakkındaki sorularını doğru bir şekilde yanıtlamıştır. Kâdî Abdülcebâr *Tesbîtü Delâîli'n-Nübüvve* adlı eserinde müşriklerle Hz. Peygamber arasında geçen konuşmayı şu şekilde aktarır: Kureyş, Resûlullah'a, "Şâm'a giden bir kervanımız var. Bize o kervan hakkında bilgi verebilir misin?" diye sordu. Resûlullah şöyle cevap verdi: "Evet! Giderken falan yerde onların yanından geçtim. Hayvanımın sesiyle bir develeri ürküp kaçı, onlara deveyi nerede bulabileceklerini gösterdim. Döndüğümde hepsi uyuyordu. Orada üstünü örtmüş oldukları bir su kabı vardı. Bineğimden indim, kabın suyundan içtim ve tekrar üzerini örttüm." Hz. Peygamber ardından şöyle devam etti: "Sizin kervanınız size şu gün, şu vadiden güneşin doğuşu sırasında dönecekler. Kervanın önünde boz bir deve olacak. Bu devenin üzerinde biri siyah, diğeri siyah beyaz olmak üzere iki büyük çuval bulunacak." Bunun üzerine Kureyş merakla belirtilen günü bekledi. Hz. Peygamber'in söylediği gibi üzerinde iki çuval bulunan boz deve mevcut olduğu halde kervan güneş doğuşuna yakın bir zamanda gelmiştir. Kureyş ayrıca kervandakilere, ürküp kaçan deve ve içinde su bulunan kap hakkında soru sormuşlar, onlar da Resûlullah'ın tarif ettiği şekilde durumu anlatmış ve su kabını boş bulduklarını söylemişlerdir. Bütün bu İsrâ hadisesinin akabinde cereyan eden olaylar aynı zamanda Kureyş'in Hz. Peygamber'i ne kadar ciddiye aldıklarını da ortaya koymaktadır.⁴⁵³

Kâdî Abdülcebâr'a göre Hz. Peygamber'in nübüvvetine delil olarak yalnızca bu olay bile fazlasıyla yeterli olurdu. Çünkü İsrâ hadisesi içinde birçok mûcizenin bulunduğu bir hadisedir. Peygamber'in bir gecede Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya gidip gelmesi ve Kureyş kervanının dönüş zamanını ve yolunu doğru bir şekilde haber vermesi, bu mûcizelerden sadece birkaçıdır. Ayrıca olayda daha pek çok gaybî bilgi de yer almaktadır.⁴⁵⁴

Hz. Peygamber'in nübüvvetini ve davasını ispat etmeyecek bir delili öne sürmesi düşünülemez. Nitekim o dönemde Kureyş, Yahudiler ve Hristiyanlar gibi Hz.

⁴⁵³ Kâdî Abdülcebâr, *Tesbîtü Delâîli'n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 114-116.

⁴⁵⁴ Kâdî Abdülcebâr, *Tesbîtü Delâîli'n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 116.

Peygamber'in doğruluğunu sorgulayan ve kusur arayan gruplar vardı ve onlar da İsrâ haberini duymuşlardı. Onlar Hz. Peygamber'in herhangi bir kusurunu bulma konusunda oldukça hırslı idiler. Resulullah bu durumun farkında idi. Onun bu konuda elinde delil bulunmaksızın konuşması akıllı bir kimsenin yapacağı iş değildir.⁴⁵⁵ Nitekim Kureyş, Beytü'l-Makdis'e yürüyerek gitmenin iki ay sürdüğünü, bir gecede oraya gitmenin nasıl mümkün olduğunu sorgulamış ve bu iddianın doğruluğunu kanıtlaması için Hz. Peygamber'den delil istemiştir. Şam'a giden kervan hakkında bilgi sorarak onun verdiği bilgileri test etmeye çalışmış, ardından kervanın belirtilen vakitte ve yönden gelip gelmediğini görmek için mekâna gitmiş ve kervandakilere su kabını sormuştur. Bu durum, Kureyş'in meseleyi ne kadar ciddiye aldığını göstermektedir. Kâdî Abdülcebâr'a göre Hz. Peygamber'in İsrâ ayetlerini getirmesi hadisenin vukuuna dair en önemli delildir. Hz. Peygamber, Rabbine nispetle İsrâ olayıyla ilgili ayetleri getirmiş ve bu meseleyi herkesin önünde açık bir şekilde ortaya koymuştur. Böyle bir delilin ispatlanabilir olması gereklidir ve Hz. Peygamber, kervanın ne zaman ve nereden geleceğini, kervandaki devenin ürkmelerini ve üstü kapalı su kabından bahsederek bu olayı kanıtlamıştır. O kendisine yöneltilen sorulara ayrıntılarıyla cevap vererek muhataplarını şaşırtmıştır. Bütün bu deliller, İsrâ hadisesinin hakikatini ortaya koymaktadır.⁴⁵⁶ Kâdî Abdülcebâr'ın meseleyi ele alışını zikrettikten sonra mesele hakkında diğer yorumlara da temas etmekte fayda mülâhaza ediyoruz.

İsrâ ve mi'raç hadisesiyle ilgili olarak nasıl ve ne şekilde, ne zaman gerçekleştiği, sayısı, Allah'ın görülüp görülmediği vb. tartışılan hususlar bulunmakla birlikte tezimizin sınırlılıkları açısından bu mevzulara değinmeyip Ehl-i Sünnetin de bu konudaki görüşlerine değineceğiz. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Mescid-i Harâm'dan Beytü'l Makdis'e, Mekke'den Kudüs'e kadar olan İsrâ ve mi'raç kat'idir ve Kur'an'la sabittir.⁴⁵⁷ Hadisenin nasıl vuku bulduğu ancak nasların bildirdiği kadarıyla bilinebilir. Keyfiyetini Allah'tan ve peygamberden başkası bilemez.⁴⁵⁸

⁴⁵⁵ Kâdî Abdülcebâr, *Tesbîtü Delâili'n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 116.

⁴⁵⁶ Kâdî Abdülcebâr, *Tesbîtü Delâili'n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 120.

⁴⁵⁷ İsrâ 17/1.

⁴⁵⁸ Taftazânî, *Şerhu'l Akaid*, çev. Süleyman Uludağ, 246.

Ehl-i Sünnet'e göre mi'raç, haktır ve gerçekleşmiştir. Hz. Aişe, Enes Mâlik, Ebû Saîd el-Hudrî, İbn Abbas gibi sahâbîlerin çoğunluğunun mi'rac'ın vuku bulduğuna dair rivayetleri söz konusudur. Allah Teâlâ: “*Yüceliğinde sınır olmayan O, kulunu geceleyin, kendisine bazı alametlerimizi göstermek için Mekke'deki Mescid-i Harâm'dan çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksaya götürdü.*”⁴⁵⁹ ayetiyle bu hakikati beyan etmiştir. Nitekim bir taşın doğası gereği yere düşmesi beklenirken, bir insan tarafından fırlatıldığında göğe doğru yükselir. Peygamber ise bineği Burak, sürücüsü Cebrâil ve ona yol gösteren Allah Teâlâ olunca, göğe yükselme açısından doğası gereği uçabilen kuşlardan daha üstün hale gelir. Benzer şekilde, bir kişi bir yay ve ok kullanarak oku havaya fırlatabilir.⁴⁶⁰

Mi'raçla ilgili olarak Neseî şunları ifade eder: Bizzat Hz. Peygamber'in şahsında uyanıklık halinde gerçekleşen mi'rac gerçektir. Mi'rac'ın Mekke'den Beytü'l- Makdîs'e kadar olan kısmı nass ile, oradan gökyüzüne ve Allah'ın dilediği yere kadar olan kısmı ise rivayetlerle bilinmektedir. Şayet insanın gökyüzüne yükselişini akıl dışı görmek mümkünse, aynı şekilde gökyüzünden bir meleğin inişini de akıl dışı kabul etmek gerekir ki, bu da nübüvvetin inkârına sebep olur.⁴⁶¹

İsrâ ve mi'raç konusundaki yaklaşımlarda müelliflerin mûcize karşısındaki tutumlarının etkisini görmek mümkündür. Hadiseyi Resulullah'ın mûcizelerinden biri olarak kabul eden müellifler meselenin gaybî oluşunu da nazara alarak ayetler ve rivayetler üzerinden değerlendirme yaparlar. Ancak yukarıda da zikrettiğimiz Kur'an konusunda Kur'an dışında Hz Peygamber'in mûcizesi olmadığı kanaatinde olup hissî mûcizelerin varlığını reddedenler ise mevzuyu rüya şeklinde tevil etmişlerdir.⁴⁶² Öte yandan İsrâ hadisesini geleneksel anlayışın ifade ettiği mûcize tanım ve kriterlerine uymadığından dolayı şahsî bir tecrübe olduğu şeklinde ifade eden kanaatler de mevcuttur.⁴⁶³ Bu mevzuda İsrâ olayının insanlar tarafından gözlemlenen bir olgu olmadığından hareketle İsrâ hadisesinin Hz. Peygamber'in nübüvvetini

⁴⁵⁹ İsrâ 17/1.

⁴⁶⁰ Ebu'l-Muin en-Neseî, *Mâtürîdî akaidi : (Bahrü'l-kelam tercümesi)*, çev. Ramazan Biçer (İstanbul: Gelenek Yayınları, 2010), 99-100.

⁴⁶¹ Ebu'l-Berekat en-Neseî, *el-Umde*, çev. Temel Yeşilyurt (Malatya: Kubbealtı Yayıncılık, 2000), 52.

⁴⁶² Rahile Yılmaz, “Siyer Kitaplarında Mirâc Mûcizesinin Ele Alınması”, *Hadis ve Siyer Araştırmaları Dergisi* 2/1 (2016): 38-39.

⁴⁶³ İsrâfil Balcı, “Müzakereler”, *Din Dilinde Mûcize*, (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2015), 143-144.

destekleyici bir mûcize olarak görülemeyeceğini şeklinde kannatler de mevcuttur.⁴⁶⁴

Özetle İsrâ ve mi'raçla ilgili ihtilafların, söz konusu hadisenin keyfiyetiyle ilgili olduğunu görmekteyiz. Bu mevzuda sahih rivayetler bulunduğu gibi zayıf ve uydurma rivayetler de mevcuttur. Bu durum sahih rivayetlerin reddedilmesini gerektirmediği gibi uydurma rivayetlerin de bulunabileceği gerçeğini göz ardı edebileceğimiz anlamına gelmemelidir. Meseleye dair salt rasyonel yaklaşımın da doğru olmadığı kanaatindeyiz. İsrâ ve mi'raçla ilgili değerlendirmelerde rivayetlerde yer alan bazı meselelerin gaybî ve mecazi yönünün de olabileceğinin göz ardı edilmemesinin daha isabetli bir yaklaşım olabileceği kanaatindeyiz.⁴⁶⁵ Hz. Peygamber'in en büyük iki destekçisi olan amcası Ebû Talip ve Hatice validemizin vefatları ve müşriklerin baskılarının zirveye çıktığı dönemde vuku bulan bu hadise peygamber ve ona inananlara teselli amacına yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Her ne kadar bu yönüyle öne çıkarılmış olup klasik mûcize kriterleri dışında gerçekleşmiş olsa da Abdülcebbarın da belirttiği gibi Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispat amacı taşıması nedeniyle mûcize olarak da değerlendirilebilir. Sonuç olarak İsrâ hadisesi, Hz. Peygamber'in doğruluğunun anlaşılması ve tebliğ ettiği ilahî mesajın kabulü noktasında önemli bir katkı sağlamıştır.⁴⁶⁶

2.2.3.3. Yıldızların Kayması

Yıldızların kayması hadisesi şeytanların gökten haber alabilmek için göğü dinleme teşebbüslerinin , üzerlerine şihâblar (alev topları) atılarak engellenmesidir. Şihâblar, Hz. Peygamber'e gelen vahyin kötü güçler tarafından engellenmesini önlemek amacıyla bir koruma mekanizması olarak görülmüş ve bu nedenle onun mûcizelerinden biri sayılmıştır. Kâdî Abdülcebbar alışılmışın dışında gökyüzünde

⁴⁶⁴ Adnan Demircan, "İslâm Tarihinin İlk Üç Asrında Mûcize Algısı Üzerine Bazı Değerlendirmeler", *Din Dilinde Mûcize* (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2015): 208.

⁴⁶⁵ <https://www.facebook.com/soner.duman.50/posts/> (Erişim 6 Şubat 2024 11:49)

⁴⁶⁶ Kâdî Abdülcebbar, *Tesbîtü Delâilî'n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 112-120.

gerçekleşen bu hareketliliğin Hz. Peygamber'in risaletinin delillerinden biri olduğunu ifade etmiştir.⁴⁶⁷

Kâdî Abdülcebâr, Hz. Muhammed'in risaletinin delillerinden biri olarak âdete muhalif bir şekilde Mekke'de gerçekleşen yıldızların kayması hadisesinden bahseder. O, hadisenin vukuuyla ilgili olarak şöyle söylemiştir: Araplar açık havada geceledikleri için yıldızları sürekli gözlemliyorlardı ve böylelikle onlarla ilgili gayet iyi düzeyde bir bilgiye sahiplerdi. Hz. Peygamber Mekke'de iken yıldızlar kayıp gökyüzü yıldızlarla dolmuştur. Kur'an'da Cin suresinde bu olaydan bahsedilmektedir.⁴⁶⁸ Hz. Muhammed'in delil getirdiği hususu insanlar bizzat müşahede etmişlerdir. Peygamber hakikatte vuku bulmayan bir şeyi sunmuş olsaydı kusurunu aramak için her daim fırsat kollayan inkârcılar için bu büyük bir fırsat olurdu. Ayrıca ashab şüphelendikleri bir durum olup Peygamber'in yalan söylediğine şahitlik etmiş olsalardı bunu hem kendine sorar hem de bu durumu gizlemeyip açıklarlardı. Dolayısıyla onların da şahitlikleri, inkâr edenlerin bu konuda delil gösterememeleri bu mûcizenin açık bir delil olduğunu göstermektedir.⁴⁶⁹

İslâm inancına göre cinler latif yapılı, uzun ömürlü ve geniş görüş açısına sahip varlıklardır. Ancak onların da bilemeyeceği gayb alanları vardır. Cin Suresi 8-9. ayetlerde, bilgi alabilmek niyetiyle göğe yükselen cinlerin göğe yükselerek kulak hırsızlığı yapmalarının üzerlerine ateş topları gönderilerek engellendiği bildirilmiştir.⁴⁷⁰ Mâtürîdî ilgili ayetlere dair şu açıklamada bulunmuştur: Cinlerin göğe yükselerek haber almaya çalışmaları, onların göğün belirli kapılarını bulup içeri girme çabası olabilir. Ancak, gök tamamen korunmasız değildir; belli giriş noktaları bulunmakta, bu kapılar da muhafızlar ve alev toplarıyla korunmaktadır. Cinler, bu kapılardan girerek haber dinlemeye çalıştıklarında, üzerlerine alev topları gönderilerek püskürtülmüşlerdir.⁴⁷¹

⁴⁶⁷ Mesut Avcı, "Kâdî Abdülcebâr'ın Tesbîtu Delâilî'n-Nübüvvesindeki Siyer Rivayetlerin Siyer Kaynakları Açısından Değerlendirilmesi", *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 34/2 (2023), 572.

⁴⁶⁸ Bkz. Cin 72/ 8-9.

⁴⁶⁹ Kâdî Abdülcebâr, *Tesbîtu Delâilî'n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 142-148.

⁴⁷⁰ Çelebi, "İnsanın Gaybı İlişkisi", 262-263; ilgili ayetler için bkz. Cin 72/8-9; Hicr 15/18; Saffât 37/10; Şuarâ 26/212, 223.

⁴⁷¹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, çev. İbrahim Tüfekçi, 16/170-172.

Yıldızların kaymasıyla ilgili olarak Kâdî Abdülcebbar'ın aktardığı bir rivayet de şudur: İnsanlar yıldızların kaymasını müşahede edince bu olayın dünyanın nihayeti olabileceğini düşünerek mallarını terk etmişlerdir. Bu hadiseyi gören Amr es- Sakafi ise halkına seslenerek mallarını tekrar elde etmelerinin meşakkatli olduğunu, yıldızlara bakmalarının daha isabetli olacağını, şayet bunların önceden vakıf olunan yıldızlar ise dünyanın yok olması için var olduğu ancak o anda ortaya çıkmışlarsa bunun bir amaca matuf olduğunu söylemiştir. Sakif halkı konuşmanın ardından bu meselenin bir anda ortaya çıktığını müşahede etmişlerdir. Beklemeleri esnasında Kureyş'ten birinin peygamberlik iddiası kendilerine ulaşmıştır. Yıldızların kaymasını bu durumda o elçi için bir alamet olarak varsaymışlardır.⁴⁷²

2.2.3.4. Hz. Peygamber'e İsnat Edilen Diğer Hissî Mûcizeler

Hadislerin derlenmesiyle birlikte, Hz. Peygamber'e nispet edilen mûcizelerle ilgili birçok rivayet hadis kitaplarında yer almaktadır. Kalam âlimleri, bu tür haberleri ahad olarak kabul etmekle birlikte, kalam alanında yazdıkları eserlerde bu rivayetleri doğru kabul etmişler ve eserlerinde bunları konu edinmişlerdir.⁴⁷³ Kâdî Abdülcebbar *Şerhu'l-usûli'l-hamse* adlı eserinde bu mûcizelere değinmiştir. Kâdî Abdülcebbar, Hz. Peygamber'in az miktarda yiyecekten çok sayıda topluluğu doyurmasını, Allah tarafından ona verilen kudret sonucu yemeğin cüzlerinin artırılmasıyla gerçekleşen bir mûcize olarak açıklar. Bir diğer zikrettiği mûcize ise ağacın kendisi tarafından çağrıldığında ona icabet edip yerine geri dönmesidir. Bu hususla ilgili olarak Hz. Peygamberde çekim gücü (miknatis) olduğunu iddia edenlere Kâdî Abdülcebbar; "Şayet denildiği gibi bulunsa bu yanındakilerce bilinirdi. Ayrıca itme ve çekme bir arada bulduklarında ağacın hiç hareket etmeksizin yerinde durması gerekir" şeklinde cevap verir. O'nun *Şerhu'l-usûli'l-hamse* adlı eserinde bahsettiği mûcizelerden bir diğeri de hurma kütüğünün inlemesi mûcizesidir. Hz. Peygamber minber yaptırmadan önce hutbelerini hurma kütüğünün üzerinde veriyordu. Minberle birlikte hutbelerini minberde okumaya başlayınca hurma kütüğü devenin yavrusu için çıkardığı ses gibi inlemiş olup, Hz. Peygamber onu kucaklayıncaya kadar

⁴⁷² Kâdî Abdülcebbar, *Tesbîtu Delâili'n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 148.

⁴⁷³ Yasin Ulutaş, *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Döneminde Mûcize Anlayışları* (Doktora Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019), 117-118.

susmamıştır.⁴⁷⁴ Kâdî Abdülcebbâr bu mûcizeye karşı itiraz olarak kütükte delik olup rüzgarın oradan geçişi esnasında bu sesin duyulduğunu belirtenlere; şayet durum iddia edildiği gibi olsaydı minberin yapım aşamasında da aynı sesin duyulması gerektiğini ifade ederek bu durumun mümkün olmadığı şeklinde cevap verir. Son olarak Kâdî Abdülcebbâr Hz. Peygamberin bu tür mûcizelerinin çokça olduğunu belirtip elindeki çakıl taşlarının onu zikretmesini de mûcizelerinden biri olarak ifade eder.⁴⁷⁵

Öte taraftan hadis kaynaklarında geçen mûcizelerden bir diğeri de az suyun çoğalması hadisesidir. İklimsel şartları göz önüne aldığımızda suyun kıymeti haizdir. Rivayetlerde anlatıldığı şekliyle bu çoğalma öyle böyle olmayıp binlerce kişi ondan kana kana içmiştir.⁴⁷⁶ Su ile ilgili tezahür eden mûcizeler; parmaklarından suyun akması ve kurumaya yüz tutmuş kuyuların sularının tekrar çoğalması şeklinde çeşitli rivayetlerde geçen mûcizelerdir.⁴⁷⁷ Her ne kadar bu hadislerin ahad yolla rivayet edilmesi hissî mûcizeleri kabul etmeme nedeni olarak zikredilse de bu yaklaşımın isabetli olmadığını söyleyebiliriz. Çünkü her ne kadar mûcizelerle ilgili rivayetler her biri ayrı olarak ele alındığında ahâd haberlerden oluşsa da toplamda rivayetlerin bütünü bir gerçekliğe işaretir. Ahad yolla rivayet edilen bu hadisler bir bütün olarak değerlendirildiğinde Hz. Peygamber'in mûcizelerinin vaki olduğunu ortaya koymaktadır.⁴⁷⁸

Yukarıda bahsi geçen mûcizeler dışında kaynaklarda bahsedilen Peygamber Efendimiz'in nübüvvetini ispat eden ve Allah'ın kudretini gösteren bazı mûcizelerinden de bahsetmek yerinde olacaktır.

⁴⁷⁴ Kâdî Abdülcebbâr, *Şerhu'l-Usûli'l-hamse*, 596; Ramazan Önal, "Hz. Peygamber'in Mûcizelerinden Hanînü'l-Ciz' Hadisesi (Mahiyeti ve İntikal Şekli)" 3/2 (2020), 416.

⁴⁷⁵ Kâdî Abdülcebbâr, *Şerhu'l-Usûli'l-hamse*, 597; ayrıca bkz. Abdullatif Harputi, *Tenkihu'l kelam fi Akaidi ehli'l-İslâm*, yayına hazırlayan: Fikret Karaman (İstanbul: Çelik Yayınevi, 2016), 216-217.

⁴⁷⁶ Buhârî, "Menâkıb", 25.

⁴⁷⁷ Müslim, *Sahih-i Müslim*, çev. Mehmed Sofuoğlu (İstanbul: İrfan, 1967); "Fedail", 3; İmam Malik, Ebu Abdullah, *el-Muvatta*, çev. Vecdi Akyüz vd., (İstanbul: Beyan, 1994), "Kasru's-Salat", 2.

⁴⁷⁸ Erdinç Ahatlı, *Peygamberlik ve Hz. Muhammed'in Peygamberliği* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007), 234-236.

2.2.3.4.1. Bedir Mûcizeleri

Bedir Gazvesi Hz. Peygamber'in tevhid mücadelesinin en önemli savaşlarından biridir. Hz. Peygamber'in savaşları birer mektep konumundadır. Hal böyle olduğu için Kur'an'a konu olmuşlardır. Bizler Kur'an'da savaşları ayet olarak okuyoruz. Dolayısıyla bu savaşların ayetlere konu olması onların farklı, ayrıcalıklı olduklarını göstermektedir. Bedir Gazvesi de içinde barındırdığı önemli hadiselerle Kur'an'da konu edinilen en önemli hadiselerdendir. Kâdî Abdülcebbâr da Bedir'de meydana gelen hadiseleri Hz. Peygamber'in nübüvvetine işaret eden deliller bağlamında değerlendirmektedir.⁴⁷⁹

Hz. Peygamberin Mekke'de gerçekleşen mûcizelerinden biri olarak Kâdî Abdülcebbâr müşriklerin mağlup olacaklarını haber veren şu ayeti zikreder: "(O Kureyşliler) çeşitli gruplardan oluşan, şurada bozguna uğratılmaya mahkûm olan bir ordudur."⁴⁸⁰ Öncesinde Resulullah onları hak dine davet ettiği zaman müşrikler sahip oldukları malları ve güçlerine güvenerek Hz. Peygamber'i tehdit etmişlerdi. Peygamber ise içinde bulunduğu zayıflık ve yalnızlığa rağmen en güçsüz anında onları savaşla tehdit etmiştir. Kâdî Abdülcebbâr'a göre bu, ancak Allah'a ve vahyine itimad eden kimsenin cesaret edebileceği bir durumdur. Ayette bildirildiği şekliyle Allah'ın vaadi gerçekleşmiş ve müşrikler bozguna uğratılmışlardır.⁴⁸¹ Kâdî Abdülcebbâr galibiyete işaret eden bu ayeti Hz. Peygamber'in doğruluğuna delalet eden alametlerden biri olarak zikrettikten sonra Bedir'de gerçekleşen diğer hadiselere değinir. Müşriklerin sayıca yaklaşık bin kişi olmalarına karşılık müminler üç yüzden biraz fazla idiler. Müminler develere ortaklaşa biniyorlardı. Hz. Peygamber burada müteessir şekilde kibleye yönelerek şu şekilde niyazda bulunmuştur: "Ey Allah'ım bana ne söz verdiysen onu gerçekleştir! Eğer canlarını sana teslim etmiş olan bu küçücük topluluk yok olursa, yeryüzünde sana kulluk edecek kimse kalmayacak..."⁴⁸² Sonrasında Kâdî Abdülcebbâr düşman ordusunun konum olarak müslümanlardan önce gelerek suyun olduğu vadiyi kuşatmasından söz eder. Müslümanlara bu durumda

⁴⁷⁹ Kâdî Abdülcebbâr, *Tesbîtü Delâilî'n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 736.

⁴⁸⁰ Sâd 38/11.

⁴⁸¹ Kâdî Abdülcebbâr, *Tesbîtü Delâilî'n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 172.

⁴⁸² Buhârî, "Kitâbü'l Megâzî", 4; "Cihad", 89; Müslim, "Cihad", 7.

Allah'ın yardımı ile su indirildiği, savaş esnasında yüreklerinden korkuyu alıp Allah'ın onları cesaretlendirmesi ve Allah Teâlâ'nın Müslümanları desteklemek üzere melekler gönderip bu meleklerin onlara yardım ettiğinden söz eder. Diğer taraftan Bedir'de Hz. Peygamber'in avucundaki taşla karışık toprağı müşriklere atmasıyla bu taşların onlara isabet edip dağılmalarına neden olduğu da Bedir'de gerçekleşen mûcizelerdendir. Kur'an-ı Kerim'de de ayrıntılı olarak bu olaylar zikredilmiştir.⁴⁸³

Kâdî Abdülcebâr Enfâl suresinin on yedinci ayetinde geçen şu ifadeleri zikrederek açıklamalarına devam eder: *“Onları siz öldürmediniz, fakat Allah öldürdü. Attığın zaman sen atmadın fakat Allah attı.”*⁴⁸⁴ Ayette zaferin gelmesindeki Allah Teâlâ'nın desteğine işaret edilmektedir. Buradaki “atma” sıradan bir olay değildi. Çünkü Hz. Peygamber'in attığı toprak Allah'ın inayetiyle onun gücü dahilinde olmayan yer ve kimselere kadar ulaşmıştı. Ayette özellikle “Allah öldürdü” ifadesi olayın rastlantısal olmadığına delildir.⁴⁸⁵ Uzaktan atılan bir avuç taşın kalabalık düşman ordusu üzerinde bu denli tesir oluşturması ancak bir mûcizeyle açıklanabilir.⁴⁸⁶ Kâdî Abdülcebâr Bedir mûcizelerinden biri olarak ayrıca Enfâl suresi 44. ayetten bahseder. Ayette mealen *“Karşılaştığınız zaman onları sizin gözlerinize az gösteriyor, sizi de onların gözünde azaltıyordu ki yapılması gereken bir işi yerine getirsin. İşler hep Allah'a döndürülecektir.”*⁴⁸⁷ buyrulduğu gibi Allah Teâlâ Müslümanlara müşriklerin sayısını korkmayıp cesaretli olmaları için az göstermiştir ve müşriklerin kalplerini korkuyla doldurmuştur.⁴⁸⁸ Sonuç olarak savaş kabiliyetleri ve teçhizatları açısından ve bedenen müşrikler karşısında zayıf oldukları halde Müslümanların müşriklere karşı üstünlük sağlamaları Allah'ın yardım ve desteğinin tezahürüdür.⁴⁸⁹

⁴⁸³ Enfâl 8/5-17; Kâdî Abdülcebâr, *Tesbîtü Delâili'n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 736.

⁴⁸⁴ Enfâl 8/17.

⁴⁸⁵ Kâdî Abdülcebâr, *Tesbîtü Delâili'n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 742.

⁴⁸⁶ İsmail Fenni Ertuğrul, *Hakikat Nurları*, (İstanbul: 1979), 426.

⁴⁸⁷ Enfâl 8/44.

⁴⁸⁸ Kâdî Abdülcebâr, *Tesbîtü Delâili'n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 748.

⁴⁸⁹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, çev. Kemal Sandıkçı, 2/283-284.

Bedir’de meydana gelen mûcizelerden bir diğeri de meleklerin yardımudur. Mevzu ile ilgili muhtelif görüşler mevcut olup ayrı başlık olarak bu husustaki görüşlere değinmek yerinde olacaktır.

2.2.3.4.2. Meleklerin Yardımı

Bedir’de gerçekleşen en önemli mûcizelerden bir diğeri de meleklerin yardımını hususudur. Kur’an-ı Kerim’de de bu hususla ilgili birçok ayet vardır. Allah Teâlâ’nın Bedir, Uhud, Hendek ve Huneyn savaşlarında meleklerle Müslümanları desteklediği bildirilir.⁴⁹⁰ Bu hakikat ayetlerde açıkça ifade edilmiş olup bu hususta tereddüt yoktur.

Kâdî Abdülcebâr Bedir Savaşına meleklerin gelmeleri ve bazılarının savaşa katılmalarından nübüvvet delili olarak bahseder. Abdülcebâr bu konuda nakillerde bulunur. Bu mevzudaki haberlerden biri, ama olan Hakîm b. Hizâm’ın “Eğer gözlerim sağlam olsaydı, size meleklerin üzerimize geldiği vadiyi gösterirdim.” demesidir. Abdülcebâr bu haberlerden biri olarak Ebu Süfyan’ın da savaş esnasında atlar üzerinde beyaz giysili adamlar görüp onları görünce yenilgiye uğradıklarını ifade eden açıklamalarını nakleder. *Tesbîtü Delâili’n-Nübüvve*’de geçen bir diğerk nakil ise Hz. Peygamber’in Ebu Bekir’e hitaben “Müjde ey Ebu Bekir! Allah’ın yardım ve desteği geldi. İşte Cebrail! Başında sarık, atının yularından tutmuş, şu yüksek tepeye doğru onu sürüyor. İşte şunlar da işaretlenmiş melekler!” buyurmasıdır. Abdülcebâr’a göre tüm bu haberler meleklerin Bedir günü Müslümanlara destek amacıyla savaşa müdahil olduklarını göstermektedir.⁴⁹¹

Bedir günü ile ilgili olarak muhtelif görüşlerin olduğu mesele, bahsi geçen yardımın ne şekilde meydana geldiğidir.⁴⁹² Bazı İslâm alimleri ilgili rivayetlerden hareketle meleklerin bizzat savaşa iştirak edip müşriklere karşı kılıç kullandıkları görüşündedir.⁴⁹³ İbn Abbas’tan gelen bir rivayette Hz. Peygamber’in Ebu Bekir’e hitaben

⁴⁹⁰ Enfâl 8/9-10; Âl-i İmrân 3/122-123; Tevbe 9/26.

⁴⁹¹ Kâdî Abdülcebâr, *Tesbîtü Delâili’n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 746.

⁴⁹² Bulut, *Nübüvvetin İspatında Mûcize*, 228-229; ayrıca bkz. Mehmet Azimli, “Hz. Peygamber Dönemi Savaşlarında Meleklerin Yardımı Meselesi”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 21/3 (2010), 172-183; Mustafa Hocaoğlu, “Hz. Peygamber’e Melekler’in Yardımı hususunda Öne Sürülen Bazı İddiaların Değerlendirilmesi”, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/2 (2012), 55-98.

⁴⁹³ Bulut, *Nübüvvetin İspatında Mûcize*, 239-240.

Cibril'i işaret edip "İşte Allah tarafından gelen yardımcı, atını tutmuş ve hücumu hazır bir haldedir" demesinden yola çıkarak Kamil Mîras bu vb. rivayetlerden hareketle fiilen meleklerin harbe dâhil olduklarını söyler.⁴⁹⁴ Bazı İslâm alimleri ise meleklerin müminlere yardım ettiğini kabul etmekle birlikte bu yardımın fiili nitelikte olmayıp müminlere moral, cesaret, umut ve ilham etmeleri şeklinde olduğunu açıklamışlardır.⁴⁹⁵ Ehl-i Sünnet alimleri ise meleklerin fiili olarak savaşmış savaşmadığı konusunda bunun mümkün olabileceğini beyan etmekle birlikte meleklerin inşini daha ziyade müminlere moral ve kalplerine cesaret ve güven verme, sebatlarını pekiştirme şeklinde değerlendirmişlerdir.⁴⁹⁶

Son dönem araştırmacılarından bazıları meleklerin fiili olarak savaştığı görüşünü kabul etmeyerek şu açıklamalarda bulunmuşlardır: Eğer bu savaşta melekler insan suretinde yer alıp savaşmış olsalardı bu durum bilinirdi. Çünkü her iki taraftan kimin kimler tarafından öldürüldüğü biliniyordu. Şayet melekler fiili olarak inmiş olsaydı çok sayıda meleğe hacet olmayıp tek başına Cebrail, bu durumda kâfi olurdu. Ayrıca meleklerin bizzat harbe iştirakini kabul edersek Bedir gazilerinin şan ve kahramanlıklarını nereye konumlandıracağımız sorusu gündeme gelir. Bu nedenle meleklerin yardımını ifade eden beyanları manevî yardım olarak izah etmişlerdir. Ayrıca bu konuda açık bir meydan okuma ve talep söz konusu olmadığı için, bu olayın hissî mucize olarak değerlendirilmesinin uygun olmadığını belirtmişlerdir.⁴⁹⁷ Muhammed Hamidullah ta benzer şekilde yorumda bulunarak çok sayıda meleğin gelmesinin harbin kutsiyetine işaret ettiğini, meseleyi meleklerin bizzat savaşması şeklinde anlamanın uygun olmadığını ifade eder.⁴⁹⁸

⁴⁹⁴ Kamil Miras, *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i sarîh tercemesi* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1985), 10/147-148,194.

⁴⁹⁵ Bkz. Razî, *Mefâtihi'l-gayb*, 8/353; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/411; Muhammed Reşid Rıza, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Hakim : Tefsîru'l-Menar* (Hey'etü'l Mısıriyye, 1990), 4/113-114.

⁴⁹⁶ Bkz. Razî, *Mefâtihi'l-gayb*, 7/181-182; Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, çev. Fadıl Aygan, 6/193.

⁴⁹⁷ Adil Bebek, "Kelâm Literatürü Işığında Mûcize ve Hz. Muhammed'e Nisbet Edilen Hissî Mucizelerin Değerlendirilmesi", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18 (Ocak 2014), 142.

⁴⁹⁸ Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, çev. Salih Tuğ (İstanbul: İrfan Yayınları, 1993), 1/225-226.

Sonuç olarak günümüz müelliflerinin çoğunun da kanaati Allah Teâlâ'nın meleklere yardımının katî olup ancak bu yardımın tamamen manevî düzlemde meydana geldiği şeklindedir.⁴⁹⁹

2.2.3.4.3. Uhud Gazvesi ve Melekler

Uhud Gazvesi ile ilgili olarak Kâdî Abdülcebbâr *Tesbîtü Delâilî'n-Nübüvve* adlı eserinde Hz. Peygamber tarafından önceden bazı haberlerin bildirilmesini onun alametlerinden biri olarak değerlendirmiştir. Kureyş ve Araplar Bedir'in intikamını almak üzere üç bin kişilik orduyla yola çıkmışlardır. Bunu haber alan Müslümanlar ise gerekli hazırlıkları yapıp Hz. Peygamber'in liderliğinde yedi yüz kişilik orduyla düşmanı karşılamak üzere yola çıkmışlardır. Müslümanlar arasında müşrikleri Medine'de mi Medine dışında mı karşılayacakları noktasında ihtilaf vardı. Münafıklar savaşın gidişatını olumsuz etkileyen fiillerde bulunmuşlardı. Hz. Peygamber ve Müslümanlar Uhud'a varınca Resulullah hemen ashabını savaş düzenine soktu. Hz. Peygamber Uhud meydanında Müslümanlara hitaben “Şüphesiz siz onları hezimete uğratacaksınız” buyurmuştur. Resulullah ardından okçuları düşmanın düşmanın arkadan yaklaşma ihtimaline karşı önemli bir mevziye yerleştirerek hezimet durumu dahi olsa yerlerinden ayrılmamaları hususunda sıkı sıkıya tembihlemiştir. Hz. Peygamber'in haber verdiği gibi müşrikler sayıca az ve zayıf durumda bulunmalarına rağmen Müslümanlar tarafından yenilgiye uğratılmışlardır. Hz. Peygamber tarafından bu yenilginin önceden haber verilmesi, onun nübüvvetini ispat eden delillerdendir.⁵⁰⁰

Kâdî Abdülcebbâr ayrıca Hz. Peygamber'in savaş öncesinde gördüğü bir rüyanın savaş esnasında gerçekleşmesini, nübüvvetin delillerinden biri olarak kabul etmiştir. Hz. Peygamber, rüyasında bir inek boğazlandığını görmüş ve bunu sahabelerden bazı kimselerin şehit edileceği şeklinde yorumlamıştır. Ayrıca kılıcı Zülfikar'ın kırıldığını görmüş ve bunu da amcası Hz. Hamza'nın şehadetine işaret olarak değerlendirmiştir. Bunun yanı sıra, nişan takılı bir koçun öldürüldüğünü görmesini, düşman ordusunun komutanının öldürüleceğine işaret olarak yorumlanmıştır. Nitekim müşriklerin sancaktarı Osman b. Ebu Talha savaş sırasında öldürülmüştür. Kâdî

⁴⁹⁹ Bulut, *Nübüvvetin İspatında Mûcize*, 251.

⁵⁰⁰ Kâdî Abdülcebbâr, *Tesbîtü Delâilî'n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 770-772.

Abdülcebbâr'a göre, rüyadaki bu olayların Uhud günü gerçekleşmesi, Hz. Peygamber'in nübüvvetinin açık bir delilidir.⁵⁰¹

Kâdî Abdülcebbâr'a göre Uhud gününde gerçekleşen mucizelerden bir diğeri de; Âl-i İmrân suresinde bahsedilen,⁵⁰² daha önce Bedir'de olduğu gibi Uhud'da da Müslümanların üzerine uyuklama halinin çökmüş olmasıdır. Normal şartlarda savaş esnasında uyku halinin olmaması beklenirken Allah Teâlâ uyku haliyle lütufta bulunmuştur. Allah Teâlâ müminlere yardım va'dini gerçekleştirmiştir; ancak okçular Hz. Peygamber'in emrini beklemeden buldukları mevkiden ayrılp ganimet toplamaya başlamışlardı. Allah Teâlâ emre itaatsizliklerinin akabinde onların kalplerine gam üstüne gam verdiğini ifade etmiştir. Ayneyn Tepesinde Müslümanlar kazandıklarını zannederek sevindikleri esnada müşrikler tarafından arkadan saldırıya uğramışlardır. Bu durum kendilerinde büyük bir endişe ve korku oluşturmuştur. Ancak Allah Teâlâ, bu kederin ardından cesaret ve metanetlerini koruyarak Hz. Peygamber'in ardından gidip düşmanla savaşan müminlere hafif bir uyuklama hali vermiştir. Bu durum Allah tarafından onların dinlenmesini sağlamak ve heyecanlarını yatıştırmak için bir rahmet ve lütuf olarak gerçekleşen mucizelerdendir.⁵⁰³

Kâdî Abdülcebbâr Bedir'deki yardımın neden Uhud gününde de gönderilmediğine dair bir sorunun ancak Allah'ın peygamberlerine daimi suretle yardım ettiğini iddia eden kimseye sorulabileceğini ifade eder.⁵⁰⁴ Ona göre Ebu İshak Verrak ve İbnü'r-Râvendî'nin bu bağlamda soruları anlamsızdır. Allah'ın sürekli bir şekilde Nebîsini afiyette kılması imtihan sırrına da aykırıdır. Bazen onu farklı sınamalara tabi tutabilir. Nitekim bazen Nebîsine meleklerle yardım eder, bir başka zaman da sabır adına ona sıkıntı vererek onu imtihan eder.⁵⁰⁵

Uhud Savaşıyla ilgili olarak bahsi geçen mevzulardan biri de yukarıda da kısaca Kâdî Abdülcebbâr'dan nakille bahsettiğimiz meleklerin yardımı meselesidir.

⁵⁰¹ Kâdî Abdülcebbâr, *Tesbîtü Delâili'n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 770.

⁵⁰² Bkz. Âl-i İmrân 3/152-154.

⁵⁰³ Kâdî Abdülcebbâr, *Tesbîtü Delâili'n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 774.

⁵⁰⁴ Kâdî Abdülcebbâr, *Tesbîtü Delâili'n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 744.

⁵⁰⁵ Kâdî Abdülcebbâr, *Tesbîtü Delâili'n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 44.

Âl-i İmrân suresinde bahsi geçen meleklerin yardımı ile ilgili olarak çoğu müfessirin kanaati, yardımın Bedir gününe ait olduğudur. İlgili ayetler şu şekildedir:

*“Hani sizden iki takım (paniğe kapılarak) çözülmeye yüz tutmuştu. Hâlbuki Allah onların yardımcısı idi. Müminler, yalnız Allah’a tevekkül etsinler.”*⁵⁰⁶ *“Andolsun, siz son derece güçsüz iken Allah size Bedir’de yardım etmişti. O hâlde Allah’a karşı gelmekten sakının ki şükretmiş olasınız.”*

“Hani sen müminlere, “Rabbinizin, indirilmiş üç bin melek ile yardım etmesi size yetmez mi?” diyordun.

*“Evet, sabrettiğiniz ve Allah’a karşı gelmekten sakındığınız takdirde; onlar ansızın üzerinize gelseler bile Rabbiniz nişanlı beş bin melek size yardım eder.”*⁵⁰⁷

Taberî ayetlerde bahsedilen yardımın Bedir günü gerçekleştiğini belirtir. Uhud günü bildirilmesinin ise Müminlere destek olduğunu söylemiştir.⁵⁰⁸ Reşid Rıza, okçuların ganimet payı için Hz. Peygamber’in emrini unutup yerlerini terk etmelerinin ilahî yardıma mazhar olmalarına engel teşkil ettiğini açıklayarak Uhud günü meleklerin müminlere yardım etmediği şeklinde meseleyi yorumlamıştır.⁵⁰⁹ Elmalılı da ilgili ayetlerde Bedir savaşından bahsedildiği görüşünü şöyle açıklar: Allah Teâlâ bin melekle savaşın başında müminlere yardımda bulunmuştur. Müşriklere yardım için Kürz b. Câbir’in geleceği haberleri yayılınca Allah Teâlâ üç bin melekle yardımda bulunup müşriklar bozguna uğratılmıştır. Kürz şayet gelmiş olsaydı Allah Teâlâ beş bin melekle yardım edecekti. Ancak Kürz gelmeyince beş bin meleğe ihtiyaç kalmaması hasebiyle bu ihtiyaç ortadan kalkmıştır. Bu nedenle söz konusu yardım Bedir’de gerçekleşmiştir.⁵¹⁰ Uhud’da müminlerde ganimet bahsi dolayısıyla niyet kayması söz konusu olunca başlangıçta üstün iken ağır bir darbe almışlardı.⁵¹¹

⁵⁰⁶ Uhud savaşında, sağ ve sol kanatlara yerleştirilen Hazrec kabilesinden Seleme Oğulları ile Evs kabilesinden Hariseoğulları, Hz. Peygamber’in savaş taktiğine uymamış, savaş esnasında düşmana karşı korkaklık ve zaaf göstermişlerdi.

⁵⁰⁷ Âl-i İmrân 3/122-125.

⁵⁰⁸ Taberî, *Taberî tefsiri*, çev. Hasan Karakaya - Kerim Aytekin (İstanbul: Hisar, 1996), 2/359-360; Buhârî, “Kitabü’l Megâzi”, 17-18,163.

⁵⁰⁹ Muhammed Reşid Rıza, *Tefsiru’l-Kur’ani’l-Hâkim : Tefsiru’l-Menar*, 4/114-115.

⁵¹⁰ Yazır, *Hak dini Kur’an dili*, 2/419-420.

⁵¹¹ Bulut, *Nübüvvetin İspatında Mûcize*, 236.

2.2.3.4.4. Hendek Gazvesi Esnasındaki Mûcizeler

Hendek Gazvesi hicretin beşinci yılında m.627 yılında müslümanlar ile müşrikler ve müttefikleri arasında meydana gelen savaştır.⁵¹² Müşriklerle bereber pek çok grup savaşa müdahil olduğu için Ahzab Gazvesi diye de anılmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de bu hadiseden Ahzab Suresinde bahsedilmektedir. Şehri müdafa nedeniyle kazılan hendekler savaşın neticesini Müslümanlar lehine etkilemişti.⁵¹³

Kâdî Abdülcebbâr, Hendek Gazvesi esnasında meydana gelen mûcizelerden biri olarak düşman ordusunu dağıtan rüzgardan bahsetmektedir. Ahzab Suresinde bu mûcizeden bahsedilmektedir. Bu surede Allah, mü'minlere ümitsizliğe düşüp korkuya kapıldıkları anda gönderdiği yardımdan bahsetmektedir. Mü'minlere verilen büyük nimet, düşmana gönderilen soğuk rüzgar ve meleklerle yardımdır. Abdülcebbâr'a göre rüzgar mûcizesi ve benzeri olaylar bilinen düzen içinde gerçekleşen hadiseler olsaydı, Allah onları bir lütuf ve minnet vesilesi kılmaz, dost-düşman herkes için bir delil olarak sunmazdı.⁵¹⁴ Ahzab Suresinde bahsi geçen ayetlerin devamında münafıkların Hz. Peygamber'in istikbale dair vaad ve müjdelerini hafife aldıklarından bahseder. Resulullahın mûcizelerinden biri de münafıkların iç yüzlerine dair haberleri bildirmesidir. Eğer O, Allah'ın elçisi olmasaydı, insanların iç dünyalarına dair bu denli net bilgiye sahip olamazdı. Onlara haksız yere "Siz münafıksınız." demesi bir iftira olurdu. Bu olayda, onlar da arkasından konuşur, düşmanlarına ve inandıkları kişilere bunu anlatırlardı. Özellikle diğer din mensupları O'nun yanlış yapmasını en çok isteyenlerdi ve hiçbir delil olmadan bile onu yalancılıkla suçlayabiliyorlardı. Böyle bir fırsatı kaçırmazlardı. Dolayısıyla bu husus, bize Resûlullah'ın bilgilerini kesin bir ilme ve vahye dayanarak bildirdiğini göstermektedir. Bu, gaybî haberlere dair büyük mucizelerin bir delilidir.⁵¹⁵

Sonuç olarak Allah Tealâ'nın düşman ordularını rüzgar aracılığıyla ilerlemelerini engelleyerek müminlere lütufta bulunması ve yine yakın mesafede

⁵¹² Muhammed Hamidullah, "Hendek Gazvesi" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/194.

⁵¹³ İbrahim Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı* (Ankara: DİB Yayınları, 2007), 183-184.

⁵¹⁴ Kâdî Abdülcebbâr, *Tesbîtü Delâilî'n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 828; Ahzâb 33/20; Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, çev. Fadıl Aygan, 11/350-351.

⁵¹⁵ Kâdî Abdülcebbâr, *Tesbîtü Delâilî'n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 830-832.

bulunmalarına rağmen müslümanların rüzgarın olumsuz tesirinden etkilenmemeleri adete muhalif olarak Allah'ın kudretiyle meydana gelen mûcizelerdendir.⁵¹⁶

---

⁵¹⁶ Kâdî Abdülcebâr, *Tesbîtü Delâilî'n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, 836.

SONUÇ

Nübüvvet müessesesi Allah'a iman ve diğer inanç esaslarının kabulü açısından önemli bir esastır. Bu nedenle İslâm âlimleri tarafından sadece dini bir hakikat olarak değil, aynı zamanda akıl ve hikmet ekseninde açıklanması elzem bir gerçeklik olarak görülmüştür. Kur'an-ı Kerimde her topluluğa peygamber gönderildiği bildirilmektedir. Allah Teâlâ insanoğlu için bir rehber göndererek onlara yol göstermiştir. İlk insanla başlayan nübüvvet silsilesinin son halkası Hz. Muhammed'dir. Peygamberlerin temel görevi Allah'tan aldıkları ilahi mesajı insanlara bildirmek, ulaştırmaktır. Onlar, tebliğ vazifelerini ifa ederken çoğu zaman büyük bir dirençle karşı karşıya gelmişlerdir. Bu noktada nübüvvet iddialarını delillendirmek için Allah peygamberlerini mûcizelerle desteklemiştir. Mûcize Allah tarafından elçilik iddiasında bulunan peygamberlerini doğrulamak için yaratılan, diğer insanların benzerlerini meydana getirmekten aciz oldukları olağanüstü olaylardır. Allah her peygamberini kendi döneminin şartlarına göre farklı mûcizelerle desteklemiştir. Bu bağlamda bir peygamberin peygamber olduğunun bilinmesinin yegâne unsuru, onun mûcize göstermesidir denilebilir.

Mu'tezilî düşünce sistemi içerisinde önemli bir yeri olan Kâdî Abdülcebâr, Hz. Peygamber'in peygamberliğini ispat bağlamında müstakil olarak kaleme aldığı *Tesbîtü Delâilî'n-Nübüvve* adlı eserinde onun mûcizelerine genişçe yer vermiştir. Abdülcebâr'ın, nübüvveti inkâr eden düşünce sistemlerine karşı ortaya koymuş olduğu deliller bir anlamda Mu'tezilî yaklaşımın bu konudaki tutumunun ortaya konulmasını sağlayacaktır. Nübüvvetin reddi farklı gruplar/şahıslar tarafından her asırda savunulmuştur. Kâdî Abdülcebâr *Tesbîtü Delâilî'n-Nübüvve* adlı eserinde nübüvveti ispatına yönelik aklî, haberî ve hissî mûcizelerden teferruatlı bir şekilde bahsetmiştir. O, Ehl-i Sünnet'e paralel bir şekilde Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispat sadedinde hissî mûcizelere yer vermiştir.

Kâdî Abdülcebâr'a göre mûcize, peygamberlerin doğruluğunu ispat eden, insan aklını aşan olağanüstü bir delildir. Özellikle, Hz. Peygamber'e verilen mûcizelerin arasında Kur'an'ın eşsiz belagati ve benzerinin getirilemez oluşu, Kâdî Abdülcebâr tarafından onun nübüvvetin en güçlü delili olarak kabul edilmiştir. Esasında her peygambere kendi döneminde öne çıkan/revaçta olan unsurlar üzerinden

bazı mûcizeler verilmiştir. Hz Peygamber'e de en büyük mûcize olarak tesiri sadece kendi dönemi ile sınırlı olmayan, fesahat ve belagat açısından eşsiz ve bir benzerinin meydana getirilmesi mümkün olmayan Kur'an mûcizesi verilmiştir. Dolayısıyla Kur'an-ı Kerim Hz Peygamber'in nübüvvetinin en güçlü delilidir. İlgili eserinde nübüvveti temellendirirken akıl-vahiy eksenini çerçevesinde meseleleri izah etmiştir. Öte yandan Kâdî Abdülcebbar geçmiş ve gelecekle ilgili olarak Hz. Peygamber'in haber verdiği gaybî bilgilerin de onun nübüvvetini kanıtlayan önemli deliller olduğunu ifade etmiştir.

Bu çalışma, nübüvveti temellendirmede Kâdî Abdülcebbar'ın *Tesbîtü Delâilî'n-Nübüvve* adlı eserinde ele aldığı mûcize rivayetlerinin tasnifini amaçlamıştır. Abdülcebbar sadece rivayetleri sıralamamış, özgün yorumlarıyla rivayetlerin hangi açıdan nübüvvet delil teşkil ettiklerini de izah etmiştir. Ayrıca Abdülcebbar Hz. Peygamber'in ahlakını da nübüvvetinin doğruluğunu ispat eden bir delil olarak değerlendirmiştir. O'nun ahlakı nübüvvetini ispat eden en güçlü delildir. Abdülcebbar bu hususta onun güvenilirliği (el-Emin), sabrı, hilmi, adaleti, dürüstlüğü gibi sahip olduğu ahlaki özelliklerin ancak bir peygamberde tümüyle bulunabileceğini ifade ederek bu erdemlerin, onun üstün ahlakının peygamberliğini destekleyen bir delil olduğunu savunmuştur.

Sonuç olarak, Kâdî Abdülcebbar'ın nübüvveti temellendirme bağlamında sunduğu delilleri içeren eseri İslâm'ın kültürel, dini mirası açısından düşünce tarihimize önemli bir katkı sunmaktadır. Bu çalışma, onun görüşlerinin İslâm düşüncesindeki yerini ve etkisini anlamak isteyen araştırmacılar için bir zemin sunmayı hedeflemektedir. Her asırda farklı adlarla anılan nübüvvet karşıtı akımların varlığı düşünüldüğünde Kâdî Abdülcebbar'ın vahyin ve aklın rehberliğinde ortaya koyduğu delillerin nübüvvet savununda her zaman yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- ABDÜLBÂKÎ**, Muhammed Fuad. *el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfazi'l-Kur'ani'l-Kerim*. İstanbul: Mektebetü'l İslamiyye, 1982.
- AHATLI**, Erdinç. *Peygamberlik ve Hz. Muhammed'in Peygamberliği*. Ankara: DİB. Yayınları, 2007.
- AMRECİ**, Ahmed Şevki İbrahim. *el-M'tezile fi Bağdat*. Kahire: Mektebetü Medbuli, 2000.
- AKBULUT**, Ahmet. *Nübüvvet Meselesi Üzerine*. Ankara: Birleşik Yayınları, 1992.
- AKÇAY**, Mustafa. "Bir Kelam Problemi Olarak Nübüvvetin İmkânı". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/3 (Haziran 2001), 217-246.
- ÂMÎDÎ**, Seyfeddin. *Ebkarü'l-efkâr fi usulî'd-din*. 5 Cilt. Tahkik: Ahmed Muhammed Mehdi. Kahire: Daru'l-Kütüb Ve'l-Vesaiki'l-Kavmiyye, 2004.
- ARSLAN**, Hulusi. "İmamet Şahsında İmamet Nübüvvet İlişkisi". *İslâm'da Peygamber İnancı Sempozyumu* (15-17 Eylül 2006) ed. İbrahim Coşkun. 177-193. İstanbul: Ensar, 2015.
- ARSLAN**, İhsan. "Kur'an-ı Kerim'e Göre Hz. Peygamber ve Mûcize". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 10/50 (Haziran 2017), 882-903.
- ASLAN**, İbrahim. *Kâdî Abdülcebbar'da Kelâm Yöntemi*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.
- AVCI**, Mesud. "Kâdî Abdülcebbar'ın Tesbîtu Delâli'n-Nübüvvesindeki Siyer Rivayetlerinin Siyer Kaynakları Açısından Değerlendirilmesi". *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 34/2 (2023). 568-590.
- AYGAN**, Fadıl. "Hz. Muhammed'in Nübüvvetinin Mahiyeti". Hz. Peygamber'in Nübüvveti'nin Süresi ve Kapsamı: Çalıştay Bildiri ve Müzakere Metinleri. ed. Mahmut Çınar- Raşit Küçük vd. (Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, 17-19 Ekim 2014). 2015. 51-89.
- AYNÎ**, Bedreddin Ebu Muhammed Mahmud b. Ahmed. *Umdetü'l-Kari fi Şerhi Sahihi'l-Buhari*. 25 Cilt. Beyrut: Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, ts.
- AZİMLİ**, Mehmet. "Hz. Peygamber Dönemi Savaşlarında Meleklerin Yardımı Meselesi". *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 21/3 (2010), 172-183.
- BAĞDÂDÎ**, Ebu Bekr el-Hatib Ahmed b. Ali b. Sabit Hatib. *Târîhu Bağdâd*. Beyrut: Daru'l- Kitabi'l-Arabi, ts.
- BAĞDÂDÎ**, Ebu Mansur Abdülkâhir b. Tahir. *Usûlü'd-din*. İstanbul: Da'rul-fünun İlahiyat Fakültesi, 1928.

- BÂKILLÂNÎ**, Ebu Bekr Muhammed b. et-Tayyib. *et-Temhîd*. Lübnan: Müessesetü'l Kütübü's- Sekafiyye, 1987.
- BALCI**, İsrafil. "Müzakereler". *Din Dilinde Mucize*. İstanbul: Kuramer Yayınları, 2015. 143-144.
- _____, İsrafil. *Hz. Peygamber ve Mûcize*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 3. Basım, 2016.
- BARDAKÇI**, Sefa. "Kâdî Abdülcebâr'ın İnşikâk-ı Kamer Görüşü". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28/28 (Mayıs 2009), 155-180.
- BARLAK**, Muzaffer. *Bir Kelâm Problemi Olarak Nübüvvet: Bâkîllânî ve Kâdî Abdülcebâr Örneği*. Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.
- _____, Muzaffer. *Kelâm'da Nübüvvet Tartışmaları*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015.
- BEBEK**, Adil. "Kelâm Literatürü Işığında Mûcize ve Hz. Muhammed'e Nisbet Edilen Hissî Mûcizelerin Değerlendirilmesi". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18 (2000), 121-148.
- BEYZÂVÎ**, Ebu Muhammed Abdullah b. Ömer. *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*. 5 Cilt. Beyrut: Daru İhyaut-Turasi'l-Arabî,1418), 4/113.
- _____, *Tavâliu'l-Envâr*. çev. İlyas Çelebi - Mahmut Çınar. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2014.
- BEYHÂKÎ**, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali. *Delâilü'n-nübüvve ve ma'rifetu ahvâli sahibi's-şeria*. 7 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.
- _____, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali. *Delâilü'n-nübüvve ve ma'rifetu ahvâli sahibi's-şeria*. 5Cilt. trc. Hüseyin Yıldız-Hasan Yıldız vd. İstanbul: Ocak Yayınları, 2017.
- BOLAY**, Süleyman Hayri. *Felsefi Doktrinler Sözlüğü*. 2.Baskı. İstanbul: Ötüken,1981.
- BÛHÂRÎ**, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*. 16 Cilt. çev. Mehmet Sofuoğlu. İstanbul: Ötüken, 1987.
- BULUT**, Halil İbrahim. "Mûcize". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/348-351. İstanbul: TDV Yayınları, 2020.
- _____, Halil İbrahim. *Nübüvvetin İspatında Mûcize*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2016.

- BULUT**, Zübeyr. “Peygamberleri Tasdik Aracı Olarak Mucizeler”. *Dergi Abant* 3/5 (Haziran 2015), 1-31.
- CÂHİZ**, *Hucecû'n- Nübüvve*. çev. Yasin Ulutaş, Abdülhamit Sinanoğlu. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2020.
- CANIKLI**, İlyas. *Hz.Muhammed Özelinde Peygamber Aleyhtarlığı*. Ankara: Fecr Yayınları, 2016.
- COŞKUN**, İbrahim. *Günümüz Akâid ve Kelâm Problemleri*. İstanbul: Kitap Dünyası, 2017.
- _____, İbrahim. *İslâm'da Peygamber İnancı Sempozyumu (15-17 Eylül 2006 Diyarbakır)*. İstanbul: Ensar, 2009.
- CÜRCÂNÎ**, Ebü'l-Hasan Seyyid Şerif Ali b. Muhammed. *Kitabü't-ta'rifat*, ts.
- _____, *Şerhu'l-mevâkıf*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.
- _____, *Şerhu'l-mevâkıf*. çev. Ömer Türker. 3 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2015.
- CÜŞEMÎ**, Hakim b. Kerrame (thk. Fuad Seyyid). *Şerhu Uyûnü'l-Mesâil, (Fazlü'l-İ'tizâl ve Tabakâtu'l-Mu'tezile içinde)* thk. Fuad Seyyid. Tunus: Daru't Tunusiyye. 1974.
- CÜVEYNÎ**, İmamü'l-Haremeyn Ebü'l-Meali. *Akîdetü'n-nizamiyye*, y.y., 1948.
- _____, İmamü'l-Haremeyn Ebü'l-Meali. *Kitabü'l-irşad*. Kahire: Mektebetü'l-Hanci, 1950.
- _____, İmamü'l-Haremeyn Ebü'l-Meali. *Kitabü'l-irşad*. trc. Adnan Bülent Baloğlu-Sabri Yılmaz vd. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 4. Baskı, 2022.
- _____, İmamü'l-Haremeyn Ebü'l-Meali. *Lümaü'l-edille*. y.y. ts.
- ÇAĞRICI**, Mustafa. “Hak”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5/137-139. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- ÇAKIR**, Müjgan. *Mucizeler Kitabı*. İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2015.
- CELEBÎ**, İlyas. “İnsanın Gaybla İlişkisi”. *Din Dilinde Gayb* İstanbul: KURAMER Yayınları, 2015. 253-287.
- _____, *İslâm İnancında Gayb Problemi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1996.
- _____, “Kadı Abdülcebbar”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/105-109. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

- _____, İlyas. "Nazzam". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/466-469. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- _____, İlyas. *İslâm İnanç Sisteminde Akılcılık ve Kâdî Abdülcebbar*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2002.
- _____, "İnşikâkü'l-Kamer". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/342-345. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- ÇELİK**, İbrahim. "Furkan". *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. 13/220-221. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- ÇINAR**, Mahmut. "Peygamberi Diğer İnsanlardan Ayıran Üç Özellik: Vahiy, Mûcize ve İsmet". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 21 (2011), 95-127.
- DEMİRCAN**, Adnan. "İslam Tarihinin İlk Üç Asrında Mûcize Algısı Üzerine Bazı Değerlendirmeler". *Din Dilinde Mûcize*. İstanbul: Kuramer Yayınları, 2015.
- DÜZGÜN**, Şaban Ali - **AKBULUT**, Ahmet vd. *İslâm İnanç Esasları*. Ankara: Grafiker Yayınları, 4. Baskı, 2015.
- DUMAN**, Soner. <https://www.facebook.com/soner.duman.50/posts/> (Erişim 6 Şubat 2024 11:49)
- EFENDİOĞLU**, Mehmet. "Osman b. Talha". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/475. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- ERTUĞRUL**, İsmail Fenni. *Hakikat Nurları*. İstanbul: 1979.
- ESEN**, Muammer. *Kur'an'da Peygamberlik*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2012.
- EŞ'ARÎ**, Ebü'l-Hasan İbn Ebu Bişr İshak. *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*. nşr. Helmut Ritter Wiesbaden: Frans Steiner Verlag, 1980.
- EVKURAN**, Mehmet. *Sistemik Kelam*. Ankara: Bilimsel Araştırma Yayınları, 2019.
- FAZLURRAHMAN**, Ana Konularıyla *Kur'an*. çev. Alparslan Açıkgenç. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2000.
- FAYDA**, Mustafa. "İfk Hadisesi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/507-509. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- _____, "Ridde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/91-93. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- FIĞLALI**, Ethem Ruhi. *Bâbîlik ve Bâhâîlik*. Ankara: TDV Yayınları, 1994.

- GAZZÂLÎ**, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed. *el-İktisad fi'l-i'tikad*. nşr. Abdullah Muhammed Halili. Beyrut: Daru'l Kütübi'l-İlmiyye, 2004.
- GÜRKAN**, Salime Leyla. "Teslis" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 549-552.
- GÖLCÜK**, Şerafeddin. *Kelâm*. Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, 1988.
- GÜNEŞ**, Kamil. *İslâm Düşüncesinin Şekillenişinde Akıl ve Nass Bâkullânî ve Kâdî Abdülcebbar'da Kelâmullah Meselesi Örneği*. İstanbul: İnsan, 2003.
- HAMİDULLAH**, Muhammed. *İslâm Peygamberi*. çev. Salih Tuğ. 2 Cilt. İstanbul: İrfan Yayıncılık, 1993.
- _____, "Hendek Gazvesi" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/194-195. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- HARPUTİ**, Abdullatif. *Tenkihu'l kalam fi Akaidi ehli'l-İslam*, yayına hazırlayan Fikret Karaman (İstanbul: Çelik Yayınevi, 2016), 216-217.
- HOCAOĞLU**, Mustafa. "Hz. Peygamber'e Meleklerin Yardımı Hususunda Öne Sürülen Bazı İddiaların Değerlendirilmesi" *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/2 (2012), 55-98.
- İŞİK**, Kemal. *Mâturîdî'nin Kelam Sisteminde İman, Allah ve Peygamberlik Anlayışı*. Ankara, 1980.
- İBN AŞÛR**, Muhammed Tahir. *Tefsîrû't-tahrir ve't-tenvir*. 30 Cilt. Tunus: Dâru't Tunusiyye, 1984.
- İBN FÛREK**, Ebu Bekr Muhammed b. Hasen. *Mücerredü makâlâtîş-şeyh Ebi'l Hasen el-Eş'arî*. nşr. Daniel Gımarret Beyrut: Daru'l- Meşrik, 1987.
- İBN HAZM**, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed. *el-Fasl fi'l milel ve'l- ehva' ve'n nihâl*. çev. Halil İbrahim Bulut. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2017.
- İBN HİŞAM**, Ebu Muhammed Abdülmelik. *Muhtasar Sîret'ü İbn Hişam*. trc. Muhammed Yazıcı. İstanbul: Ketebe Yayınları, 2021.
- _____, Ebu Muhammed Abdülmelik. *Sîreti İbn Hişam*. 4 Cilt. trc. Hasan Ege. İstanbul: Kahraman Yayınları, 1994
- İBN İSHAK**, *es-Sîre*. thk. Muhammed Hamidullah. Konya: Hayra Hizmet Vakfı Yayınları, 1981
- İBN MANZUR**, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem. *Lisanü'l Arab*. Beyrut: Daru's-Sadr, ts.

İBN SİNA, *Kitabü'ş-şifa ilahiyat: metafizik*. çev. Ömer Türker-Ekrem Demirli. 2 Cilt İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2014.

———, *en-Necât*. https://archive.org/details/pdf-26_202105/page/n177 (Erişim 22 Aralık 2024)

İBN TEYMİYYE, Ebü'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b. Abdülhalim. *en-Nübüvvât*. Riyad, 2000.

İBNÜ'L MURTAZA, Ahmed b. Yahya. *Kitabu tabakati'l-Mu'tezile* thk. Susanna Diwalt-Wilzer. Beyrut: Daru Mektebeti'l Hayat,,ts.

İBNÜ'L-ENBÂRÎ, Ebü Bekr Muhammed. *ez-Zâhir fî Me'ânî Kelimâti'n-Nâs*, thk. Hâtim Sâlih ed-Dâmin, 2 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1992.

İCÎ, Ebü'l-Fadl Adudüddin Abdurrahman b. Ahmed b. Abdülgaffar. *el-Mevakif fî ilmi'l-kelam*. Kahire, ts.

İMAM MÂLİK, *el- Muvatta*. 4 Cilt. çev. Vecdi Akyüz vd. İstanbul: Beyan, 1994.

İNCE, İrfan. "Ridde". *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/88. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.

İPEK, Mikail. "Mu'tezile'nin Hatmü'n-Nübüvve Savunması: Kâdî Abdülcebbâr Örneği". *Mevzu Sosyal Bilimler Dergisi* 6 (Eylül 2021), 1-25.

İYİSOY, Betül. "Abdullah b. Übeyy'in Hayatı ve Hz. Peygamber'e Karşı Tavrı". *İSTEM* 26 (Kasım 2016), 105-134.

KÂDÎ ABDÜLCEBBÂR, Ebü'l-Hasen Kâdî'l-Kudât Abdülcebbâr b. Ahmed el Hemedânî. *el-Muğnî fî Ebvâbi't-Tevhîd ve'l-Adl*. 20 Cilt. Mahmud Muhammed Kasım.

———, *Muğnî*. çev. Osman Demir. İstanbul: Klasik, 2015.

———, *el Muhtasar fî Usûlü'd-dîn*. çev. Hulusi Arslan. İstanbul: Endülüs Yayınları, 2017.

———, *Şerhu'l-usûli'l-hamse*. çev. İlyas Çelebi İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013

———, *Tesbîtü Delâili'n-Nübüvve*. thk. Abdülkerim Osman. 2 Cilt. Beyrut: Darü'l-Arabiyye, ts.

———, *Tesbîtü Delâili'n-Nübüvve*. çev. M. Şerif Eroğlu-Ömer Aydın. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2017.

———, *Şerhu'l usûli'l-hamse*. thk. Abdülkerim Osman. Kahire. Mektebetü Vehbe, 1988.

- KÂDÎ BEYZÂVÎ.** *Tavâli'u'l envar.* çev. İlyas Çelebi-Mahmut.Çınar. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2014.
- KALKAN,** Ahmed. *Ansiklopedik Kur'an Kavramları ve Güncel Yansımaları.* İstanbul: Davud Emre Yayınevi, 2011.
- _____, Ahmed. *Müslümanın Akâidi : İnanç Esaslarımız.* İstanbul: Rağbet, 2007.
- KAPAR,** Mehmet Ali. "Ebû Leheb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 10/178-179. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- KARADAŞ,** Çağfer. "Tasavvufta Peygamber Tasavvuru". *İslâm'da Peygamber İnanç Sempozyumu.* ed. İbrahim Coşkun. İstanbul: Ensar, 2009.
- KARADENİZ,** Osman. "Nübüvvet ve Vahiy". *Kelam: El Kitabı.* ed. Şaban Ali Düzgün vd Ankara: Grafiker Yayınları, 2016. 333-357.
- KAYA,** Sibel. " Kâdî Abdülcebbar'ın Kur'an Hakkındaki İhtilafı Bazı Hususlara Yaklaşımı". *Vahiy ve Gelenek.* ed. Raşit Akpınar - Mustafa Yüceer. (İstanbul: Siyer Yayınları, 2022)
- KAZANCI,** Ahmet Lütfi. *Peygamberimiz'e Neden İnanmadılar.* İstanbul: Ensar, 2003.
- KOTAN,** Şevket. "Kur'an ve Sîret Bütünlüğü". *Milel ve Nihal.* 19/2 (Aralık 2022), 119-146.
- KÖKSAL,** Emre. *Sünnî ve Mu'tezilî Yaklaşımlar Bağlamında İlk Dönem Nübüvvet Tartışmaları.* Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2023.
- KÖKTAŞ,** Yavuz. Hz. Muhammed Hayatı ve Risaleti – İddialar - Tartışmalar ve Tesbitler. İstanbul: İz Yayıncılık, 2016.
- KUBAT,** Mehmet. "Kelâmî Açıdan Kur'an'ın Mûcizeliği Meselesi". *İslâmî İlimler Dergisi* 8/2 (2013), 104-118.
- KURTUBÎ,** Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi li-aḥkâmi'l-Ḳur'ân* Beyrut: Müessesetü'r-Risâle. 2006, 16/397.
- KUTLUER,** İlhan. *Akıl ve İtikad Kelaam-Felsefe Üzerine Araştırmalar.* İstanbul: İz Yayınları, 1998.
- KÜÇÜK,** Abdülbasit. *Eş'arî Kelamında Âhret Tasavvuru* Ankara: Fecr Yayınevi. 2022.
- MÂTÜRÎDÎ,** Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed Semerkandî. *Kitabü't Tevhid.* thk. Fethullah Huleyf. Beyrut, 1970.

- _____, *Kitâbü't-Tevhîd Tercümesi*. çev. Bekir Topaloğlu. Ankara: İSAM Yayınları, 2009.
- _____, *Tefsirü'l-Kur'ani'l-Azim : Te'vilatü ehli's-Sünne*. 10 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005.
- _____, *Te'vilatü'l Kur'an Tercümesi*. 17 Cilt. çev. S. Kemal Sandıkçı. İbrahim Tüfekçi vd. İstanbul: Ensar, 2017.
- MÂVERDÎ**, Ebu'l Hasan Ali b. Muhammed. *A'lamü'n-nübüvve*. thk. Halil Abdurrahman el Ak. Beyrut: Daru'n-Nefais, 1994.
- MERİÇ**, Altay Cem. *Peygamberliğin İspatı (Haber Delili)*. İstanbul: İnsan Yayınları, 9. Basım, 2024.
- MİRAS**, Kamil. *Sahih-i Buhari muhtasarı Tecrid-i sarîh tercemesi*. 12 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1985.
- MUKATİL b. SÜLEYMAN**, *el-Eşbah ve'n-Nezair fi'l-Kur'ani'l-Kerim*. çev. M. Beşir Eryarsoy. İstanbul: İşaret. 2004.
- _____, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*. 5 Cilt. Beyrut: Müessesetü't-Tarîhi'l-'Arabî, 2002.
- MUTAHHARÎ**, Murtaza. *Hatemiyyet*. çev. Şamil Öcal. Ankara: Fecr Yayınları, 1997.
- MUSTAFA SABRÎ EFENDÎ**, *el-Kavlü'l-Fasl*. trc. Muhammed Uysal. (İstanbul: Ketebe Yayınları, 2021.
- MÜSLİM**, Ebu'l Hüseyn el-Kuşeyrî. *Sahih-i Müslim*. 11 Cilt. çev. Ahmed Davudoğlu. İstanbul: Sönmez Neşriyat, 1978.
- _____, Ebu'l-Hüseyn el- Kuşeyrî, *Sahih-i Müslim ve Tercemesi*. 8 Cilt. çev. Mehmed Sofuoğlu İstanbul: İrfan, 1967.
- NESEFÎ**, Ebu'l-Berekat. *İslâm İnancının Ana Umdeleri*. çev. Temel Yeşilyurt. Malatya: Kubbealtı Yayıncılık, 2000.
- NESEFÎ**, Ebu'l-Muin. *Mâtürîdî akaidi : (Bahrü'l-kelam tercümesi)*. çev. Ramazan Biçer. İstanbul: Gelenek Yayınları, 2010.
- _____, Ebu'l-Muin. *Tebşiratü'l-edille*. 2 Cilt. thk. Claude Salame. Dımeşk, 1990.
- NESEFÎ**, Ömer. *İslâm İnancının Temelleri : Akaid*. ed. Seyyid Ahsen. İstanbul: Otağ, 1973.

- ÖNAL**, Ramazan."Hz. Peygamber'in Mucizelerinden Hanînü'l-Ciz' Hadisesi (Mahiyeti Ve İntikal Şekli)". *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi* 3/2 (Aralık 2020), 416-423.
- ÖNAL**, Recep. "İslâm Kelamında Nübüvvetin Mahiyeti, Kapsamı ve Gerekliği". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 2/2 (Haziran 2013), 151-178.
- ÖZKUYUMCU**, Nadir. "Benî Nadîr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/275-276. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- RÂGİB EL-İSFAHÂNÎ**, Ebu'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal. *Müfredâtü elfâzi'l-Kur'an*. nşr. Safvân Adnân Dâvûdî. Dimeşk: Daru'l-Kalem, 2002.
- _____, Ebu'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal. *el-Müfredat fî garibi'l-Kur'an*. İstanbul: Kahraman, 1986.
- REŞİD RIZA**, Muhammed. *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Hakim : Tefsîru'l-Menar* (Hey'etü'l Mısriyye, 1990.
- RÂZÎ**, Ebu Hatim Ahmed b. Hamdan. *A'lamü'n-nübüvve*. Tahran: yy. 1977.
- RÂZÎ**, Fahreddîn Muhammed b. Ömer. *Tefsîr-i Kebir: Mefâtihu'l Gayb*. 23 Cilt. çev. Suat Yıldırım-Lütfullah Cebeci vd. Ankara: Akçağ, 1998.
- _____, Fahreddîn Muhammed b. Ömer. *Tefsîr-i Kebir: Mefâtihu'l Gayb*. 32 Cilt. Beyrut: Daru İhyai't-Türasi'l Arabi, 1420.
- RIZA**, Muhammed Reşid. *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Hakim : Tefsîru'l-Menar*. 12 Cilt. Hey'etü'l Mısriyye, 1990.
- SÂBÛNÎ**, Muhammed Ali. *en-Nübüvve ve'l-Enbiya*. Beyrut, 2005.
- SÂBÛNÎ**, Nureddin. *el-Kifaye fî'l-hidaye*. y.y., ts.
- _____, Nureddin. *Mâtürîdiyye Akaidi*. trc. Bekir Topaloğlu. Ankaara: İSAM Yayınları, 4. Baskı, 2009.
- SARIÇAM**, İbrahim. İbrahim Sarıçam. *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*. Ankara: DİB Yayınları, 2007.
- SİNANOĞLU**, Mustafa. *Peygamberlere İman*. tsh. M. Ali Soy. Ankara: DİB. Yayınları, 2018.
- SÛT**, Abdunnasır. *Mu'tezile ve Ahlâk Kadı Abdülcebbar Örneği*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2016.

- ŞEHRİSTÂNÎ**, Ebü'l-Feth Taceddin Muhammed b. Abdülkerim. *el-Milel ve'n-nihal*. 3 Cilt. Kahire: Müessesetü'l-Halebi, ts.
- _____, Ebü'l-Feth Taceddin Muhammed b. Abdülkerim. *Milel ve nihal*. çev. Mustafa Öz. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2015.
- _____, Ebü'l-Feth Taceddin Muhammed b. Abdülkerim. *Nihayetü'l-ikdam fi ilmi'l- kelâm*. thk. Alfred Guillaume. London, 1934.
- TAFTAZÂNÎ**, Sadeddin Mesud b. Ömer. *Kelâm İlmi ve İslâm Akaidi Şerhul Akaid*. çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2010.
- _____, Sadeddin Mesud b. Ömer. *el- Makasid*. çev. İrfan Eyibil. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019.
- TABERÎ**, Ebu Cerir Muhammed. *Taberî Tefsiri*. çev. Hasan Karakaya - Kerim Aytekin. 9 Cilt. İstanbul: Hisar, 1996.
- _____, *Camiü'l-beyan an te'vili'l-Kur'an*. thk. Abdullah b. Abdu'l-Muhsin et-Türkî. 24 Cilt. Kâhire: Dâru'l Hicr, 2001.
- _____, *Tarihu'r-Rusül ve'l-Mülük*. thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim. 11 Cilt. Mısır: Daru'l Maarif, 1968.
- TAHİROVA**, Adile. "Kâdî Abdülcebâr Ve Ebü'l-Muîn En-Nesefî'ye Göre Nübüvvetin Gerekliliği". *Bakü Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 2/2 (Eylül 2005),117-155.
- TOPALOĞLU**, Bekir. *İslâmda İnanç Esasları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1998.
- _____, Bekir. "Tesbîtü Delâilün-Nübüvve". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/535-536. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- TOPALOĞLU**, Bekir - **ÇELEBİ**, İlyas. *Kelâm Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2010.
- TOPRAK**, Süleyman - **GÖLCÜK**, Şerafeddin. *Kelam Tarih-Ekoller-Problemler*. Konya: Tekin Kitabevi Yayınları, 5. Basım, 2001.
- TÜMER**, Günay. "Brahmanizm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/329-333. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- TÜRKMEN**, Sabri. "Kur'an'ın Mûcizeliği Meselesi". *Diyanet İlmi Dergi* 43/2 (2007), 55-74.
- ULUTAŞ**, Yasin. *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Döneminde Mu'cize Anlayışları*. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Doktora Tezi, 2019.

- _____, Yasin. “Mucize ile Delâilün'n- Nübüvve Kavramları ve Kaynakları”. *Kahraman Maraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30 (2017), 569-605.
- ÜÇOK**, Bahriye. *İslâm'dan Dönerler ve Yalancı Peygamberler*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1967.
- ÜNVERDİ**, Veysi. “İslâm Kelamı Açısından Mûcize-Kerâmet İlişkisi”. *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16 (Aralık 2020), 1-20.
- _____, Veysi. “Hz. Peygamber'in Nübüvvetinin Delili Bağlamında İsrâ Hadisesi”. *Ahtamara I. Uluslararası Multidisipliner Çalışmaları Kongresi Tam Metin Kitabı*. ed. Mehibe Sahbaz vd. (25-26 Ağustos 2018, Gevaş/Van), 1421-1426.
- ÜNVERDİ**, Veysi - **ÜNVERDİ**, Mustafa. “Kâdî Abdülcebbar'da Hz. Peygamber'in Nübüvvet Delilleri”. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 21/2 (Eylül 2021), 671-703.
- VAKİDÎ**, Ebu Abdullah Muhammed b. Ömer, *Kitabu'l-Megazî*. thk. Muhammed Abdülkadir Ahmed Ata 3 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kitabi'l-İlmiyye, ts. II/276.
- WATT**, William Montgomery. *Modern Dünyada İslâm Vahyi*. çev. Mehmet S. Aydın. Ankara, 1982.
- _____, William Montgomery. *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri*. çev. Ethem Ruhi Fırlı. Ankara: Umran Yayınları, 1981.
- YAŞAR**, Yahya. “Mekkeli Müşriklerin Hz. Peygamber'den Kur'an Dışında Mucize Taleplerine Cevabi Ayetlerin Tahlili”. *Kahraman Maraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27 (Haziran 2016), 135-182.
- YAVUZ**, Salih Sabri. *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet*. İstanbul: Pınar, 2012.
- _____, Salih Sabri. “Mîraç”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/132-135. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- YAVUZ**, Yusuf Şevki - **ÇETİN**, Abdurrahman. “Âyet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/242-244. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- _____, Yusuf Şevki. “Delâilün-Nübüvve”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/115-117. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- _____, Yusuf Şevki. “Hz. Muhammed'in Peygamberliği ve Son Peygamber Oluşu”. *Vahiy ve Peygamberlik*. İstanbul: Kur'an Araştırmaları Merkezi, 2018.
- _____, “İslâm İlimlerinin Teşekkül Döneminde Gayb Anlayışı”. *Din Dilinde Gayb* İstanbul: KURAMER Yayınları, 2015. 205-218.

- YAZIR**, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak dini Kur'an dili*. sadeleştiren: İsmail Karaçam vd. 10 Cilt. İstanbul: Azim, ts.
- YEPREM**, M. Saim. *Mâtürîdî'nin Akide Risalesi ve Şerhi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2000.
- YEŞİLYURT**, Temel. *Ebu'l-Berekat en-Neseî ve İslâm Düşüncesindeki Yeri : Bir Kelâmcı Olarak Neseî*. Kubbealtı Yayınları, 2000.
- YILMAZ**, Rahile. "Siyer Kitaplarında Mirâc Mucizesinin Ele Alınması". *Hadis ve Siyer Araştırmaları Dergisi* 2/1 (2016), 33-51.
- YILDIRIM**, Yasin - **BİLGİNER** Yahya. Kâdî Abdülcebbar'ın Tesbîti Delâilü'n-Nübüvve Eseri Bağlamında Hz. Muhammed'in Nübüvvetinin Delilleri. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/1 (Mart 2024), 120-148.
- YURDAGÜR**, Metin. "Hatm-i Nübüvvet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/477-479. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- _____, Metin. "İslâm Düşüncesinde Hatm-i-Nübüvvet Meselesi". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13-15 İstanbul:1997, 303-312.
- _____, Metin. "Kâdî Abdülcebbar". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/103-105. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- _____, Metin. "Son Dönem Mu'tezilesinin En Meşhur Kelâmcısı Kâdî Abdülcebbar Hayatı ve Eserleri". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 (1986), 117-137.
- YÜCEER**, İsa. *Kelam Ekoller ve Problemler*. Van: y.y., 1995.
- ZEBİDÎ**, Muhammed Murtaza Hüseyinî. *Tacü'l arus*. Beyrut: Daru'l-Fikir, t.y.
- ZEHEBÎ**, Ebu Abdillâh Şemseddin Muhammed. *Siyeru A'lami'n-Nübela*, thk. Şuayb el-Arnaut 23 Cilt Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1985.
- ZEMAŞERÎ**, Ebu'l-Kasım Carullah. *el-Keşşâf*. 4 Cilt. Beyrut: Daru'l Kütübi'l-Arabiyye, 1947.
- _____, *el-Keşşâf*. 6 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-Ubeykan, 1998.